

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN
(KONYA ÖRNEĞİ 1670-1680)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. İbrahim SOLAK

HAZIRLAYAN
Zeynep UYSAL
124202031001

KONYA-2014

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı Zeynep UYSAL

Numarası 124202031001

Ana Bilim / Bilim Dalı Tarih / Yeniçağ Tarihi

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tezin Adı Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670-1680)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Zeynep UYSAL		
	Numarası	124202031001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Yeniçağ Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. İbrahim SOLAK		
Tezin Adı	Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670-1680)			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670-1680) başlıklı bu çalışma 09/07/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Doç. Dr. İbrahim SOLAK	Danışman	
Prof. Dr. İzzet SAK	Üye	
Doç. Dr. Ertan ÖZENSEL	Üye	

ÖNSÖZ

Osmanlı toplumsal tarihinin aydınlatılmasında hiç kuşkusuz şer'îye sicilleri önemli bir yere sahiptir. Bu belgeler sayesinde Osmanlı toplumuna dair çıkarımlarda bulunulabilmiş ve Osmanlı toplum yapısının çözümlenmesi sağlanmıştır. Osmanlı toplumunun hiç kuşkusuz önemli bir ögesi olan kadınların konumları ve sosyal hayat içerisindeki rolleri de bu belgeler sayesinde daha iyi anlaşılmıştır.

Bu çalışma ile birincil kaynak olarak kullandığımız şer'îye sicillerinden yola çıkarak 1670-1680 yılları arasında Konya'da kadının toplum içerisindeki konumu anlaşılmasına çalışılmıştır. Özellikle Konya ile temellendirilen bu çalışma genel olarak Osmanlı toplumunda kadının yerini ve sahip oldukları iktisadi, hukuki ve sosyal hakları irdelemeyi amaçlamıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, sınırları ve yöntemi ele alınıp, Konya'nın tarihinden kısaca bahsedilerek tarihi süreç içerisinde kadının konumu anlatılmıştır. Birinci bölümde nişan, nikâh gibi ailenin oluşma sürecindeki basamaklar ele alınıp, aile üyeleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde ailenin dağılma sürecini ifade eden boşanma ve sonuçları irdelenmeye çalışılmış, üçüncü bölümde kadınların ekonomik ve ticari hayattaki rolleri incelenmiştir. Son olarak dördüncü bölümde kadınların hukuki hayattaki konumları ve sahip oldukları haklar anlatılmıştır.

Bu çalışmam sırasında hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen ve beni yönlendiren danışman hocam Doç. Dr. İbrahim Solak'a, belgelerde okuyamadığım kelimeleri okumamda yardımcı olan Prof. Dr. İzzet Sak'a, kaynak temininde yardımını gördüğüm Prof. Dr. Alaaddin Aköz'e, Yüksek Lisans eğitimim boyunca verdiği burs ile maddi yönden beni destekleyen TÜBİTAK'a ve ayrıca bana her türlü desteği veren eşim Özkan Uysal'a çok teşekkür ederim.

Zeynep UYSAL

Konya 2014

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Zeynep UYSAL
Numarası	124202031001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Yeniçağ Tarihi
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Doç. Dr. İbrahim SOLAK
Tezin Adı	Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670-1680)

ÖZET

Osmanlı kadını hakkında yapılan çalışmaların birçoğunda özellikle Oryantalist yazarların eserlerinde Osmanlı kadını evine kapatılmış, birçok haktan mahrum olan ve sosyal hayatta pasif bireyler olarak nitelendirilmiştir. Araştırmamızın konusu özelde Konya örneğinden yola çıkarak genel olarak Osmanlı toplumunda kadının konumunu anlamaya çalışmaktır.

Yapılan bu çalışmayla 1670-1680 yılları arasındaki Konya şer'îye sicilleri incelenerek elde edilen bulgular doğrultusunda Osmanlı kadınının konumu ve sahip olduğu ekonomik, sosyal ve hukuki haklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada birincil kaynak olarak yer alan Konya şer'îye sicilleri dışında konu hakkında yazılan kitap, makale ve tezlerden de yararlanılmıştır. Çalışmanın neticesinde Osmanlı kadınının Oryantalist söylemlerin aksine toplumda ekonomik, sosyal ve hukuki alanda aktif bir rol oynadığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, Konya, Kadın, Şer'îye Sicilleri

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Zeynep UYSAL
Numarası	124202031001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Yeniçağ Tarihi
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Doç. Dr. İbrahim SOLAK
Tezin İngilizce Adı	Woman in Ottoman Society (Example of Konya 1670-1680)

ABSTRACT

In many works about the Ottoman woman especially in Orientalist authors' studies, Ottoman woman was decribed as imprisoned in her house, having any rights and passive individual in the social life. Our study's subject is in a micro level from the example of Konya, in general is trying to understand position of women in the Ottoman society.

With this study, in the light of the Konya court records which belong to between 1670-1680 years, we tried to understand position of Ottoman women and their economic, social and legal rights. In the study, we used court records of Konya and books, articles and thesis that were written about our subject. In the result of this work contrary to Orientalists' views, we looked that Ottoman woman played an active role in economic, social and legal areas of the community.

Key words: Ottoman, Konya, Woman, Court Records

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
B. Araştırmanın Amacı ve Sınırları	1
C. Araştırmanın Yöntemi	2
D. Konya'nın Tarihçesi	2
E. Tarihi Süreç İçerisinde Kadının Konumu	3
1. Eski Türklerde Kadın	3
2. İslamiyette Kadın	5
3. Osmanlı'da Kadın	6
I. BÖLÜM	10
AİLENİN OLUŞUM SÜRECİNDE KADININ KONUMU	10
A. Nişan (Nâmzed)	10
B. Nikâh	15
C. Nikâhın Mali Yükümlülükleri	20

1. Mehr	20
2. Nafaka	23
D. Ailenin Temel Öğeleri	27
1. Karı-Koca ve Çocuklar	27
2. Köle ve Cariyeler	29
E. Çok Eşlilik	33
II. BÖLÜM	36
AİLENİN DAĞILMA SÜRECİNDE KADININ KONUMU	36
A. Boşanma	36
1. Talâk	36
2. Muhâla'a	44
3. Tefrik (Adli Boşanma)	55
B. Vasîlik	56
C. Hidâne	60
D. Miras	62
III. BÖLÜM	70
EKONOMİK VE TİCARİ HAYATTA KADININ KONUMU	70
A. Mülk Alımı ve Satımı	71
B. Mülk Anlaşmazlıkları ve Alacak Davaları	82
C. Hibe, Borç ve Vakıf	85

D. Vekâlet	90
IV. BÖLÜM	93
HUKUKİ HAYATTA KADININ KONUMU	93
A. Fil-i Şen'î	95
B. Hıyanet Kasdıyla Haneye Tecavüz	97
C. Zina	98
1. Namahremle Aynı Ortamda Bulunma	99
2. Kapıya Katran Sürülmesi	101
D. Kamu Huzurunu Bozma	102
E. Darp ve Yaralama	103
F. Hırsızlık	105
G. Küfür	107
H. Sû-i Zann	107
SONUÇ	109
BİBLİYOGRAFYA	112
EKLER	118

KISALTMALAR

AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
BAAK	: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
EÜ	: Erciyes Üniversitesi
GÜ	: Gaziantep Üniversitesi
GAÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
K.Ş.S.	: Konya Şer'iyeye Sicilleri
OTAM	: Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SÜ	: Selçuk Üniversitesi

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Şer'îye sicilleri Osmanlı toplum hayatını en iyi şekilde yansıtan ve Osmanlı Devleti ile ilgili toplumsal konularda araştırma yapılırken başvurulacak önemli yazılı tarihi belgelerdir. Özellikle klasik dönemde Osmanlı kadınları hakkında yapılacak araştırmalarda şer'îye sicilleri önemli belgeler içermektedir.

Başta birincil kaynak olarak ele alınan 1670-1680 yılları arasına ait olan Konya şer'îye sicilleri, ikinci olarak konuya ilişkin yazılan kitap, makale, Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinden yararlanılarak hazırlanacak olan araştırmanın konusu Konya örneğinden yola çıkarak anlaşılmaya çalışılan Osmanlı'da kadının konumudur.

Osmanlı toplumunda önemli bir yer teşkil eden kadınların konumu, sahip oldukları ekonomik, hukuki ve sosyal haklar konusunda yapılan çalışmaların azlığı beni bu konuyu araştırmaya yönelten sebeplerdendir. Konya örneğinden yola çıkarak temellendirilecek olan bu çalışma, mikro açıdan Konya makro açıdan da Osmanlı kadınının toplumdaki konumu ve rollerini aydınlatacak olmasından dolayı önem taşımaktadır.

B. Araştırmanın Amacı ve Sınırları

Bu araştırma ile 1670-1680 yılları arasındaki Konya'ya ait olan şer'îye sicillerinden elde edilen veriler doğrultusunda özelde Konya'da, genelde Osmanlı'da kadınların ekonomik, sosyal ve hukuki açıdan konumunu açığa kavuşturmak amaçlanmıştır.

Araştırma birincil kaynak olarak kullanılan şer'îye sicillerine dayandığı için belirli bir dönem seçmek gerekliydi. Biz de XVII. yüzyıl'da Osmanlı'da kadın hakkında yapılan çalışmaların diğer zamanlara nazaran biraz daha fazla olması dolayısıyla 1670-1680 yılları arasını çalışmayı uygun gördük. Bu tarihler arasındaki

şer'iyeye sicilleri ve bu dönem hakkında ele alınmış kitap, makale ve tezler doğrultusunda Osmanlı'da kadının konumunu ortaya koymaya çalışacağız.

C. Araştırmanın Yöntemi

Konu, sosyal bilimlerdeki özellikle tarih araştırmalarındaki usule uygun olarak araştırılmıştır. İlk olarak Konya şer'iyeye sicillerinden 1670-1680 yılları arasına ait olan 11 adet defterde bulunan kadın ile ilgili 1540 adet belge tespit edilip değerlendirilmiştir. Daha sonra konuyla alakalı olan ikincil kaynak konumundaki kitap, makale ve YÖK'ün resmi sitesinden edinilen Yüksek Lisans ve Doktora tezleri incelenerek fişe alınmıştır.

Elde edilen bilgi ve veriler, okunmuş olan siciller danışman ile müzakere edilerek onun tavsiyeleri doğrultusunda kullanıma hazır hale getirilmiştir. Bütün bu süreç sonunda toplanan bilgiler tasnif edilip yazıya geçirilmiştir.

D. Konya'nın Tarihçesi

Klasik eski çağ kaynaklarında tasvir anlamına gelen *İkonion* olarak geçen Konya şehri, Roma Hâkimiyeti'nde *İconiom*, Haçlı kaynaklarında *Conium* ve Arap kaynaklarında *Kunia* olarak ifade edilmiştir.¹

Konya, özellikle Emeviler ve Abbasiler döneminde birçok kez İslam orduları tarafından istilaya uğramış,² daha sonra XI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Türk beylerinin hücumlarına maruz kalmıştır.³ Malazgirt Savaşı'ndan sonra 1077 tarihinde Süleyman Şah tarafından alınan Konya bir Türk şehri haline getirilmiştir. İlk olarak Anadolu Selçukluları zamanında başkent olan Konya, bu dönemde en canlı ticari ve sosyal hayatını yaşamıştır.⁴

Selçuklulardan sonra bağımsızlığını ilan eden Karamanoğulları Konya'ya egemen olmuş ve Konya bu dönemde bir kültür merkezi haline gelmiştir. Bu

¹ Besim Darkot, "Konya", *İA*, C. VI, İstanbul 1977, s. 842

² İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Ankara 1997, s. 37

³ Yusuf Küçükdağ, Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994, s. 228

⁴ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 15

dönemde Konya'yı ziyaret eden İbn-i Batuta kentin yapısının güzelliğini, sularının bolluğunu, bağ ve bahçelerinin genişliğini ve çarsını övmüştür.⁵

Uzun yıllar Karamanlıların hâkimiyetinde kalan Konya, Fatih Sultan Mehmed döneminde kesin olarak Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Daha sonra Konya, Kayseri, Kırşehir, Bozok, Akşehir, Niğde, Aksaray, Maraş, İçel ve Beyşehir Karaman Beylerbeyliği adı altında birleştirilmiş ancak eyalet teşkilatı 1512 yılında tamamlanabilmiştir.⁶ Eyalet teşkilatının tamamlanmasıyla Konya, Karaman eyaletinin merkez sancağı olarak Osmanlı yerleşim merkezlerinden biri olmuştur.⁷

XVII. yüzyıla gelindiğinde çoktan şehir suru dışına taşan Konya şehri fiziki görünümüyle 20000 kişilik bir nüfusu barındırıyordu. Bunun doğal bir sonucu olarak sanayi ve ticaret faaliyetleri de şehirde toplanmıştı.⁸ 1648 yılında Konya'ya uğrayan Evliya Çelebi, surları överek, şehirde 11 medrese, 3 dârülhadis, 40 kadar tekke, 11 imaret, bedesten ile beraber 900 dükkân bulunduğunu yazmıştır.⁹

E. Tarihi Süreç İçerisinde Kadının Konumu

1. Eski Türklerde Kadın

Eski Türk ailesi geniş aile şeklinde değil, küçük aile tipindeydi. Türkçede bir erkek ile bir kadının aile kurma işlemine verilen isim yani evlenme deyimi de evlenen erkek ya da kızın baba ocağından ayrılarak ayrı bir ev yani aile meydana getirdiğini göstermektedir.¹⁰ Genellikle dıştan evlenmenin esas olduğu ve “sulta” (zor, cebir)'ya değil, “velayet” (dost, yardımcı)'e dayanan baba hukukunun geçerli olduğu Türk ailesinde çoğunlukla tek eşlilik görülmekteydi.¹¹

⁵ Feyzi Halıcı (haz.), *Konya*, Ankara 1984, s. 11

⁶ Hüseyin Muşmal, “1640-1650 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 20, 2006, s. 202, 203

⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 111

⁸ Yusuf Oğuzoğlu, “17. Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisini Etkileyen Bazı Faktörler”, *AÜDTCFD, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 25, 1981, s. 335

⁹ Darkot, “Konya”, s. 849

¹⁰ Abdülkadir Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul 1982, s. 164; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1999, s. 228

¹¹ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 228

Eski Türklerde aileyi babadan sonra anne temsil ederdi. Bunun için annenin yeri, babanın diğer akrabalarından ileri olurdu. Babanın mirası, anneye geçerdi. Çocukların vasisi de o idi. Türk tarihinde kadınların, hükümdarların naibi olabilmeleri veya devlet içinde büyük bir söz sahibi olmaları da bundan ileri geliyordu.¹² Eski Türklerde kadına verilen değer destanlara da yansımıştır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde, Manas Destanı'nda kadının erkekle eşit olduğunu gösteren parçalar bulunmaktadır. Bu eserlerde kadın ayrıca anne ve sevgili olarak da tezahür eder. İdealize edilen kadın annedir.¹³

Eski Türklerde evlenme akdinde anne ve babanın rızası aranmakla birlikte, evlenecek tarafların da rızası önemliydi. Anne baba kızlarının da rızasını alarak evlenmeye onay veriyorlardı.¹⁴ Evlilik sırasında oğlan tarafı kız tarafına kalın denilen bir para ve mal verirdi. Boşanma söz konusu olduğunda kadın suçlu ise kalın erkeğe verilir, erkek suçlu ise kadında kalırdı. Eski Türklerde ayrıca ölen kardeşin dul kalan eşi ve üvey anne ile evlenme geleneği de görülmekteydi. Bunun amacı hem dul kadınları himaye etmek hem de aile mülkünün parçalanmasını önlemektir. Ancak kadın zengin ise evlenme sırasında aldığı kalını iade ederek bu evliliği reddetme hakkına sahipti.¹⁵

Türk ailesinde aile içinde kadının ve çocuklarının kendilerine ait mülkü vardı. Evlenen kadının baba evinden getirmiş olduğu çeyiz malı üzerinde kocanın hiçbir tasarruf hakkı yoktu.¹⁶

Eski Türklerde hür olan ve Asya Hunlarından beri ata binip ok attığı, top oynama, güreş gibi ağır spor yaptığı, savaşlara katıldığı tespit edilen, namus ve iffetine düşkünlüğü yabancı kaynaklarda özellikle belirtilen Türk kadını itibar sahibi olup, muharebede düşman eline geçmesi büyük zillet sayılırdı.¹⁷

¹² Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 2001, s. 247; Orhan Türkdoğan, "Türk Ailesinin Yapısı ve Tarihi Gelişimi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 96, Haziran 1995, s. 8

¹³ İnci Enginün, "Kadın", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1982, s. 75

¹⁴ Gül Akyılmaz, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Konya 2000, s. 13

¹⁵ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara 1991, s. XI, XII

¹⁶ Donuk, "Aile", s. 165

¹⁷ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 229

Türk devletlerinde hatunlar söz sahibiydiler. Aralarında devlet siyasetine yön verenler, devlet reisliği yapanlar ve naip olarak devleti idare edenler vardı. Aynı sarayları ve buyrukları bulunan hatunlar genellikle devlet meclislerine katılırlar, bazen elçileri ayrıca kabul ederlerdi.¹⁸

2. İslamiyette Kadın

İslam dini ailenin merkezine erkeği koymuş, erkek aile reisi olarak merkezi bir rol oynamış, kadının görev ve sorumlulukları ise erkeğe yani ailenin reisine göre belirlenmiştir.¹⁹ Kuran-ı Kerim’de bu durum şu ayetle ifade edilmektedir: “*Kocalar, eşleri üzerinde yönetici ve koruyucudurlar. Bunun nedeni, Allah’ın bazı insanlara bazılarında daha fazla nimet vermesi ve bir de kocalarının mehir verme, evin masraflarını yüklenme gibi mali yükümlülükleridir. O halde iyi kadınlar, itaatkâr olanlar ve kocalarının yokluğunda onların haklarını koruyanlardır.*”²⁰ Hz. Muhammed’in “*Her biriniz bir çobansınız ve eliniz altındakilerden sorumlusunuz: Amir memurların, erkek hane halkının, kadın da eşinin evinin ve çocuğunun çobanıdır.*”²¹ hadisi de bu düşünceyi destekler niteliktedir. Ayrıca Kuran-ı Kerim’de karı koca ilişkisinden bir sevgi ve merhamet ilişkisi olarak bahsedilmiş ve kadının erkek için manevi bir destek olduğu belirtilmiştir. Karı kocanın birbirlerine desteklerini “*Onlar (hanımlarınız) sizin elbiselerinizdir ve siz de onların elbiselerisiniz*” şeklinde tasvir etmiştir.²²

İslamiyet’ten önceki cahiliye devrinde kadına hiçbir hak tanımayan, kadının miras hakkından mahrum eden anlayış İslamiyet’in gelişiyle ortadan kaldırılmış, kadına ailenin bir üyesi; evlat, eş ve anne sıfatlarıyla birtakım haklar ve sorumluluklar getirilmiştir.²³ İslamiyet’ten önceki Arap toplumunda kadın hayata bir tehlikeyle başlıyordu. Birçok Arap kabilesinde kız çocukları fakirlik ya da şeref

¹⁸ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 270

¹⁹ İsmail Doğan, “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri”, *Osmanlı*, C. 5, Ankara 1999, s. 373

²⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Kur’an-ı Kerim Meali*, İstanbul 2009, Nisa: 34

²¹ İmam Nevevi, *Riyâzu’s-Salihîn*, s. 115

²² Fazlur Rahman, “İslam’da Kadının Konumu”, Çev. A. Bülent Baloğlu, Adil Çiftçi, *Türkiye Günlüğü*, S. 45, Mart-Nisan 1997, s. 93

²³ Hamza Aktan, “İslâm Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992, s. 396

sebebiyle diri diri toprağa gömülmekteydi. Birçok putperest, çocuk katlinin tanrıları tarafından tasvip edildiğine inanıyordu. Genel kanaate göre, kız çocuğu aileye gelmesi hoş karşılanmayan bir sığıntı, fazlalık idi.²⁴ İslamiyet'in gelmesiyle birlikte bu uygulamaya son verilmiş, kadınlara mirastan pay alma, mehr gibi bir takım haklar tanınmıştır. Kuran-ı Kerim'de kadınlara tanınan haklar konusunda birçok ayet bulunmaktadır.²⁵

İslam toplumunda erkekler kadar kadınlar da iktisadi faaliyetlerde rol almışlardır. Bu konuda en güzel örnek Hz. Muhammed'in eşlerinden Hz. Zeynep binti Cahş'tır. Anlatılanlara göre, Hz. Zeynep deri deмбаğlar ve deriden eşyalar dikerek geçimini sağlamıştır.²⁶ Diğer bir örnek, Hz. Muhammed'in ilk eşi Hz. Hatice'dir. Peygamberle evlenmeden önce ve sonrasında Hz. Hatice ticaretle uğraşmış, Mekke ticaret kervanlarını yönetmiştir.²⁷

3. Osmanlı'da Kadın

Osmanlı toplumunda kadının konumu ve kadına verilen değer Osmanlı Devletini ziyaret eden birçok seyyahı şaşırtmış, Osmanlı kadınının özgürlük noktasında kendilerinden daha yüksek bir konumda olduklarını ifade etmişlerdir. Batıda bilinenin aksine Osmanlı kadınının evlere kapatılmış bir köle olmayıp; kocasına karşı söz hakkı olan bireyler olduklarını söylemişlerdir.²⁸ 1836 yılında İstanbul'da bulunan seyyah Julia Pardoe, Osmanlı kadınları hakkındaki gözlemlerini şu şekilde ifade etmiştir: *"Eğer hepimiz özgürlüğün mutluluk demek olduğuna inanıyorsak, o zaman Türk kadınları çok mutlular, çünkü imparatorlukta yaşayan en özgür kişiler onlar. Daha önce de belirttiğim gibi, Osmanlı'da kadınlara kocalarına karşı kendilerini ilgilendiren bir konuda söz söyleme, onlara sitem etme, onları yönlendirme hatta bu konularda ısrar etme hakkı verilmiştir."*²⁹ XVIII. yüzyılda Osmanlı'yı ziyaret eden Lady Montagu da batı seyyahlarının Türk kadınlarının

²⁴ Rahman, "Kadının Konumu", s. 89

²⁵ Kadınlara tanınan haklar hakkında geçen bazı ayetler: Kadının miras hakkı hakkında bkz.: *Nisa: 7, 11, 12, 176*; Mehir hakkında bkz.: *Nisa: 19, 20, Maide: 5; Bakara: 236, 237*

²⁶ Kadriye Yılmaz Koca, *Osmanlı'da Kadın ve İktisat*, İstanbul 1998, s. 18

²⁷ Filiz Barın Akman, *Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını*, İstanbul 2011, s. 87

²⁸ Akman, *Osmanlı Kadını*, s. 47

²⁹ Akman, *Osmanlı Kadını*, s. 50

esaretine acıdiklarını şaşkınlıkla izlediğini ve Türk kadınlarının dünyanın diğer bütün kadınlarından daha özgür yaşadıklarını şu sözlerle anlatmıştır: “Burada ömürlerini hiçbir kayıtle mukayyet olmadan, mütemadi eğlencelerle geçiren insanlar varsa, onlar da kadınlardır. Bütün işleri komşuya gitmek, hamama girmek, bol bol masraf etmek, daima yeni yeni modalar icat eylemektir.”³⁰

Osmanlı’da kadınlar istedikleri zaman dışarıya çıkabilmiş ve gezebilmişlerdir. Fakat bunları gerçekleştirme noktasında orta sınıf kadınları üst sınıf kadınlarına nazaran daha serbesttirler. 1842 ile 1844 yılları arasında Osmanlı Kahiresinde yaşayan Sophia Lane-Poole bunu gözlemlemiş ve şunları söylemiştir: “Orta sınıftan kadınlar arzu ettikleri zaman gezmeye çıkmakta veya hamama gitmekte serbesttirler; fakat babaları ve kocaları alışverişe gitmelerine izin vermezler bu yüzden de kadın satıcılar haremlere satış için onların ayaklarına giderler. Üst sınıftan kadınlar daha sıkı korunurlar, fakat bu durum bir seçkinlik göstergesidir...”³¹ Seçkin sınıfın kadınlarının kendilerini göze çarpar bir biçimde halka açık alanların dışında tuttuğunu Leslie Peirce Ayntab kenti üzerinde yaptığı çalışmada saptamıştır. Peirce bu durumu toplumsal cinsiyet ile toplumsal sınıf arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak nitelendirmiştir.³²

Osmanlı’da kadınlarının mali zenginlikleri azımsanamayacak kadar fazla olabilmiştir. Örneğin, XVIII. yüzyıl Galata kadı sicillerine göre Fatma hatun’un serveti birçok elmas, inci ve mülkün yanı sıra 138.300 akçeden oluşuyordu. Aynı şekilde 1789 tarihli deftere göre en zengin gayrimüslim kadın olan Ermeni Mardaros kızı Serpuhi’nin serveti 12000 akçesi nakit ve üçte biri elmas mücevher olmak üzere toplam 154.520 akçe değerindeydi.³³

Osmanlı kadınları ekonomik alanda da aktif bir rol oynamış, mülk alım satımından borç ve kredi vermeye kadar değişik şekillerde ekonomik hayatın içinde

³⁰ Lady Montagu, *Şark Mektupları*, İstanbul 1998, s. 117

³¹ Akman, *Osmanlı Kadını*, s. 51

³² Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul 2005, s. 190

³³ Fatma Müge Göçek, Marc David Baer, “18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, İstanbul 2013, s. 50

yer almışlardır. Belgeler üzerinden yapılan çalışmalara göre Osmanlı kadınları ev, bağ, dükkân, tarla gibi gayrimenkuller alıp satmışlardır. XVII. yüzyıl Bursa şer'iyе sicilleri üzerinde yapılan araştırmalara göre kadınlar yoğun bir şekilde şehir ve köy gayrimenkullerinin alım satım ve kiralamalarını yapmışlardır.³⁴ Aynı şekilde Ronald C. Jennings'in XVII. yüzyıl Kayseri kadı sicilleri üzerinde yaptığı çalışmaya göre Kayseri kadınları gayrimenkul alıp satmış, fakat satım işlerini alım işlerine göre üç kat daha fazla gerçekleştirmişlerdir.³⁵ Dokumacılıkla ünlü Bursa'da kadınlar tüccarlara İran ipeği ısmarlamış, evlerinde kumaş dokumuş ve alım satım işlerine karışmışlardır.³⁶

Osmanlı ailesinin demografik yapısı hakkında en güvenilir kaynaklar tereke defterleridir. Defterlerde aile nüfusu, ailenin toplumsal ve ekonomik özelliğine ait bilgiler bulunmaktadır.³⁷ Tereke defterleri üzerinden yapılan araştırmalara göre Osmanlı ailesi, anne-baba ve çocuklardan meydana gelen çekirdek aile şeklindedir.³⁸ Osmanlı ailesinde çok çocuklu olanlar azınlıktadır. En fazla sırasıyla 1, 2 ve 3 çocuklu aileler bulunmaktadır. Köylü ailelerde şehirli ailelere nazaran çocuk sayısı biraz daha fazladır. Klasik dönem Osmanlı ailesinin nüfusu ortalama 5 kişiyi bile bulmamaktadır.³⁹ XVII. yüzyıl tereke defterleri üzerinde yapılan çalışmalara göre, İstanbul ve Edirne'de 1000 erkeklik bir grubun %92'sinin tek kadınla evlendiği ve ortalama çocuk sayısının 2 olduğu görülmektedir.⁴⁰

Gayrimüslim ailelere ait olan XVIII. yüzyıl Bursa tereke kayıtları üzerinde yapılan çalışmalara göre aile başına düşen çocuk sayısı bakımından gayrimüslimlerin Müslümanlardan daha çok çocuk sahibi oldukları gözlemlenmiştir. Özellikle, XVIII.

³⁴ Haim Gerber, "Social and Economic Position Of Women in an Ottoman City, Bursa 1600-1700", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 12, No. 3 (Nov. 1980), s. 233

³⁵ "Sicillerde kadınlar tarafından yapılan 402 gayrimenkul satışına nazaran 135 alım işlemiyle karşılaşılmıştır. Bunlar arasında Müslüman kadınlar 297 satış ve 89 alım işlemi; gayrimüslim kadınlar 105 satış ve 46 alım işlemi gerçekleştirmişlerdir. " Daha fazla bilgi için bkz: Ronald Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 18, No.:1 (Jan., 1975), s. 99

³⁶ Koca, *Kadın ve İktisat*, s. 106

³⁷ Doğan, "Osmanlı Ailesi", s. 381

³⁸ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 1, Ankara 1992, s. 113; Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 1, Ankara 1992, s. 93

³⁹ Tabakoğlu, "Aile", s. 94

⁴⁰ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2013, s. 22

ve XIX. yüzyıllar için söz konusu olan bu durum sadece Bursa için geçerli değil, diğer Osmanlı şehirleri için de geçerlidir.⁴¹

Tahrir defterlerinde çok sık rastlanan “hâne” kelimesi “aile” karşılığı olarak kullanılmış, bu nedenle Batı dillerine “feu, household, familie” şeklinde tercüme edilmiştir.⁴² Hâne halkı, hâne ve avarız hânesi gibi terimler zamanla Osmanlı aile kültürünün temel terimleri arasında yer almışlardır. Osmanlı’nın kuruluş yıllarında Osmanlı’yı ziyaret eden İbn-i Batuta bir ziyareti sırasında edindiği izlenimleri anlatırken aileden ‘hâne halkı’ olarak bahsetmiştir: *“Bu memlekete geldiğimiz andan itibaren çevredeki komşularımız, kadın olsun, erkek olsun durumumuzla ilgilenmeden yapamamışlardı. Burada kadınlar erkeklerden kaçmaz, yola çıkacağımız zaman akraba ya da hâne halkındanmışçasına bizimle vedalaşırlardı...”*⁴³ Hane büyüklüğü ve kaç kişiden oluştuğu noktasında kesin bir görüş bulunmamaktadır. Fakat Ömer Lütü Barkan’ın hâne karşılığı olarak kabul ettiği 5 katsayısı pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir.⁴⁴

⁴¹ Ali İhsan Karataş, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı –Bursa Örneği-*, İstanbul 2009, s. 61

⁴² Nejat Göyünç, “Hâne”, *DİA*, C. 15, İstanbul 1997, s. 552

⁴³ Doğan, “Osmanlı Ailesi”, s. 374

⁴⁴ Nejat Göyünç, “Hâne Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, Mart , İstanbul 1979, s. 334

I. BÖLÜM

AİLENİN OLUŞUM SÜRECİNDE KADININ KONUMU

A. Nişan (Nâmzed)

İslam hukukunda “*hitbe*” kelimesiyle ifade edilen nişanlanma, erkeğin kadına evlenme teklif etmesi, ona meyletmesi, belli bir mehir üzerinde anlaşmaları ve karşılıklı rızanın meydana gelmesi, sadece nikâh akdinin bulunmamasıdır. Tanımlamada belirtildiği gibi evlilik akdinin olmaması nişanlanmanın bir nevi evlilik vaadi olduğunu göstermektedir.⁴⁵ Hitbe, bir kadının nikâhına talip olmak demektir. Evlenmeyi talep eden erkeğe “*hâtıb*”, evlenmesi istenilen kadına da “*mahtûbe*” denir.⁴⁶ İslam hukukunda nişanlanmanın ilk ve en önemli sonucu, evlenme teklifi kabul edilen erkeğin kadını görme hakkına sahip olmasıdır. Bu hak sadece erkeğe tanınmıştır. Erkek, nişanlısı kadının ellerini, ayaklarını ve yüzünü görebilir. Kadın ise erkeği yolda, işinde ya da umumi yerlerde uzaktan görebilir.⁴⁷

İslam hukukunda nişan, evlilik olmayıp sadece evlilik vaadi olduğu için hukukçuların görüşüne göre, nişanlı erkeğin veya kızın, nişandan vazgeçmesi caiz görülümüştür. Ortada evlenme akdi olmadığından nişanın sürmesi için taraflar birbirlerini zorlayamaz, kimse yükümlülük altında değildir.⁴⁸ Nişan evlenme, vefat, tedavisi mümkün olmayan bir hastalığın ortaya çıkması gibi durumlarla sona erebileceği gibi tek taraflı bir irade beyanı ile de bozulabilir.⁴⁹

Nişanın bozulmasıyla iki önemli sorun ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki haklı bir sebep olmaksızın nişanı bozan tarafın kusursuz tarafa bir tazminat ödeyip ödemeyeceği sorunudur. İslam hukuku nişanın bozulacağını kabul etmiş ve kusursuz tarafa nişanı bozanın tazminat ödemesine cevaz vermemiştir.⁵⁰

⁴⁵ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 1, İstanbul 1999, s. 296

⁴⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 2, İstanbul 1988, s. 7

⁴⁷ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988, s. 48-49

⁴⁸ İzzet Sak, “Osmanlı Toplumunda Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği (18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer’iye Sicillerine Göre)”, *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2006, s. 496

⁴⁹ Karaman, *İslam Hukuku*, s. 297

⁵⁰ Cin, *Evlenme*, s. 49

Nişanın bozulmasıyla ortaya çıkabilecek diğer bir mesele, iki tarafın birbirlerine verdikleri hediyelerin ve mehre mahsuben yapılan ödemelerin geri alınıp alınamayacağıdır. Bu konuda mezhepler arasında fikir ayrılığı bulunmaktadır. Hanefilere göre hediyeler hibe hükmünde olduğundan nişan bozulsa bile karşı tarafın harcaayıp bitirdiği, başkasına devrettiği hediyeler geri alınmaz. Fakat verilen hediyeler karşı tarafın elinde aynen mevcutsa geri alınabilir. Şafîlere göre ise hediyeler aynen duruyorsa aynen, aynen mevcut değilse kıymetiyle geri alınabilir. Malikîlere göre ise nişanı bozan kadınsa erkek verdiği hediyeleri geri alabilir, fakat nişanı bozan erkek ise kadından hiçbir şey isteyemez.⁵¹ Nişanlanan erkek nişanlısına çeyiz alması için mehre mahsuben bir miktar para verebilir. Nikâh gerçekleşmeden nişan bozulursa, mehr borcunda söz konusu olmayacağından erkek verdiği mehri geri alabilir.⁵²

Sözlükte *nişanlı*, *sözlü* ve *yavuklu*⁵³ olarak geçen nâmzed kelimesi Osmanlı toplumunda da bu anlamıyla kullanılarak sicillerde sıklıkla yer almıştır. Osmanlı toplumunda şer'îye sicillerinde yer alan nâmzed genellikle anne babalar ya da diğer yakınlarının küçük yaştaki kız çocuklarını, ileride damat olacak kişiye vaadde bulunmaları şeklinde gerçekleşmiştir.⁵⁴ İncelenen sicillerde küçük yaştaki çocukların namzed edildiği birçok kayıt bulunmaktadır.⁵⁵

Nişan sırasında ya da daha sonraki nişanlılık döneminde kız ve erkek tarafı birbirine yiyecek, giyecek ve para gibi çeşitli hediyeler göndermiştir. İncelenen sicillerde karşımıza çıkan papuç ve keten⁵⁶, al atlas kaftan, derayi zıbın⁵⁷, sağır kaliçe, münakkaş makrama, münakkaş peşkir⁵⁸, zahâir⁵⁹, 500 nakit akçe⁶⁰, 2 esedi guruş⁶¹ nişan sırasında verilen hediyelerden birkaçıdır. Ayrıca nişan sırasında erkek

⁵¹ Aktan, "Aile Hukuku", s. 397-398; Karaman, *İslam Hukuku*, s. 298

⁵² Karaman, *İslam Hukuku*, s. 297

⁵³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2010, s. 944

⁵⁴ Sak, "Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları", s. 497

⁵⁵ K.Ş.S. 16 / 9-1; 95-2; K.Ş.S. 20 / 203-2

⁵⁶ K.Ş.S. 14 / 159-3

⁵⁷ K.Ş.S. 20 / 274-3

⁵⁸ K.Ş.S. 13 / 133-2

⁵⁹ K.Ş.S. 13 / 208-2

⁶⁰ K.Ş.S. 20 / 237-2

⁶¹ K.Ş.S. 21 / 222-3

tarafından kız tarafına helva gönderildiği belgelerde bulunmaktadır.⁶² Sicillerde ayrıca “ağırlık”, “kaftanlık” ya da “âriyet” olarak geçen kavramlar nişan sırasında ya da sonrasında verilen hediyelerden ayrı olarak nişanlılık döneminde kızın ihtiyaçlarını karşılamak ve düğün hazırlıklarını yapması için kıza ya da velisine verilen eşya ve paralardır.⁶³ Mesela, Aksinle Mahallesi’nden Hüseyin bin Ahmed 1 sene önce nişanlandığı Atike binti Siyavuş bîkr-i bâliğaya nişan sırasında ihtiyaçlarını karşılaması için kendi malından 2 kile buğday ve 10 guruşluk eşya gönderir.⁶⁴

Nişan konusunda incelenen sicillerde karşımıza çok sık çıkan durumlardan bir tanesi nişanın bozulması, nâmzedden ayrılmadır. Bunun erkek ve kız tarafından kaynaklanan farklı nedenleri vardır. Bu nedenlerden bir tanesi nişanlısı ile evlenmek istemeyen ve nişanı bozarak bunu mahkemeye kaydettiren kadınlardır. Bu konuyla alakalı bir belgede, İhtiyâreddîn Mahallesi’nde oturan Ayşe binti İbrahim 6 ay önce nişanlandığı Mehmed bin Ali ile aralarında nikâh akdi gerçekleşmediği ve başkasıyla evlenmek istediği gerekçesiyle nişan sırasında Mehmed’in kendisine verdiği 2 esedi guruşu Mehmed’e teslim edip nişandan ayrılır.⁶⁵ Başka bir belgede, Kerimdede Mahallesi sakinlerinden olan Satı nişanlısı olan Mehmed Beşe ibni Mustafa ile aralarında nikâh akdi olmamasıyla başka birisiyle evlenmek istediğini belirtip nişan sırasında Mehmed Beşe’nin kendisine verdiği 500 nakit akçeyi ona geri vererek nişandan ayrılır.⁶⁶ Bu kişiler çoğunlukla anne babaları tarafından küçük yaşta nişanlanan, buluşa eriştikleri zaman anne ve babalarının yapmış olduğu nişanı kabul etmeyen kadınlardır. Sicillerde bu durum “*hâlâ ben âkile ve bâliğa olmam ile nefsimi mezbûra akd-ı nikâha rızam yokdur*”, “*ben fa’il-i muhtâre olduğuma binâen nefsimi merkuma kat’a tezvic ve nikâha rızam yokdur*” ya da “*ben fa’ile-i muhtâreyim nefsimi dilediğim kimesneye tezvic ederim*” şekillerinde ifade edilmiştir.⁶⁷ Örnek olarak, 1,5 sene önce babası tarafından kendisinin izni olmadan Şaban’a nişanlanan Huri binti Mustafa bîkr-i bâliğa aralarında nikâh akdi olmamasıyla yapılan nişanı

⁶² K.Ş.S. 20 / 237-2; K.Ş.S. 24 / 47-1

⁶³ Sak, “Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları”, s. 500

⁶⁴ K.Ş.S. 23 / 131-1 (18 Zîl-ka’de 1088)

⁶⁵ K.Ş.S. 21 / 222-3 (18 Receb 1087)

⁶⁶ K.Ş.S. 20 / 237-2 (20 Safer 1086), Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 23 / 131-1

⁶⁷ Sak, “Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları”, s. 504

kabul etmeyip başkasıyla evlenmek istediğini dile getirerek Şaban'la nişandan ayrılırlar.⁶⁸ Bu konuyla alakalı bir başka belgede, Çavuş Mahallesi'nden Ayşe binti es-Seyyid Ahmed bîkr-i bâliğayı dayısı Mehmed bin Receb küçükken Mevlüd adlı kişiye nişanlar. Fakat Ayşe şimdi başkasıyla evlenmek ister. Aralarında nikâh akdi olmaması sebebiyle Ayşe nişanı kabul etmeyip nişandan ayrılır.⁶⁹

Nişanın bozulma nedenlerinden biri olarak da nişanın yapılmasından sonra uzun süre geçmiş olmasına rağmen nikâha yanaşmayan erkekler nedeniyle kadınların mahkemeye başvurmasıdır. Bu konuyla alakalı belgede, Sarıya'kûb Mahallesi'nden Saliha binti el-Hac Osman bîkr-i bâliğa vekili olan kardeşi Abdülkadir Halife aracılığıyla mahkemeye başvurarak 4 sene önce nişanlandığı Hüseyin Bey ibni Osman'ın bu zamana kadar evliliğe yanaşmadığı ve başkasıyla evlenmek istediği gerekçesiyle mahkemeye başvurur.⁷⁰

Kadınların yanı sıra nişanlısı ile evlenmek istemediği ya da kadının uzun bir süre nikâha niyet etmediği durumlarda nişanlısından ayrılmak için mahkemeye başvuran erkekler de karşımıza çıkmaktadır. Nişanlısıyla evlenmek istemeyip nişanı bozmak için mahkemeye gelen erkekler kendi istekleriyle nişandan ayrıldıklarını ve nişanlılarının diledikleri kişiyle evlenebileceğini sicillerde şu şekillerde ifade etmiştir: *“merkume namzedlim idi lakin beynimizde akd-ı nikâh vâki olmamağla hâlâ hüsn-i rızam ile fâriğ oldum min ba'd hak ve alakam kalmadı ba'de'l-yevm nefsinı dilediği kimesneye tezvîc eylesün”* ya da *“merkume namzedlim idi hâlâ rızam ile fâriğ oldum min ba'd alakam kalmadı ba'de'l-yevm dilediği kimesneye nefsinı tezvîc eylesün”*⁷¹ Örnek olarak, Konya sakinlerinden Hasan ibni el-Hac Süleyman nişanlısı olan İsmihan binti el-Hac İbrahim'den kendi isteğiyle ayrıldığını belirterek mahkemeye kaydettirir.⁷² Yine bir başka belgede, Belvîrân Kazâsı Alibegüyüğü Köyünden Nebi bin Nurullah nişanlısı Alime Binti Veli'den fariğ olduğunu belirtip Alime'nin istediği kişiyle evlenebileceğini söyler.⁷³ Gayrimüslimlere ait bir belgede,

⁶⁸ K.Ş.S. 20 / 203-2 (27 Muharrem 1086)

⁶⁹ K.Ş.S. 16 / 9-1 (18 Rebî'ü'l-evvel 1083), Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 16 / 95-2

⁷⁰ K.Ş.S. 13 / 214-3 (28 Rebî'ü'l-âhir 1088)

⁷¹ Sak, “Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları”, s. 507

⁷² K.Ş.S. 14 / 31-2 (6 Muharrem 1081)

⁷³ K.Ş.S. 14 / 159-3 (8 Cemâziye'l-âhir 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 161-1;

İçkal'a Mahallesi'nden Kaplan adlı zimmi nişanlısı olan Çınar adlı bıkır-i bâliğa ile kendi rızasıyla nişandan ayrıldığını mahkemeye kaydettirir.⁷⁴

Hiçbir neden gösterilmeksizin iki tarafında karşılıklı rızasıyla nişanın bozulduğu durumlar da karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak, Dolabucu Mahallesi sakinlerinden olan Arslan bin Ali nişanlısı Marziye binti Ahmed bıkır-i bâliğa ile aralarında nikâh akdi olmadığını belirterek nişandan ayrılır.⁷⁵

Kız tarafının evliliğe yanaşmaması nedeniyle nişanın bozulduğu durumlarda erkek tarafı önceden nişan sırasında ya da nişan sonrasında verdiği eşya ve paraları almak için mahkemeye başvurabiliyordu. Bu konuyla alakalı bir belgede, Şeyh Âlimân Mahallesi'nden Himmet bin Hacı nişanlısı olan Halime binti el-Hac Şaban bıkır-i bâliğa ile nişandan ayrılarak, Himmet nişan sırasında Halime'ye verdiği eşyaları geri alır.⁷⁶ Bu konu hakkında verilmiş fetva da bulunmaktadır: “*Zeyd’le Hind nişanlanırken, Zeyd Hind’e nişan olarak şu şu eşyayı verir. Daha sonra da Hind’le evlenmekten vazgeçer. Adı geçen eşya hala ortadaysa, Zeyd bunları Hind’den geri isteyebilir mi? Cevap: Evet*”⁷⁷ Nişanın bozulması durumunda kız da erkek tarafına verdiği eşyaları geri alabilmektedir. Bu durum hakkında Abdürrahim Efendi'nin fetvası şu şekildedir: “*Zeyd nâmzedi Hind’e nişan namına bir mikdâr emti’a ve esvâb irsâl edüp Hind dahî Zeyd’e bir mikdâr esvâb irsâl eylese Zeyd ol emti’a ve esvâbı Hind’den ahz eyledikde Hind dahî vech-i muharrer üzere irsâl eylediğini mevcûd olıcak Zeyd’den istirdâda kâdir olur mu? El-Cevab: Olur.*”⁷⁸

Sicillerde nişanın bozulmasından sonra karşımıza çıkan durumlardan bir tanesi de erkeğin ayrılmış olduğu nişanlısının başkasıyla evlenmesine mani olması ve bu kişilerin kızlar tarafından mahkemeye dava edilmesidir. Mesela, Abîd Mahallesi'nden Neslihan binti Mevlüd bıkır-i bâliğa eski nişanlısı olan İbrahim bin

⁷⁴ K.Ş.S. 15 / 143-3

⁷⁵ K.Ş.S. 24 / 47-1 (3 Muharrem 1089)

⁷⁶ K.Ş.S. 19 / 146-1 (12 Receb 1084), Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 20 / 237-2; K.Ş.S. 21 / 221-2; 222-3

⁷⁷ Colin Imber, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behçetü’l-Fetâvâsında Mehr”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, s. 85

⁷⁸ Sak, “Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları”, s. 512

Abdurrahman'ı İsmail bin İbrahim adlı kişiyle evlenmesine engel oluyor gerekçesiyle mahkemeye dava eder.⁷⁹

B. Nikâh

Osmanlı Devleti'nde aile hukuku alanında büyük oranda İslam hukuku hükümleri uygulanmıştır.⁸⁰ Fakat İlber Ortaylı'ya göre Osmanlı'da aile ve evlilik konularında İslam'ın hüküm ve kuralları dışında önemli ölçüde eski gelenekler de izlenmiştir. Osmanlı kadısı gelenek ve şeriat arasında uzlaşmayı tercih ederek geleneğe sessizce itaat etmiştir. Çankırı, Kayseri ve Konya şer'iyeye sicillerindeki aileye ait hükümlerin tamamının fıkıh kitaplarındaki nikâh hükümleriyle örtüşmediği hatta XVII. yüzyılda evlilik ilişkilerinin İslam hukuk hükümleriyle zaman zaman zıtlık oluşturduğu bile görülmüştür.⁸¹

Aile hukuku esas itibariyle evlenme müessesine dayanmaktadır. İslam hukukunda evlenmeyi ifade etmek için "nikâh" terimi kullanılmıştır. Kelime anlamı cinsi münasebet olarak ifade edilen nikâh, hukuki anlamda bu cinsi münasebeti meşru kılan akittir.⁸² Osmanlı Devleti'nde devletin kuruluşundan itibaren nikâh akitleri ya bizzat kadılar ya da kadıların verdiği izinname ile yetkili kılınan din adamları tarafından yapılmıştır.⁸³ XVII. yüzyılın ortasında Türkiye'den geçen seyyah Jean Thevenot Osmanlı toplumunda nikâh akdinin nasıl yapıldığı konusundaki gözlemlerini şu şekilde ifade etmiştir: "*Şayet birisi evlenmek isterse, evlenmek istediği kızın ebeveynleri ile kızlarına verecekleri çeyizin miktarı hakkında anlaşır ve bu anlaşmada kadı, iki şahidi ile birlikte bulunur, bu kadı evlenme şartlarını ve kocanın hanımına vereceği mehri yazar. Kadın ise çeyizini evlenme günü düğün sebebiyle odasında sergiler. Fakat bu evlenme gününden önce koca hanımını bir*

⁷⁹ K.Ş.S. 13 / 96-3 (11 Muharrem 1088)

⁸⁰ Akyılmaz, *Kadının Statüsü*, s. 25

⁸¹ "Orta Anadolu'da bu asırlarda evlenme aşamasında kız tarafına damat adayı tarafından namzedlik akçesi ya da mehr adı altında bir para ödenirdi. İslami mehr hükümleriyle çelişen bu âdetin sebebi iktisadiydi. İlk evlilik ve ekonomik bağımlılık yaşının küçük olduğu geleneksel toplumlarda, kız çocuk erken yaşlarda iş gücü niteliği kazandığından damadın iktisadi tazminat olarak böyle bir ödeme yapması yaygındı." Geniş bilgi için bkz. Ortaylı, *Aile*, s. 93, 94

⁸² Cin, *Evlenme*, s. 39

⁸³ M. Akif Aydın, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992, s. 438

*imamın önünde kendisine nikâhlattırır.*⁸⁴ Fakat nikâhın geçerliliğinin sağlanması için kadının ya da onun izniyle bir adamın katılımının hukuken zorunlu olmadığı fetvalarda ifade edilmiştir: “*Zeyd sağıre kızı Hind’i kadı izinsiz Amr’a tezvîc eylese akd-i mezbûr sahih olur mu? El-cevab: Olur.*”⁸⁵ “*Hind-i bâliğa nefsinin Amr’a tezvîc itdikde izn-i kadı bulunmasa akd-i mezbûr sahih olur mu? El-cevab: Olur.*”⁸⁵

Sicillerde mahkemeye gelerek nikâhlarını tescil ettiren çiftler karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak, Öylebanladı Mahallesi’nde yaşayan Neslihan binti Mehmed bîkr-i bâliğa âkile ve bâliğa olması dolayısıyla mahkemeye gelerek 1 kaftan, 1 sim kuşak, 1 alaca döşek, 1 alaca yastık ve yorgan ile 20000 akçe mehr-i mü’eccel karşılığında Mehmed bin Receb ile evlendiğini ifade eder, Mehmed’de kabul ettiğini söyler.⁸⁶ Diğer bir belgede, Emine binti Mehmed’in bakire iken Şahin bin Abdullah’dan hamile olduğu söylentileri yayılır, bunun üzerine Şahin ve Emine 1081 yılında 1000 akçe mehr-i mü’eccel ile nikâhlandıklarını mahkemede belirtirler.⁸⁷

Nikâh akdinin geçerli olabilmesi için birtakım şartlar gerekmektedir. Bunlardan bir tanesi tarafların karşılıklı rızalarıdır. Hanefi mezhebine göre, kız bakirede olsa, bir kere bâliğa olduktan sonra velisi tarafından rızası olmadan evlendirilemez. Ayrıca, velisi tarafından evlendirilmiş olan kız bâliğa olduktan sonra hıyarü’l bülûğ adı verilen bir seçim hakkına sahiptir.⁸⁸ Hıyarü’l bülûğ bâliğ olmakla velayet altından kurtulan kişinin, hakkındaki nikâhı kabul ya da feshettirebilmek salahiyeti demektir.⁸⁹ Kız isterse veli tarafından kıydırılan, akdettirilen evlenmeyi feshettirebilir. İncelenen sicillerde rızasız evlendirildikleri için mahkemeye dava açan ve mahkeme kararıyla evliliği geçersiz saydıran kadınlar karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak, Sa’îd-ili Nâhiyesinin Saraycık Köyü sakinlerinden olan İsmihan bîkr-i bâliğa 1,5 sene önce üvey babası Mehmed’in kendisini küçükken Lâdik Köyü

⁸⁴ Saim Savaş, “Fetva ve Şer’iye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992, s. 510

⁸⁵ Esra Yakut, “Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi’nin ‘Fetavâ-yi Ali Efendi’ Adlı Fetvâ Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Oluşması ve Dağılması”, *OTAM*, S. 7, 1997, s. 290

⁸⁶ K.Ş.S. 16 / 34-3 (28 Rebî’ü’l-âhir 1083)

⁸⁷ K.Ş.S. 15 / 117-5 (2 Muharrem 1082)

⁸⁸ CİN, *Evlenme*, s. 81

⁸⁹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, s. 8

sakinlerinden olan Süleyman bin Ramazan ile evlendirdiğini fakat kendisinin artık âkile ve bâliğa olmasıyla bu evliliği istemeyip feshettirmek istediğini belirtir. Bunun üzerine Süleyman İsmihan'ı 4000 akçe mehr-i mü'eccel ile İsmihan'ın annesi Döne hatunun izniyle kendisine nikâhlandığını söyler fakat Döne hatun bu nikâha izni olmadığını belirterek inkâr eder. Süleyman'dan iddiasına kanıt istenir fakat kanıt gösteremez bunun üzerine Döne hatuna ve bâliğa olduğu halde Süleyman'ı istemeyip nikâhı feshettiğine dair İsmihan'a yemin teklif edilir, onlar da yemin ederler.⁹⁰

İslam hukuku evlenmede velâyeti kabul etmiştir. Velâyet, ehliyeti olmayan ya da eksik bulunan şahısların haklarını korumak amacıyla kabul edilmiş bir müessesedir.⁹¹ Veli olan kişi, velâyeti altındaki kadını rızası olmadan herhangi bir kimse ile evlendiremez. Veli, kadının idaresini karşı tarafa ileten bir araç durumundadır.⁹² Velâyetin hangi durumlarda kabul edilebileceği Ali Efendi'nin fetvalarında şu şekilde açıklanmıştır: “*Hind'i sağîre-yi mümeyyize velisi izinsiz nefisini Zeyd'e tezvîc eylese akd-i mezbûr nâfîz olur mu? El-cevab: olmaz.*”, “*Cünûn mutbık ile mecnûn olan Zeyd Hind'i tezevvüc eylese akd-i mezbûr sahih olur mu? El-cevab: Olmaz.*”, “*Hind-i bâliğa nefisini mehr-i misli küfvi Amr'a tezvîc eylese Hind'in babası Bekr benim iznim bulunmadı deyü ahd-i mezbûru feshe kadir olur mu? El-cevab: Olmaz.*”⁹³ Nikâhta velâyeti uygulanabilecek olan kişiler birinci derecede babalar, babaların babaları ve dedeler; ikinci derecede ana baba bir erkek kardeşler, baba bir erkek kardeşler ve bunların oğulları; üçüncü derecede ana baba bir amcalar, baba bir amcalar ve bunların oğulları olarak gruplanmıştır.⁹⁴

Nikâhta kız ve erkek tarafı evlenme iradelerini bizzat kendi açıklayabilecekleri gibi bunu bir vekil aracılığıyla da gerçekleştirebilirler. Vekil aracılığıyla evlenecek kişilerin hür, mümeyyiz ve reşit olması gerekmektedir. Evlenmede vekil olabilmek için sadece mümeyyiz olmak yeterlidir.⁹⁵ Nikâh işleminin geçerli olabilmesi için ayrıca nikâhlanacak olan kişilerin vekillerinin

⁹⁰ K.Ş.S. 14 / 11-1 (12 Z'îl-hicce 1080)

⁹¹ Karaman, *İslam Hukuku*, s. 307

⁹² CİN, *Evlenme*, s. 70

⁹³ Yakut, “Aile Kurumu”, s. 292

⁹⁴ CİN, *Evlenme*, s. 71

⁹⁵ CİN, *Evlenme*, s. 91; Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, Diyarbakır 1986, s. 161

dışında en az iki tane şahide ihtiyaç duyulmuştur. Şahitler iki erkek ya da bir erkekle iki kadın olabilir.⁹⁶ Bu konu Ali Efendi'nin fetvasında şu şekilde ifade edilmiştir: “Zeyd Hind’i kendüye tezvîce Mar’ı tevkîl idüb Hind dahi babası Bekr’i tevkîl itmekle Mar ve Bekr Zeyd ve Hind’in gıyablarında vekâleten akd-i nikâ itdiklerinde mezbûrlardan mâ-adâ ancak Beşer hazır olup, ahir kimesne olmazsa akd-i mezbûr sahih olur mu? El-cevab: Olmaz.”⁹⁷

Nikâhta diğer önemli bir husus evlenecek erkeğin alacağı kadına mümasil olması ya da ondan daha şerefli bulunmasıdır.⁹⁸

Evlenme engellerinden en önemlisi din ayrılığıdır. İslam dininde Müslüman bir erkeğin ehli kitap yani Hıristiyan ya da Musevi bir kadınla evlenmesine izin verilmiştir. Fakat kadın için aynı şey söz konusu olmamış, kadınların Müslüman erkekler dışında ehli kitap erkeklerle evlenmeleri yasaklanmıştır.⁹⁹ Müslüman olsa bile Gayrimüslim karı kocadan kadının Müslümanlığı kabul etmesi durumunda koca Müslümanlığa davet edilir. Koca İslamiyet’i kabul ederse eşlerin ikisi de Müslüman olduğundan evlenme geçerliliğini sürdürür. Eğer koca Müslüman olmayı reddetmişse kadın evlenmeyi fesheder.¹⁰⁰

Evlenme engellerinden bir diğeri üçlü boşanmadır. Karısını üç kere boşayan erkek, onunla tekrar evlenemez.¹⁰¹ Üç talâkla boşanmış olan bir hür kadın başka bir erkekle evlenip evlendiği erkek ölse ya da evlendiği bu erkekle ayrılması durumunda iddet süresini tamamlamasıyla kadın önceki kocasıyla tekrar evlenebilir. Buna tahlili şer’î ya da hulle denir.¹⁰²

Nikâhın geçersiz olduğu durumlardan bir diğeri evlenecek kadın ve erkeğin aralarında neseb, süt ya da musaheret itibariyle hürmet bulunmasıdır.¹⁰³

⁹⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, s. 29

⁹⁷ Yakut, “Aile Kurumu”, s. 292

⁹⁸ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, s.65

⁹⁹ Cin, *Evlenme*, s. 112

¹⁰⁰ Cin, *Evlenme*, s. 115

¹⁰¹ Karaman, *İslam Hukuku*, s. 318

¹⁰² Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, s. 107

¹⁰³ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, s. 27

Kıyılan nikâhı geçersiz kılan durumlardan bir tanesi de iddet süresi sona ermeden yapılan evliliklerdir. İddet, evliliğin ölüm, boşanma veya fesih gibi sebeplerle bitmesi durumunda yeniden evlenebilmek için kadının beklemeye mecbur olduğu süredir.¹⁰⁴ İddetin amaçlarından biri, boşanmış olan kadının doğuracağı çocuğun babasının hüviyeti hakkındaki şüpheleri kaldırmak, diğeri ise eğer koca boşamada aceleci davranmışsa onun boşamayı geri almasını sağlamaktır.¹⁰⁵ Evlenmenin boşanma ile sona ermesi halinde hür kadınların iddet süresi 3 hayz, cariyeye olan zevcelerin hayz ile olan iddetleri ise tam 2 hayzdır.¹⁰⁶ Kocasını ölen kadının ise iddet süresi eğer hamile değilse kocasının ölüm tarihinden itibaren 4 ay 10 gündür.¹⁰⁷

İncelenen sicillerde mahkemeye gelerek iddet süresini doldurup başkasıyla evlenmek istediğini dile getiren kadınlar bulunmaktadır. Örnek olarak, Muhtar Mahallesi sakinlerinden olan Güşade binti Abdullah hatun kocası Ahmed'in kendisini boşayalı 70 gün geçtiğini, bu süre içerisinde 3 defa hayz olup temiz olması nedeniyle başkasıyla evlenmek istediğini belirtir.¹⁰⁸ Bazen de kadınlar iddet sürelerinin dolduğunu mahkemede kadı huzurunda tescil ettirmek durumunda kalmışlardır. Örnek olarak, İbrahim bin Ali adlı kişi mahkemeye gelerek Şeyh Sadreddîn Mahallesi'nde yaşayan Teslime binti Süleyman hatunun önceden Seydi bin Ebubekir'in nikâhında olduğunu, 60 gün öncesinde Seydi'nin Teslime'yi boşamasıyla iddeti dolmadığı halde Teslime'nin kendisiyle evlenmek istediğini söyleyerek Teslime'nin yalancı olup olmadığını sorulmasını ister. Teslime ise cevabında kocasının kendisini 60 gün önce boşadığını, bu zamana kadar 60 gün geçtiğini bu süre içerisinde de 3 defa hayz olduğunu söyler ve yemin eder.¹⁰⁹

Evlenme engellerinden bir tanesi de çok eşliliğe bağlı olan durumdur. İslam'da erkeklere dörde kadar evlenme izni verilmiştir. Dört kadınla evli olan erkek

¹⁰⁴ Cin, *Evlenme*, s. 119

¹⁰⁵ J. Schacht, "Talâk", *İA*, C. 11, İstanbul 1979, s. 684

¹⁰⁶ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, s. 372

¹⁰⁷ Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Konya 1988, s. 113

¹⁰⁸ K.Ş.S. 16 / 101-1 (21 Şa'bân 1083)

¹⁰⁹ K.Ş.S. 21 / 268-2 (21 Ramazan 1087)

beşinci kadınla asla evlenemez. Ancak kadınlardan birinin ölümü ya da boşanması durumunda koca yeniden başka bir kadınla evlenebilir.¹¹⁰

Osmanlı Devleti'nde yaşayan zımmiler aile hukuku açısından kendi dini hukuklarına tabiydiler. Bu nedenle gayrimüslimlerle ilgili evlenme, boşanma, nafaka, miras vb. konularda yetki zımmi din otoritelerine verilmişti. Zımmilerin nikâh işlemleri hahamlar, patrikler veya onların tayin ettiği vekilleri aracılığıyla yürütülmekteydi. Din adamları bu konuda dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın dinlerinin gerektirdiği kuralları dikkate alarak hareket ederlerdi.¹¹¹ Şer'îye sicillerine yansıyan kayıtlarda, Konya'da yaşayan gayrimüslimler arasında gerçekleştirilen nikâh akitlerinin çoğunda “*kendi âyîn-i bâtilamız üzere akd-ı nikâh eyledik*” ifadesi yer almaktaydı, bu da evlenen çiftin nikâh akitlerini kendi mabetlerinde, kendi dini liderlerinin gözetiminde ve kendi dini hükümlerine göre yaptıklarını gösteriyordu.¹¹² Bununla birlikte aile hukukuna ilişkin sorunlarda zımmiler isterlerse şeriat'a göre hükmedilmek üzere Kadı'ya gidebilirlerdi. Kadı önünde evlenip boşanmaları mümkündü.¹¹³ Fakat bu durum zımmilerin kendi cemaatleri tarafından meşru ve hukuklarına uygun kabul edilmiyordu.¹¹⁴

C. Nikâhın Mali Yükümlülükleri

1. Mehr

İslam hukukunda herhangi bir Müslüman erkekle evlenen kadın mehre hak kazanır. Mehr mal olabileceği gibi mal ile değişimi olan bir menfaat de mehr olabilir. Nikâh sırasında mehr zikr edilsin ya da edilmesin her halükarda mehr gereklidir.¹¹⁵

Kadınlara verilen mehirler, onlardan yapılan cinsi istifadeye karşılık bir bedeldir. Hanefi hukukçulara göre mehr, kadının fercine karşılıktır (*ivaz anü'l-bud*,

¹¹⁰ Cin, *Evlenme*, s. 127; Karaman, *İslam Hukuku*, s. 318

¹¹¹ Karataş, *Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı*, s. 43; Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara 1996, s. 14

¹¹² İzzet Sak, “Şer'îye Sicilleri Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hayatı: Konya Örneği (1700-1725)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 7, 2012, s. 123

¹¹³ Bozkurt, *Gayrimüslim*, s. 14

¹¹⁴ T. Tankut Soykan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler*, İstanbul 1999, s. 109

¹¹⁵ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, s. 115

bedelü'l-bud) ve mehre karşılık olarak verilen nesnenin teslimi cinsel ilişki yoluyla gerçekleştiği için mehri ödenme zamanı da ilişki sonrasıdır. Koca, mehri ödemekle kadının cinsel organlarının mülkiyetini edinmiş olmaktadır.¹¹⁶ İncelenen sicillerde konuya ilişkin bir belgede, İnsuyu Kazâsı sakinlerinden Mustafa bin Bali 20000 akçe mehr karşılığında Bağdad binti Habib ile nikâhlanır. Mustafa Bağdad'ı evine getirmek istediğinde ve Bağdad'la zifâfa girmek istediğinde Bağdad Mustafa'nın nikâhlı karısı olmasına rağmen gelmekten imtina eder. Bunun üzerine Mustafa mahkemeye başvurur.¹¹⁷

Ayrıca mehr verilmesi, zevcenin ihtiyacını karşılama, çeyiz masraflarını karşılayabilme, geleceğini garanti altına alma ve nikâhın önemini ilan gibi yararlar sağlamaktadır.¹¹⁸

Mehr benzeri bir uygulama eski Türk hukukunda da görülmekte ve buna *kalın* ismi verilmekteydi. Türklerin İslamiyet'i benimsemesinden önce hukuki bir kurum olarak bilinen kalın uygulaması İslamiyet'in kabulünden sonra yerini mehre bırakmış, ancak kalın da bu isimle ya da "başlık, ağırlık, namzetlik akçesi" gibi isimlerle varlığını sürdürmüştür.¹¹⁹ Kuran- ı Kerim'de kendisiyle evlenilen kadınlara mehirlerinin verilmesi gerektiği birçok ayette ifade edilmektedir.¹²⁰

Kadına ödenecek olan mehr miktarı konusunda mezhepler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Hanefilere göre mehr olarak verilebilecek en düşük miktar 10 dirhem gümüştür. Malikiler ise mehri aşağı sınırını halis altından bir dinarın dörtte biri, halis gümüşten de 3 dirhem ya da bunlara değerce eş bir mal olarak belirlemişlerdir. Şafii ve Hanbeliler mehr konusunda herhangi bir miktar belirlememişlerdir.¹²¹ Mehri niteliği ve miktarı taraflar arasında yapılan anlaşmayla tespit edilmiş, kadının fiziki, kültürel ve mali durumuna göre verilecek olan mehr miktarı kararlaştırılmıştır. Mehr miktarlarındaki farklılıklar genelde evlenen kadının

¹¹⁶ Imber, "Mehr", s. 84

¹¹⁷ K.Ş.S. 24 / 43-2 (Gurre-i Muharrem 1089)

¹¹⁸ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, s. 117

¹¹⁹ Mehmet Akif Aydın, "Mehir", *DİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 389

¹²⁰ Mehriyle ilgili ayetler için bkz. Bakara:236,237; Nisa:4; Maide:5

¹²¹ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, s. 116; Cin, *Evlence*, s. 216

bekâr, dul, köylü ya da şehirli olma durumundan kaynaklanmıştır.¹²² İncelenen sicillerde en düşük 800 akçe¹²³ en yüksek 80000 akçe¹²⁴ mehr miktarlarıyla karşılaşılmıştır.

Mehr her zaman para olarak verilmemiş, yorgan, döşek, kap kacak gibi ev eşyaları,¹²⁵ elbise türleri, ziynet eşyaları,¹²⁶ koyun, keçi gibi hayvanlar ve ev işlerine yardımcı olarak cariyeler¹²⁷ de mehr olarak kadına verilmiştir.¹²⁸

Evlenmenin en önemli unsurlarından olan mehrin iki türü bulunmaktadır: Evlenme sırasında erkeğin kadına peşin olarak vermesi kararlaştırılan mehre *mehr-i mu'accel* denir.¹²⁹ Evlenme sırasında erkeğin kadına peşin olarak vermeyip sonradan vermeyi taahhüt ettiği mehre *mehr-i mü'eccel* denir.¹³⁰ Mehrin, mu'accel ve mü'eccel olarak verilmesinin kadın açısından önem arz eden birtakım sebepleri vardır. Peşin olarak ödenen mehr-i mu'accel kadının çeyizini hazırlamasına yardımcı olurken, boşanma ya da ölüm halinde ödeneceği vaat edilen mehr-i mü'eccel ise bir bakıma kadının dulluk sigortası durumundadır.¹³¹

Mehr, menkûhe yani nikâhlı kadının malı olup onu istediği gibi kullanma hakkı vardır.¹³² Bu şekilde İslam hukuku mehr konusunu evlenen kızın lehine düzenlemiş ve mehrin kızın babası, erkek kardeş ya da yakın akrabaları tarafından kullanılmasını önleyecek hükümler getirmiştir.¹³³ Mehrin tasarruf hakkı kadına aittir fakat kadın isterse mehrini kocasına hibe edebilir.¹³⁴ Kuran-ı Kerim'de de bu konuda

¹²² Savaş, "Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", s. 519, 521

¹²³ K.Ş.S. 13 / 58-1

¹²⁴ K.Ş.S. 13 / 53-2; K.Ş.S. 23 / 124-2

¹²⁵ K.Ş.S. 15 / 42-3; 74-5

¹²⁶ K.Ş.S. 15 / 42-3

¹²⁷ K.Ş.S. 13 / 104-2; K.Ş.S. 15 / 42-3; K.Ş.S. 19 / 144-2

¹²⁸ Jülide Akyüz, "Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan 'Mehir' Hakkında Bazı Düşünceler", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, 2005, s. 219

¹²⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, İstanbul 1983, s. 444

¹³⁰ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, s. 444

¹³¹ Savaş, "Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", s. 519

¹³² Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, s. 147

¹³³ İlber Ortaylı, "Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992, s. 459

¹³⁴ Akyüz, "Mehir", s. 219 ; Geniş bilgi için bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, s. 135, 136

ayet bulunmaktadır.¹³⁵ İncelenen sicillerde mehrini kocasına hibe eden kadınlar karşımıza çıkmaktadır.¹³⁶

İslam'da mehrin aksine Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta evlenecek olan kadın tarafından kocaya verilen ve evliliğin sona ermesi durumunda iade edilmeyen *drahoma* vardı. *Drahoma* miktarının çok fazla olması sebebiyle zaman zaman kızın ailesi zor duruma düşmekteydi. Bununla birlikte evlenmeden önce kadına verilen ve evlenme gerçekleşmez ise iade edilen bir miktar eşya vardı ki buna *çeyiz* denirdi.¹³⁷

2. Nafaka

Nafaka, sözlükte çıkmak, gitmek, sarf etmek anlamlarına gelmektedir ve bir insanın eş ve çocuklarına sarf ve infak ettiği şeye denir.¹³⁸ Dar anlamda nafaka, hak sahibine ihtiyacı olan yiyecekleri temin etmek; geniş anlamda ise giyecek, kalacak yer ve hizmetçi masraflarını karşılamak anlamına gelmektedir.¹³⁹ Nikâhtan sonra âkile ve bâliğa olan kadın evlilik hayatını sürdürmek için kocasının evine geldiği andan itibaren kocasından nafaka istemeye hak kazanmış olur.¹⁴⁰ Koca, karısının normal bir şekilde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan bütün yiyecek ve diğer ihtiyaç maddelerini karşılamalıdır.¹⁴¹ Kadının nafakası yiyecek, kisve ve meskenden ibarettir.¹⁴²

Koca nafaka borcunu ödemediği zaman karısı kadıya gidebilir. Kadı kocayı huzuruna davet eder, karısının şikâyetinde haklı olduğuna kanaat getirdikten sonra kocayı nafaka borcunu ödemesi konusunda sert bir dille uyarır.¹⁴³ Maliki, Şafii ve Hanbelî mezheplerine göre, koca nafaka borcunu ödemediği takdirde karısının evlenmeyi feshettirmek hakkını kabul etmiş olurlar. Hanefi mezhebi ise kadına bu

¹³⁵ "Aldığınız kadınlara mehirlerini efendilikle verin. Şayet ondan birazını kendileri gönül hoşluğuyla başışarlarsa, onu da içinize sine sine yiyin." Nisa: 4

¹³⁶ K.Ş.S. 13 / 53-2; 65-2; 89-2; K.Ş.S. 15 / 32-2; K.Ş.S. 16 / 74-3; 77-1; K.Ş.S. 19 / 59-3; 98-5; 159-1; K.Ş.S. 20 / 95-1; 261-2; K.Ş.S. 21 / 101-2; K.Ş.S. 23 / 10-2; K.Ş.S. 24 / 189-1

¹³⁷ Karataş, *Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı*, s. 45

¹³⁸ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, s. 444

¹³⁹ Cin, *Evlence*, s. 196

¹⁴⁰ Aktan, "Aile Hukuku", s. 407

¹⁴¹ Cin, *Evlence*, s. 197

¹⁴² Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, s. 448

¹⁴³ Cin, *Evlence*, s. 198

yetkiyi vermez.¹⁴⁴ Kadın her ne kadar varlıklı olursa olsun nafaka miktarının belirlenmesinde kocanın maddi durumu dikkate alınır.¹⁴⁵ Kuran-ı Kerim'in 65. suresinin 7. ayetinde bu konu şöyle ifade edilmektedir: “*Varlıklı olan varlığı nispetinde nafaka versin, rızkı dar olan da Allah'ın kendisine verdiğiinden nafaka versin! Allah hiç kimseyi kendisine verdiğiinden başkasıyla mükellef kılmaz.*”¹⁴⁶

Kocasına itaat etmeyip “nâşize” yani isyankâr olan kadınlar kocalarından nafaka isteyemezler. Kocasını ile iyi geçinemeyen kadın, kocasının evini terk edip kendi evinde ya da anne babasının evinde kaldığı için nâşize sayılmaktadır.¹⁴⁷

Kocanın yükümlülüğü karşılığında kadın, namusunu korumak, kocasına itaat etmek, onun malını korumak ve çocuklarına bakmakla sorumludur.¹⁴⁸

Boşanma durumunda belli bir süre için kocanın nafaka verme yükümlülüğü devam eder bu iddet nafakası olarak ifade edilir. Hanefilere göre, boşanma ister cayılabilir ister ayırıcı olsun iddetin sonuna kadar nafaka borcu devam eder. Kadının hamile olup olmaması bu durumu etkilemez.¹⁴⁹ Kuran-ı Kerim'de de bu konuya değinilmiştir.¹⁵⁰ Kocasını gaip olan kadın kadıya başvurarak nafaka talebinde bulunur ve nafaka tespiti yaptırır.¹⁵¹

Sicillerde çeşitli nedenlerden dolayı kocasını tarafından nafakası sağlanmayan kadınlar mahkemeye başvurarak kocalarından nafaka talep etmiş ve mahkeme tarafından kendilerine nafaka takdir edilmiştir. Örnek olarak, Kasâbsinân Mahallesi'nde yaşayan Ayşe binti Musli hatun başka bir yere giden kocasını Süleyman'dan kendisi ve küçük oğlu İbrahim için nafaka talebinde bulunur ve mahkeme tarafından Ayşe hatun ve oğlu için günlük 16'şar akçe nafaka verilmesi

¹⁴⁴ Cin, *Evlence*, s. 199

¹⁴⁵ Aktan, “Aile Hukuku”, s. 407

¹⁴⁶ Kuran-ı Kerim, Talak:7

¹⁴⁷ Abdurrahman Kurt, “Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu”, *Osmanlı*, C. 5, Ankara 1999, s. 445

¹⁴⁸ Kurt, “Osmanlı'da Kadın”, s. 445

¹⁴⁹ Cin, *Evlence*, s. 204; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 343

¹⁵⁰ “Boşadığınız fakat iddeti dolmamış kadınları gücünüz nisbetinde kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğurmalarına kadar nafakalarını verin. Çocuğu sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini ödeyin. Aranızda uygun bir şekilde anlaşın.” Talak:6

¹⁵¹ Cin, *Evlence*, s. 206; Karaman, *İslam Hukuku*, s. 343

kararlaştırılır.¹⁵² Başka bir belgede, Şeyh'âlimân Mahallesi'nde yaşayan Rahime binti İsa adlı kadın mahkemeye gelerek uzun süredir eve gelmeyen ve kendisine nafakasını sağlamayan kocası İbrahim bin Hüseyin'den nafaka talep eder. Mahkeme de Rahime için kocası İbrahim üzerine günlük 10'ar akçe takdir eder.¹⁵³

Uzak bir yere, sefere ya da hacca giden erkekler çoğu zaman eşlerinin nafakalarını vermek üzere kendilerine vekil tayin etmişler ve kadınlar mahkemeye başvurarak bu vekillerden nafakalarını talep etmişlerdir. Konuyla alakalı bir belgede, Sadırlar Mahallesi sakinlerinden Elif binti Artin hatun mahkemeye gelerek kocası Mehmed bin Hüseyin'in 8 sene önce sefere gideceğinde kendisinin nafakasını vermek için Hüseyin bin İsa'yı vekil kıldığını belirtip Hüseyin'den nafakasını talep eder. Hüseyin cevabında vekilliğini onaylar fakat Elif hatunun kocası Mehmed'in seferde öldüğünü söyler ve mahkemede şahitler de Mehmed'in ölümünü doğrularlar.¹⁵⁴ Diğer bir belgede, Göktaş Mahallesi'nde yaşayan Saliha binti İbrahim'in kocası Süleyman bin Mehmed Bey ahır diyara gidince kızı Ayşe ve karısı Saliha'nın nafakasını vermesi için Piri Paşa ibni el-Hac Mehmed'i vekil kılar. Saliha da nafakasını Piri Paşa'dan talep etmek için mahkemeye başvurur, fakat Piri Paşa Süleyman'ın 6 ay önce İstanbul'da vefat ettiğini söyler ve şahitler de Piri Paşa'yı doğrularlar.¹⁵⁵ Başka bir belgede, Hoca Bey Mahallesi sakinlerinden Rabia hatunun geçen sene hacca giden kocası Hacı Mehmed bin Musli Rabia'nın nafakasını vermesi için vekil olarak babası Musa Halife'yi tayin eder. Rabia'nın mahkemeye gelerek babası Musa Halife'den nafakasını istemesi üzerine Musa Halife Hacı Mehmed'in hac yolunda vefat ettiğini söyler. Bunun üzerine Musa Halife'den kanıt istenir ve mahkemede şahitler de Hacı Mehmed'in hac yolunda öldüğünü tasdik ederler.¹⁵⁶

Erkeklerin eşlerinden ayrı olarak çocuklarına da nafaka verme yükümlülüğü bulunmaktadır. Büluğa ermemiş ve kendisine ait mülkü bulunmayan çocukların masrafları babaya aittir. Eğer baba çalışıp kazanabilecek durumda değilse babanın

¹⁵² K.Ş.S. 23 / 27-3 (2 Şa'bân 1088)

¹⁵³ K.Ş.S. 13 / 227-3 (7 Cumade'l-ulâ 1088)

¹⁵⁴ K.Ş.S. 14 / 13-4 (7 Zî'l-hicce 1080)

¹⁵⁵ K.Ş.S. 20 / 88-2 (12 Şevvâl 1085)

¹⁵⁶ K.Ş.S. 14 / 104-1 (16 Rebî'ü'l-âhir 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 112-4; K.Ş.S. 19 / 129-2; K.Ş.S. 20 / 54-1; 94-2

babası dede sıfatıyla torununa, babanın kardeşleri amca sıfatıyla yeğenlerine bakmak zorundadırlar.¹⁵⁷

Sicillerde boşanıp çocuklarının bakım, gıda, giyim ve barınma masraflarını karşılamak için kocasından nafaka talep eden ve mahkeme kararıyla çocuklarına nafaka bağlatan kadınlar çokça yer almaktadır. Örnek olarak, Asiye binti Abdurrahman hatun hala hidâne ve terbiyesinde olan kızı Fatma için eskiden kocası olup kendisini boşayan Resul Efendi'den nafaka ve kisvesini talep eder ve Resul tarafından kızı Fatma'ya günlük 8'er akçe vermesi kararlaştırılır.¹⁵⁸ Konuyla ilgili bir başka belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi sakinlerinden olan Fatma binti Receb hatun boşandığı kocası el-Hac Abdülcelil'den kendi terbiyesinde olan oğlu Süleyman için mahkemeye gelerek nafaka talep eder ve mahkeme tarafından el-Hac Abdülcelil'in malından günlük 4'er akçe Süleyman için takdir edilir.¹⁵⁹

Sicillerde çocukların masraflarını karşılamak için babalarından nafaka isteyen ve mahkeme kararıyla çocuklara nafaka bağlatan kişilerden bir diğeri de annelerinden başka genellikle aneane ve babaanneler olmuştur. Genellikle annenin ölmesi nedeniyle torunlarının hidânesini üzerlerine alan nineler çocukların nafakasını babadan talep etmiş ve mahkeme tarafından nafaka bağlatmışlardır. Konuyla ilgili bir belgede, Zincirlikuyu Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Fatma binti İbrahim'in küçük oğlu Ömer Fatma'nın annesi Ümmi binti Mustafa'nın terbiyesindedir. Ümmi hatun mahkemeye gelerek Ömer'in babası olup uzak diyarda olan Süleyman Çelebi ibni el-Hac Ömer'den Ömer'in nafakasını talep eder ve mahkeme tarafından Ömer için günlük 5'er akçe nafaka takdir edilir.¹⁶⁰ Diğer bir belgede, Konya sakinlerinden olup vefat eden Fatma hatunun küçük kızı Ayşe ceddese Ayşe binti Mustafa hatunun hicr ve terbiyesindedir. Ayşe hatun mahkemeye gelerek torunu Ayşe için babası üzerine günlük 5'er akçe nafaka takdir ettirir.¹⁶¹

¹⁵⁷ Aktan, "Aile Hukuku", s. 407

¹⁵⁸ K.Ş.S. 13 / 88-3 (Gurre-i Muharrem 1088)

¹⁵⁹ K.Ş.S. 20 / 95-2 (3 Şevvâl 1085); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 163-3; K.Ş.S. 15 / 66-2; K.Ş.S. 24 / 64-2

¹⁶⁰ K.Ş.S. 24 / 148-2 (28 Rebî'ü'l-evvel 1089)

¹⁶¹ K.Ş.S. 16 / 139-2 (2 Zî'l-ka'de 1083)

Bazen babalar durumlarının iyi olmadığını ileri sürerek nafaka talebini geri çevirmeye çalışmışlar fakat mahkemede şahitlerin adamı yalanlamasıyla bu çabaları sonuçsuz kalmış ve mahkeme tarafından kendilerine çocukları için nafaka vermeleri kararlaştırılmıştır. Bu konuya ilişkin belgede, Ulırmak Mahallesi sakinlerinden olup ölen Fatma binti Mustafa hatunun annesi Kerime ibnite el-Hac Mahmud kızının küçük kızı Emine'yi hicrinde terbiye etmesiyle Emine için 1085 senesi Rebî'ü'l-âhirinin 29. gününde mahkeme tarafından Emine'nin babası Mustafa Beşe ibni Şaban'ın malından günlük 8'er akçe nafaka takdir olunur. Fakat bu zamana kadar Mustafa Beşe nafakayı ödemeyip, 2 sene 9 aydır Emine'yi ninesi kendi parasıyla besler. Kerime hatun da mahkemeye gelerek Emine'nin nafakasını babasından ister. Mahkemede Mustafa Beşe fakir olduğunu ve kızının nafakasını karşılayacak durumda olmadığını söyler. Mahalle ahalisine Mustafa Beşe'nin ekonomik durumu sorulur ve mahalleli Mustafa Beşe'nin ekonomik durumunun iyi olduğunu belirtirler. Bunun üzerine mahkeme Mustafa Beşe'ye kızının nafakasını ödemesini tenbih eder.¹⁶²

D. Ailenin Temel Öğeleri

1. Karı-Koca ve Çocuklar

Ailenin sosyal bünyesi en küçük şekliyle karı-koca ve çocuklardan meydana gelmektedir. Anne-baba ve çocuklar arasındaki aile içi ilişkiler, aile sisteminin temelini oluşturmaktadır. Bu şekilde ailenin sosyal grubu tam anlamıyla oluşmuş olur.¹⁶³ İslam ve Osmanlı aile hukukuna göre koca, karısı ve çocuklarının geçimini sağlamak ve onlara kalacak yer temin etmekle yükümlüdür.¹⁶⁴

Osmanlı ailesinde evin ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması rolü, koca üzerine verilmiş ve bu rol erkeklerin en önemli rolleri arasında görülmüştür. XIX. yüzyılda şehir ailelerinin gelirini çalışarak temin edenin % 94,2 oranında tek başına

¹⁶² K.Ş.S. 13 / 121-2 (Gurre-i Safer 1088)

¹⁶³ Hayri Erten, *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Ankara 2001, s. 69

¹⁶⁴ Kurt, "Osmanlı'da Kadın", s. 445

baba olduğu belirtilmiştir. Osmanlı ailesinde koca, evinin geçimini sağlamak için karısı razı olmadığı sürece onun malından ve gelirinden yararlanamamıştır.¹⁶⁵

Kocanın karısına karşı yerine getirmesi gereken birtakım sorumlulukları olmakla birlikte, kadının da kocasına karşı bazı sorumlulukları bulunmaktadır. Kadın; kocasına itaat etmek, sadık olmak, kocasının malını ve kendi namusunu korumakla yükümlüdür.¹⁶⁶ Kadının aile dışında sosyal rollerde yer alması kadar, aile ve toplumun devamını sağlayan çocukları yetiştirmesi ve eğitmesi de o kadar önemli görülmüştür. Osmanlı toplumunda da annelik rolü, bir kadın için en önde gelen roller ve değerler olarak görülmüştür.¹⁶⁷

Çocuklar anne-baba ile birlikte hanenin önemli öğeleri arasındadır. Evliliğin beklenen meyvesidir. Doğum hane halkı için büyük bir mutluluk ve sevinç kaynağıdır.¹⁶⁸ Osmanlılar arasında çocuklar özellikle de oğullar çok değerliydi. Ailenin korunmasının ve sürmesinin tek yolu oldukları için, çocuk yapmayan aile yok olup giderdi. Çiftçilerin üretim gücü çocuklar sayesinde artıyordu. Ayrıca ana babalar yaşlandıklarında onlara bakmaları için de çocuklar gerekliydi.¹⁶⁹ Osmanlı ailesinde çocuk, babanın hukuki denetim ve velâyeti altındaydı. “Ömer bin Ahmed” veya “Zeyneb binti Ahmed” gibi kayıtlar kız ve erkek çocuğun, her dinde ve çok yerde olduğu gibi, baba çizgisinde bir aidîyyet ile doğduğunu göstermektedir.¹⁷⁰

Osmanlı ailesinde çocuklar ekonomik özgürlüğe sahip olmuşlar ve aile içerisinde aktif rol oynamışlardır. Hayri Erten’in yaptığı çalışmalara göre XVIII. yüzyılın ilk yarısında Konya’da karı kocasını, koca karısını her açıdan dava edebildiği gibi, çocuklarda ailenin üyelerini her bakımdan dava edebilmişlerdir.¹⁷¹

Osmanlı’da çocukların aile dışında eğitimi sıbyân mekteplerinde gerçekleştiriliyordu. Çocuklar bu okullara 4-6 yaşlarında başlıyor ve kız-erkek beraber okuyorlardı. Ancak 11-12 yaşlarına kadar devam eden bu eğitimden sonra

¹⁶⁵ Hayri Erten, *Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, s. 85

¹⁶⁶ Cin, *Evllenme*, s. 187

¹⁶⁷ Hayri Erten, *Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, s. 85

¹⁶⁸ Doğan, “Osmanlı Ailesi”, s. 376

¹⁶⁹ Mehrdad Kia, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Gündelik Hayat*, çev. Özgür Özol, İstanbul 2013, s. 218

¹⁷⁰ Ortaylı, *Aile*, s. 135

¹⁷¹ Hayri Erten, *Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, s. 92

kızların örgün eğitimi sona eriyordu. Medreseler sadece erkeklerin devam ettiği üst öğrenim kurumu olarak kız çocuklarına kapılarını kapatıyordu. Kızların bundan sonraki eğitimleri aile içinde ve annenin rehberliğinde evliliğe hazırlık aşaması olarak devam etmekteydi.¹⁷²

2. Köle ve Cariyeler

Osmanlı ailesinde eşler ve çocukların yanı sıra aileye dışarıdan katılan köle ve cariyeler bulunmaktadır. Aile üyeleri ile iç içe yaşayan köleler ve cariyeler, diğer hizmetçiler gibi ev içi çalışmalarında aile üyelerine hizmet etmişler, onlarla birlikte boş zamanlarda arkadaşça ilişkiler içerisinde zaman geçirmişlerdir.¹⁷³

Eskiden savaşlarda esir edilen ya da başka bir şekilde ele geçip satın alınan erkeklere köle denir.¹⁷⁴ Aynı şekilde savaşta esir alınmış ya da satın alınan kadınlara da cariye denir.¹⁷⁵ Türkçe’de köle olarak kul, bende, halayık ve esir; kadın köle anlamında ise cariye ve odalık terimleri kullanılmıştır. Köle anlamında Farsça’da bende, gulam, kadın köle için keniz; Arapça’da abd, rakik, memlûk, kinn, gulâm, rakabe, vasîf, milkü’l-yemîn ve kadın köleler için memlûke, vasîfe, cariye, eme ve gurre terimleri kullanılmıştır.¹⁷⁶

Şer’iye sicillerinde de köle karşılığında çeşitli tabirlerin kullanıldığı görülmektedir. Erkek köleler için köle, kul, abd, abd-i memlûk, gulâm ve rikk; kadın köleler için de daha çok câriye ve câriye-i memlûke terimleri kullanılmaktadır. Sahibinden çocuk dünyaya getiren câriyelere ümm-i veled, sahibinin hizmetinden kaçanlara da abd-i âbık denilmektedir.¹⁷⁷

¹⁷² Doğan, “Osmanlı Ailesi”, s. 377

¹⁷³ Hayri Erten, *Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, s. 104

¹⁷⁴ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, s. 300

¹⁷⁵ Devellioğlu, *Ansiklopedik Lügat*, s. 142

¹⁷⁶ M. Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, “Köle”, *DİA*, C. 26, Ankara 2002, s. 237

¹⁷⁷ İzzet Sak, *Şer’iye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. Ve 18. Yüzyıllar)*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1992, s. 6

Köle ve cariyeler daha çok aile içi hizmetlerde kullanılıyor ve kendilerine çeşitli meslekler öğretiliyordu. Efendi köle ve cariyesini istediği gibi kullanabilirdi; onu satabilir, azâd edebilir, hibe edebildiği gibi başka eşyalarla da takas edebilirdi.¹⁷⁸

Şer'îye sicillerinde hemen hemen bütün köle belgelerinde kölelerin baba isimleri ya "Abdullah", ya "Abdumennan" ya da "Abdulahhab" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni, İslam toplumunda Müslüman olmuş bir köleye bir İslâmî isim verildikten sonra, baba adı yerine herkes Allah'ın kulu olduğu için "Abdullah" adı verilmekteydi. Ayrıca bunun yanında Abdulvahhab ve Abdumennan isimleri de veriliyordu.¹⁷⁹

İncelenen sicillerde köle ve cariyelerle alakalı belgeler en fazla köle ya da cariyeye azâdı ve azadlığı ispat belgeleridir. Şer'îye sicillerinden çıkarılan belgelerden genellikle köle ve cariyelerin hiçbir karşılık beklenmeden, Allah rızası için azâd edildikleri görülmektedir. Sicillerde bu azad "*hasbeten lillâhil azîm*" şeklinde ifade edilmektedir. Kölelerle alakalı olan belgelerde olduğu gibi azâd belgelerinde de kölelerin boyları, ten rengi, göz rengi, kaşının açık veya çatık olması, saç-sakal rengi, varsa yarası ve beni, milliyeti gibi özellikleri nadir olarak da yaşı belirtilerek herhangi bir karışıklığa neden olmamaya çalışılmaktadır.¹⁸⁰ Cariyenin azâd edildiği bir belgede, Hocahabîb Mahallesi'nde yaşayan el-Hac Osman bin Bostan cariyeye-i memlûkesi olan Gülistan binti Abdullah'ı cümle malından azâd ve itak ve mülkiyetinden ihraç ve itlak eylediğini belirtir.¹⁸¹ Cariyesini kendisine vekil tayin ettiği kişi aracılığıyla azâd eden kadınla alakalı bir belgede, İbn Tûtî Mahallesi'nde yaşayan Saliha binti Hasan hatun orta boylu, sarışın, gök gözlü ve Rus asıllı olan cariyesi Lalegül binti Abdullah'ı "*hasbeten lillâhil azîm ve taleben lî-merzâten rabbihi'l-kerîm*" bütün malından azâd ettiğini vekili olan kardeşi Hüsam Bey aracılığıyla belirtir.¹⁸²

¹⁷⁸ İzzet Sak, "Konya'da Köleler (16. Yüzyıl Sonu-17. Yüzyıl)", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1989, s.

161

¹⁷⁹ Sak, *Köleler*, s. 85

¹⁸⁰ Sak, *Köleler*, s. 87

¹⁸¹ K.Ş.S. 13 / 140-3 (15 Safer 1088)

¹⁸² K.Ş.S. 14 / 35-3 (10 Muharrem 1081)

Cariyeler kimi zaman da sahipleri tarafından azâd edilmelerine rağmen sahibinin ölümünden sonra mirasçıları tarafından tekrar köle olarak çalıştırılmak istenmiş, bu durumda cariyeler mahkemeye başvurarak ölen sahibi tarafından azâd edildiğini ispatlamışlardır. Bu konuya ilişkin bir belgede, Konya sakinlerinden olup vefat eden Tayyibe hatunun cariyesi Gülistan'ı Tayyibe hatun hayattayken bir sene önce azâd etmesine ve Tayyibe'nin Gülistan üzerinde hakkı kalmamasına rağmen Tayyibe'nin varisi olan kocası Osman hala Gülistan'ı köle olarak çalıştırmak ister. Bunun üzerine Gülistan mahkemeye başvurarak Tayyibe hatunun hayattayken kendisini azâd ettiğini söyler, fakat Osman Gülistan'ın azâdını inkâr eder. Gülistan'dan iddiasına kanıt istenir ve Türbe-i Celâliye ve Debbâğhâne Mahallesi sakinlerinden şahitler Gülistan'ın kendi huzurlarında Tayyibe tarafından 1 sene önce azâd edildiğini söylerler. Bu şekilde Gülistan'ın azâd edildiği ispatlanır.¹⁸³ Diğer bir belgede, Kemâlgarîb Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Emine binti İbrahim hatun hayattayken cariyesi olan Rus asıllı Gülistan binti Abdullah'ı azâd etmesine rağmen Emine hatunun büyük oğlu Mustafa ibni el-Hac Ali hala Gülistan'ı köle olarak kullanmak ister. Bunun üzerine Gülistan mahkemeye başvurur ve mahkemede Mustafa annesinin hayattayken cariyesi Gülistan'ı azâd ettiğini bilmediğine dair yemin eder.¹⁸⁴ Bir başka belgede, Hâcieymîr Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Mehmed Ağa ibni Murad hayattayken 6 ay önce cariyesi Menevşe binti Abdullah'ı azâd eder. Mehmed Ağa'nın ölümünden sonra karısı Alime hatun Menevşe'yi hala hizmetkarı olarak kullanmak isteyince Menevşe mahkemede azâd edildiğini söyler, şahitler de Menevşe'nin azâd edildiğini doğrularlar.¹⁸⁵

İncelenen sicillerde köle ve cariye satın alan kadınlara dair belgeler de karşımıza çıkmaktadır. Mesela, Ferhûniye Mahallesi'nde yaşayan Ümmi binti Muhammed hatun 1 sim kuşak, 1 altın saç bağını satarak Gülistan adlı cariyeyi 150 guruşa satın alır.¹⁸⁶ Diğer bir belgede, Fatma binti Abdülbaki adlı kadın ölen kız kardeşi Asiye'nin varislerinden 8000 akçeye Dilaver adlı köleyi satın alır.¹⁸⁷

¹⁸³ K.Ş.S. 13 / 235-1 (23 Cumade'l-ulâ 1088)

¹⁸⁴ K.Ş.S. 14 / 23-3 (25 Zî'l-hicce 1080)

¹⁸⁵ K.Ş.S. 15 / 41-4 (4 Ramazan 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 23 / 125-3

¹⁸⁶ K.Ş.S. 16 / 11-2 (24 Reb'ü'l-evvel 1083)

¹⁸⁷ K.Ş.S. 15 / 118-3 (2 Muharrem 1082)

Köle ve cariyeler eşya olarak görüldükleri için hibe edilebilmişlerdir. Köle hibeleri daha çok yakın akrabalar arasında gerçekleşmiş, babadan çocuklarına ya da karısına veya anneden çocuklarına ya da kocasına şeklinde hibe gerçekleşmiştir.¹⁸⁸ Oğluna cariye hibe eden annenin olduğu bir belgede, Öylebanladı Mahallesi'nde yaşayan İsmihan binti Osman hatun 53 guruşa satın aldığı cariyesi Gülistan'ı oğlu Memiş Beşe ibni Hasan'a hibe eder.¹⁸⁹ Kocanın karısına cariyeler hibe ettiği diğer bir belgede, Ferhûniye Mahallesi sakinlerinden Kadı Musa Efendi karısı Esmâ binti el-Hac Şaban'a cariyeleri Kahraman ve Mülâyim'i hibe eder.¹⁹⁰

Köle ve cariyeler eşya olarak görüldükleri için kocalar tarafından eşlerine mehr olarak da verilebilmiştir. Mehr olarak cariyelerin verilmesinin sebebi cariyelerin ev işlerinde hanımlarına yardımcı olmalarıdır.¹⁹¹ Örnek olarak, Ahmeddede Mahallesi sakinlerinden olan Ali karısı İsmihan binti el-Hac Ahmed'e mehr-i mu'accel olarak bir cariye verir.¹⁹²

Köleler ancak sahiplerinin rızası ile evlenebilmekte ve efendisinin rızası olmadan gerçekleştirilen nikâh akitleri geçerli olmamaktadır.¹⁹³ Sicillerde köle ve cariyelerle alakalı karşımıza çıkan durumlardan birisi köle ve cariyelerin efendileri tarafından evlendirilebilmeleridir. İncelediğimiz sicillerde hizmetinde bulunan köle ve cariyesini evlendiren kişiler bulunmaktadır.¹⁹⁴

Köle ve cariyelerin nafakaları efendilerine aittir. Bunlar gerek tamamen köle olsunlar, gerek müdebber, ümm-i veled bulunsunlar ve gerekse büyük ve sağlıklı olsunlar nafakaları efendileri tarafından karşılanmaktadır.¹⁹⁵ Konuyla alakalı bir belgede, Şekerfûş Mahallesi'nde yaşayan Süleyman bey ibni Mahmud 5 sene önce

¹⁸⁸ Sak, *Köleler*, s. 27

¹⁸⁹ K.Ş.S. 15 / 57-4 (10 Şevvâl 1081)

¹⁹⁰ K.Ş.S. 16 / 63-1 (20 Cumade'l-âhir 1083)

¹⁹¹ Sak, *Köleler*, s. 30, 31

¹⁹² K.Ş.S. 13 / 104-1 (17 Muharrem 1088)

¹⁹³ Sak, *Köleler*, s. 31

¹⁹⁴ K.Ş.S. 20 / 219-1; 223-2; K.Ş.S. 23 / 110-1

¹⁹⁵ Sak, *Köleler*, s. 65; Aydın, Hamidullah, "Köle", s. 241

sefere giderken karısının, cariyelerinin ve kölesinin nafakaları için 50 kile buğday ile 28 guruşu üvey oğlu Mehmed bin Ahmed'e teslim eder.¹⁹⁶

E. Çok Eşlilik

Bir erkeğin birden çok kadınla evlenmesi olarak ifade edilen poligami yani çok eşlilik, İslam dini tarafından kabul görmüş, dörde kadar evliliğe izin verilmiştir. Fakat çok eşlilik sadece zorunluluk halinde izin verilen bir çıkış yolu olmuş, alınan kadınlar arasında adaletli davranılması gerektiği vurgulanmıştır. Adaletli davranılamayacağından şüphe duyulduğu noktada tek eşle evlilik tavsiye edilmiştir.¹⁹⁷

Osmanlı'da çok eşlilik oranı az olmakla birlikte insanları çok eşliliğe iten bazı nedenler bulunmaktadır. Kaynaklara göre çok eşlilik ilk dönem Osmanlı toplumunda hayat bulmuştur. Bunun en önemli nedeni, sürekli gaza halinde olan ve gittikçe büyüyen toplumun karşılaştığı özel durumlar ve fethettikleri bölgelere yerleşme istekleridir. Savaşıkları Bizanslıların geride bıraktığı güzel kız ve dullar Osmanlı erkekleri için çok eşliliği onaylayan etkenler olmuştur.¹⁹⁸ İnsanları çok eşliliğe iten diğer en önemli nedenlerden biri soyun devamlılığını sağlama ve çocuk sahibi olma isteğidir.¹⁹⁹ Çocukları kız olan kişilerin erkek çocuk sahibi olma isteği çok eşli evliliklerin diğer bir nedenidir.²⁰⁰

Osmanlı'da çok eşlilik konusunda yapılan araştırma sonuçlarına göre yönetici sınıf arasında çok kadınla evliliğe daha çok oranda rastlanılmaktadır. Örnek olarak Köprülü Mehmet Paşa'nın dört hanımı ve sayısı belirtilmeyen cariyeleri vardır.²⁰¹ Fakat mal varlığının azlığı-çokluğu ya da kişinin zengin ya da fakir olması çok eşle

¹⁹⁶ K.Ş.S. 24 / 109-1 (16 Safer 1089)

¹⁹⁷ "Eğer velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekte onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz; şayet aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız veya sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz. Doğru yoldan sapmamanız için en uygunu budur.", Nisa:3

¹⁹⁸ Abdurrahman Kurt, "Osmanlı Toplumunda Poligami", *Osmanlı*, C. 5, Ankara 1999, s. 398

¹⁹⁹ Said Öztürk, "Osmanlı'da Çok Evlilik", *Türkler*, C. 10, Ankara 2002, s. 376

²⁰⁰ Demirel, Gürbüz, Tuş, "Ailenin Demografik Yapısı", s. 106

²⁰¹ Hasan Yüksel, "Vakfiyelere göre Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992, s. 489

evliliği doğrudan etkilememektedir.²⁰² Klasik dönem için özellikle tereke defterleri üzerinde yapılan araştırmalara göre birden fazla evlilik oranları % 5-12 arasındadır. Ayrıca birden fazla evlilik oranı köylerde şehirlere göre düşüktür.²⁰³ XVIII. yüzyıl sonlarına ait olan rastgele seçilmiş Bursa'ya ait 4 tereke defteri üzerinde yapılan çalışmalara göre 337 evli Müslüman erkekten sadece 20' (%5.9) sinin 2 kadınla evli olduğu görülmüştür.²⁰⁴ Sonuç olarak, şimdiye kadar yapılan bütün çalışmalarda, gerek Osmanlı toplumunda olsun, gerekse aynı zamanda Konya'da olsun, çok kadınla evlilik % 10'un üstüne çıkmamıştır.²⁰⁵

Gayrimüslimler üzerinde yapılan araştırmalarda da gayrimüslimler arasında dini inançları gereği çok eşle evliliğe izin verilmediğinden birden fazla kadınla evlilikle karşılaşılmamıştır.²⁰⁶ Örnek olarak, İhsan Karataş'ın XVIII. yüzyılda Bursa'da mevcut olan 507 gayrimüslim terekesinde yaptığı incelemede birden çok kadınla evli olan zımmiye rastlanılmamıştır.²⁰⁷

Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden seyyahların gözlemleri de Osmanlı'da çok eşliliğin yaygın olmadığını kanıtlar niteliktedir. İstanbul'da üç yıl kalan İngiliz asıllı seyyah Kolonel Charles White 1845 yılında yayınladığı makalesinde Osmanlı'da çok eşlilik konusunda şunları dile getirmiştir: "*Çok az ailede bir adamın birden fazla resmi nikâhlı eşi var. Çok az diyorum çünkü başkentte çokeşliliğin yüzde beş oranına bile yaklaşmadığı inkâr edilemez bir gerçektir...*"²⁰⁸ XIV. yüzyıl sonunda Türkiye'den geçen Alman Protestan papazı Salomon Schweigger de "*Türkler dünyaya karıları da onlara hükmeder. Türk kadını kadar gezen, eğlenen yoktur. Çok karılılık yoktur. Herhalde bu işi denemiş, dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vazgeçmişler. Boşanma pek görülüyor. Çünkü boşanırken erkek para ve eşya veriyor ve kız çocuk anaya kalıyor*" demiştir.²⁰⁹

²⁰² Demirel, Gürbüz, Tuş, "Ailenin Demografik Yapısı", s. 105

²⁰³ Tabakoğlu, "Aile", s. 93

²⁰⁴ Karataş, *Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı*, s. 59

²⁰⁵ Muhittin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Konya 2007, s. 147

²⁰⁶ Demirel, Gürbüz, Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", s. 106

²⁰⁷ Karataş, *Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı*, s. 59

²⁰⁸ Akman, *Osmanlı Kadını*, s. 53

²⁰⁹ Ortaylı, "Gelenek, Şeriat ve Örf", s. 460

1564 tarihinde ahlak konusunda yazdığı incelemesi *Ahlâk-ı Alâî* de Kınalızade Ali Çelebi, “nasıl ki tek bir ruh iki bedende birden bulunmazsa, bir erkek de iki eve bölünemez” diyerek çok eşliliğe karşı çıkmıştır.²¹⁰ Osmanlı’da yasal olmasına rağmen; eşlerin tümüne bakma zorluğu, kadınların zengin olsalar bile nafakasının kocasına ait olması, onun akrabaları ve diğer eşlerinden ayrı yaşama hakkının bulunması, evin huzurunun bozulma endişesi ve ebeveynlerin evli erkeklere kız vermemeleri gibi nedenler çok eşliliğin yaygın olmamasında rol oynayan önemli etkenlerdir.²¹¹

Osmanlı toplumunda çok eşliliğin yaygın bir durum olmadığını incelenen sicillerden çıkardığımız sonuçlar da desteklemektedir. Sicillerde birden fazla eşi olan kişilere sadece iki belgede rastlanmış ve bu belgelerin ikisi de kocalarının ölümü sonrası kocalarının mirasından kendilerine düşen hisseyi talep eden kadınların bulunduğu miras davalarıdır. Her iki belgede de adamın 2 tane karısı bulunmaktadır.²¹²

²¹⁰ Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları*, s. 199

²¹¹ Ömer Düzbakar, “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”, *OTAM*, S. 23, 2008, s. 95

²¹² K.Ş.S. 13 / 224-1; K.Ş.S. 20 / 134-1

II. BÖLÜM

AİLENİN DAĞILMA SÜRECİNDE KADININ KONUMU

A. Boşanma

Boşanma, evlenmeyi sona erdiren sebeplerden birisidir. Evlenmenin boşanma ile sona ermesine mahkeme karar verir ve boşanma sebepleri kanunda belirlenmiştir. Çünkü boşanma sadece karı kocanın şahsını değil aynı zamanda çocukları, iki tarafın ailelerini ve dolayısıyla toplumu ilgilendirir.²¹³

Osmanlı'da kocanın tek taraflı irade beyanıyla gerçekleşen talâk, karı-kocanın karşılıklı anlaşarak boşanmaları olan muhâla'a ve kadının mahkemeye başvurarak hâkim kararı ile ayrılması olan tefrik olmak üzere 3 çeşit boşanma gerçekleşmiştir.

Osmanlı toplumundaki gayrimüslimler için evlenmede olduğu gibi boşanmada da kendi cemaat mahkemeleri ve din adamları yetkili kılınmıştır. Boşanmak isteyen zimmiler gerekli şartlar oluşmuşsa cemaat mahkemelerine başvurarak evliliklerini sona erdirebilmişlerdir. Bununla birlikte isteyen zimmiler şer'i mahkemelerde de boşanabilmişlerdir. Zimmilerin boşanma konusunda şer'i mahkemeleri tercih etmelerinin en önemli nedeni kendi dinlerinde boşanmanın zor olmasıdır.²¹⁴

1. Talâk

Talâk, koca tarafından karının nikâh bağından çözülmesi demektir. Kelimenin asıl anlamı “bir bağdan kurtulmak, kurtarılmak, serbest bırakmak, bırakılmak” demektir.²¹⁵ Tek taraflı olarak evliliği sona erdirmeye hakkı İslam öncesi Araplarında sadece kocaya aitti. Cahiliye devrinde Arap erkekleri bu haklarını kötüye kullanmışlar, basit sebeplerle ve hatta sebepsiz olarak zevk için boşanma yoluna gitmişlerdir.²¹⁶ İslamiyet'in gelişiyle birlikte boşanma sayısına sınır getirilip bu hakkın

²¹³ Cin, *Boşanma*, s. 15

²¹⁴ Karataş, *Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı*, s. 66

²¹⁵ Schacht, “Talâk”, s. 683

²¹⁶ Cin, *Boşanma*, s. 37; Schacht, “Talâk”, s. 683; Aktan, “Aile Hukuku”, s. 409

kötüye kullanılarak kadınların rencide edilmesi önlenmiştir.²¹⁷ Talâkın iki defa kullanabileceği, üçüncü talâktan sonra artık kadına dönme imkânının bulunmadığı Kuran'da açıkça belirtilmiştir: “Boşamak iki defadır. Ondan sonrası ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır...”²¹⁸

Talâkta bulunabilmek için kocanın bâliğ ve mümeyyiz olması gerekmektedir.²¹⁹ Boşanma hakkı, kocanın şahsına bağlı bir haktır. Bu nedenle koca bu hakkı ya bizzat ya da tayin ettiği bir vekil aracılığıyla kullanabilir. Kimse tam ehliyesizin yerine geçerek ya da ona yardım ederek onun evlenmesine son veremez.²²⁰ Sayıklama ya da hezeyan halinde veya bir deli tarafından söylenmiş talâk hükmü yoktur. Sarhoşun talâkı ise mezhepler tarafından tartışma konusu olmuş, sarhoş kendisi isteyerek içmişse mezheplerin çoğu bu kişinin talâkını geçerli saymışlardır. Zorlama ile söylenmiş talâk sözü Hanefilere göre geçerli sayılmış, diğer üç Sünni mezhep tarafından ise geçersiz görülmüştür.²²¹ Talâk için geçerli bir evliliğin olması şarttır. Önceden nikâhlanma şartı ileri sürülerek söylenmiş olan talâk Şafîilere ve Hanbelîlere göre geçerli değildir. Hanefilere ve Malikilere göre ise geçerlidir.²²²

Talâk, evliliğin tümüyle ortadan kaldırılıp kaldırılmamasına göre *talâk-ı ric'î* ve *talâk-ı bâin* olarak ikiye ayrılmaktadır. Dönülebilir ya da cayılabilir boşanma olarak da ifade edilen talâk-ı ric'î evlilik bağına hemen koparmaz. Kadın 3 hayz bekler. Bu bekleme süreci içerisinde koca boşanma kararından dönerek evlilik bağına tekrar eski haline getirebilir. Koca tek taraflı bir irade ile boşanmadan dönebilir. Kadının bu konuda rızası aranmaz.²²³ Koca, bu hakkını kullanmadan iddet süresi biterse evlilik kesin olarak bitmiş olur. Mehr henüz ödenmemişse ve eğer daha sonraki bir zaman ödeme için kabul edilmemişse hemen mu'accel olur. Karı koca arasında bundan sonra bir barışma olur ve yeniden birleşmek isterlerse yeniden mehr tayini ile bir nikâh akdi yapmaları gerekir. Dönülebilir boşanmada karı koca iddet

²¹⁷ Aktan, “Aile Hukuku”, s. 409

²¹⁸ Kur'an-ı Kerim, Bakara: 229

²¹⁹ Schacht, “Talâk”, s. 686; Cin, *Boşanma*, s. 40

²²⁰ Cin, *Boşanma*, s. 42; Schacht, “Talâk”, s. 686

²²¹ Schacht, “Talâk”, s. 686; Cin, *Boşanma*, s. 41

²²² Schacht, “Talâk”, s. 686

²²³ Cin, *Boşanma*, s. 54; Aktan, “Aile Hukuku”, s. 410

süresince karşılıklı olarak birbirlerinin varisi olurlar ve kadın kocasından nafaka ve ev isteme hakkına sahiptir.²²⁴

Dönülemeyen veya ayırıcı boşanma olarak ifade edilen talâk-ı bâyin iki şekilde gerçekleşir. Bunlardan birincisi talâk-ı ric'î ile boşanan eşlerin iddetin bitiminden sonra birbirlerinden kesin olarak ayrılmış sayılmalarıdır. Yani üç hayz müddeti içinde geri alınmayan boşanma ayırıcı boşanma olur. Evlilik tamamen sona erer.²²⁵ Talâk-ı bâyin gerçekleştiği diğer bir durum, kocanın boşanma iradesini açıklarken boşanmanın kesin, ayırıcı olduğunu ifade eden sözler kullanmasıdır.²²⁶ Dönülemeyen ya da ayırıcı boşanma, evlilik birliğini hemen sona erdirir. Artık kadın ve erkek birbirine yabancı iki kişidir. Koca boşama iradesinden dönerek yeni bir nikâh akdi yapılmadan eski karısıyla yeniden evlenemez.²²⁷

İncelenen sicillerde talâk-ı bâyin şeklinde boşanmaların gerçekleştiği kayıtlar karşımıza çıkmaktadır. Bu konuya ilişkin bir belgede, Aşir bin Hüseyin adlı kişi aralarında geçimsizlik olması sebebiyle karısı Zülfiye binti Budak hatunu karısının 6000 akçe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsından feragat etmesiyle talâk-ı bâyin ile boşar.²²⁸ Bir başka belgede, Hocahasan Mahallesi'nde yaşayan Şerife Emine binti es-Seyyid İbrahim hatunu kocası Mehmed Bey ibni Mahmud aralarında iyi geçim olmaması nedeniyle Şerife'nin 12000 akçe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsı karşılığında kocasından 8000 akçe almasıyla vahide-i bâyine ile boşanır.²²⁹

Boşanma ister dönülebilir ister ayırıcı olsun koca karısını üç kez boşarsa ya da boşanma iradesini açıklarken "3 kere boşadım" gibi bir söz söylerse karı koca arasında geçici bir evlenme yasağı doğar. Bu yasak ortadan kalkmadığı sürece eski kocanın karısıyla evlenmesi imkânsızdır.²³⁰ Üçlü boşama ile boşanmış kadın, önceki

²²⁴ Schacht, "Talâk", s. 687

²²⁵ Cin, *Boşanma*, s. 55

²²⁶ Cin, *Boşanma*, s. 55

²²⁷ Cin, *Boşanma*, s. 55; Schacht, "Talâk", s. 687

²²⁸ K.Ş.S. 16 / 8-2 (15 Rebî'ül'l-evvel 1083)

²²⁹ K.Ş.S. 21 / 270-2 (Selh-i Ramazan 1087); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 16 / 8-3; K.Ş.S. 20 / 95-1; 261-2

²³⁰ Cin, *Boşanma*, s. 55

kocası için ancak başka bir erkekle evlenip temasta bulunduktan ve boşanıp iddetini bitirdikten sonra helal olur.²³¹ Kuran’da da belirtilen²³² hülle olarak ifade edilen bu usul, kocanın boşanma yetkisini kötüye kullanmasını önlemek ve kötüye kullananları da cezalandırmak amacını gütmektedir. Hülle de ancak iki kere mümkündür; hür kadın hakkında üç, köle kadın hakkında iki ayırıcı boşanmadan sonra hülle gerekir.²³³

Sicillerde talâk-ı selase olarak ifade edilen üçlü boşanma hakkında birçok kayıt bulunmaktadır. Bu tür boşanmaya ilişkin bir belgede, Sarıhasan Mahallesi sakinlerinden olan Mevlüd bin Mehmed karısı Cemile binti Süleyman hatunu 103 gün önce Şaban’ın 15. gününde talâk-ı selase ile boşadığını ifade eder.²³⁴ Diğer bir davada, Ahmed bin Bilal karısı Mihriban binti Ali hatunu talâk-ı selaseyle boşar.²³⁵ Bir başka belgede, Değirmenderesi Mahallesi’nde oturan Saliha binti Veli hatunun 4000 akçe mehr-i mü’ecceli, nafaka-i ‘iddeti ve me’ûnet-i süknâsından feragat etmesiyle kocası Mustafa Bin İbrahim Saliha’yı talâk- selase ile boşar.²³⁶ Yine bir davada, Ayşe binti Hüseyin hatunun mehr-i mü’ecceli, nafaka-i ‘iddeti ve me’ûnet-i süknâsından feragat etmesiyle 2 ay önce kocası Hüseyin bin Ahmed Ayşe’yi talâk-ı selaseyle boşar.²³⁷

Boşanma erkek tarafından sözlü ya da yazılı olarak belli bir şartın gerçekleşmesine ya da belli bir sürenin tamamlanmasına bağlanabilir. Bu tür boşanmalara *talâk-i talâk* denir.²³⁸ İncelenen sicillerde bu tür boşanma davalarıyla karşılaşmıştır. Kocalar şarta ya da belli bir süreye bağlı olarak eşlerini kimi zaman talâk-ı bâyin kimi zaman da talâk-ı selase ile boşamıştır. Talâk-ı bâyin belli bir süreye bağlandığı bir belgede, Pürçüklü Mahallesi’nde yaşayan Halil Bin İbrahim 3 sene önce başka bir yere gitmek istediğinde eğer 3 sene sonuna kadar geri dönmeyip

²³¹ Schacht, “Talâk”, s. 685; Cin, *Boşanma*, s. 56

²³² “...erkek kadını üçüncü defa olarak boşarsa, bundan sonra başka bir kocaya varıncaya kadar artık ona helal olmaz. O da onu boşarsa Allah’ın hududunu sağlam tutacaklarına ümit var oldukları taktirde öncekilerin birbirlerine dönmeleri kendilerine günah değildir...” Bakara: 230

²³³ Cin, *Boşanma*, s. 56

²³⁴ K.Ş.S. 16 / 165-2 (27 Zîl-ka’de 1083)

²³⁵ K.Ş.S. 16 / 168-4 (26 Zîl-ka’de 1083)

²³⁶ K.Ş.S. 19 / 99-3 (Gurre-i Rebî’ü’l-âhir 1084)

²³⁷ K.Ş.S. 24 / 228-3 (10 Receb 1089); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S 13 / 97-3; K.Ş.S. 15 / 69-2

²³⁸ Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku*, s. 203

karısı Rabia binti Ahmed hatuna kavuşamazsa vekil olarak seçtiği Ahmed bin Mahmud adlı kişinin talâk-ı bâyin ile karısını boşamasını söyler. 3 sene geçmesine rağmen Halil'in geri dönmemesiyle vekil olan Mahmud Rabia'yı talâk-ı bâyin ile boşar.²³⁹ Talâk-ı selâsenin belli bir süreye bağlandığı bir belgede ise, Karacihan Mahallesi'nde yaşayan Raziye binti Mustafa hatunun kocası el-Hac İsa 9 sene önce başka bir yere gitmek istediğinde Raziye'nin nafaka ve kisvesini vermek için el-Hac Ali Beşe ibni Hüseyin'i vekil tayin eder. Raziye, el-Hac Ali Beşe'den nafakasını talep ettiğinde el-Hac Ali Beşe, el-Hac İsa'nın Mehmed Çelebi ibni Osman Beşe adlı kişiye 10 guruş borcu olduğunu ve el-Hac İsa'nın eğer bu borcu 10 güne kadar ödeyemezse karısı Raziye'nin kendisinden talâk-ı selâseyle boş olmasını söylediğini belirtir. El-Hac İsa 10 gün geçmesine rağmen borcunu ödemeyip başka bir yere gitmekle karısı Raziye talâk-ı selâse ile boş olur.²⁴⁰ Talâk-ı selâsenin şartla bağlandığı bir belgede ise, Fakîhdede Mahallesi sakinlerinden olan Nazlı Binti el-Hac Ali hatunun kocası Mehmed 5 gün önce eğer karısının kardeşi Mustafa evlerine gelirse karısının üç talâk ile kendisinden boş olmasını şart koşar ve Mustafa'nın eve gelmesi üzerine talâk-ı selâse gerçekleşir.²⁴¹

İncelenen sicillerde talâk ile ilgili olarak sıklıkla karşılaştığımız durumlardan birisi talâğın gerçekleştiğini inkâr edip mahkemede yemin ederek bunu ispat eden kocaların varlığıdır. Bununla alakalı bir belgede, Karaüyük Mahallesi'nde yaşayan Sakine binti Derviş hatunun mahkemede kocası Süleyman'ın kendisini 1 gün önce talâk-ı selâseyle boşadığını ve yeni bir kişiyle evlenmek istediğini söylemesi üzerine kocası Süleyman talâkı inkâr eder. Bunun üzerine kendisine yemin teklif edilir ve Süleyman talâğın gerçekleşmediğine dair yemin eder.²⁴²

Kocanın talâğın gerçekleşmediğini ispat ettiği durumlardan biri de mahkemede şahitlerin kocayı talâğın olmadığı konusunda doğrulamalarıdır. Bu duruma ilişkin bir belgede, Sahib'atâ Mahallesi'nde yaşayan Fatma binti İsa hatunu kocası es-Seyyid Mustafa Çelebi ibni es-Seyyid Hüseyin önceden boşayıp, Fatma

²³⁹ K.Ş.S. 16 / 25-1 (12 Reb'ü'l-âhir 1083); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 19 / 98-1

²⁴⁰ K.Ş.S. 15 / 9-2 (24 Receb 1081)

²⁴¹ K.Ş.S. 16 / 29-3 (21 Reb'ü'l-âhir 1083); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 19 / 20-4

²⁴² K.Ş.S. 21 / 91-2 (27 Safer 1087); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 16 / 45-4; K.Ş.S. 24 / 69-2

mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsını istediğinde kocası Fatma ile tekrar evlenmek üzere hakları karşılığında Fatma'ya 4,5 esedi gurusu vererek Fatma ile sulh olur. Fakat daha sonra Fatma mahkemeye başvurarak kocasının kendisini talâk-ı selâseyle boşadığını söyleyerek kocasından haklarını talep etmesi üzerine kocası talâğın gerçekleştiğini inkâr eder ve şahitlerde es-Seyyid Mustafa Çelebi'yi doğrularlar.²⁴³

Kocanın talâğın gerçekleşmediğini ispat ettiği durumlardan biri de mahkemede talâğa niyet etmediğine dair yemin etmesidir. Bu durumla alakalı belgelerden birinde Alîşerbetî Mahallesi sakinlerinden olan Asiye binti Ahmed hatunun kocası Mustafa bin Himmet 30 gün önce eğer Asiye'nin annesi evine girse şart olsun der ve annesi evine girer. Bunun üzerine Asiye mahkemeye gelerek kocasının talâğa niyet edip etmediğinin sorulmasını ister ve kocası da talâğa niyet etmediğine dair yemin eder.²⁴⁴

Talâk ile ilgili sicillerde karşılaştığımız durumlardan bir tanesi de karısını boşamasına rağmen bunu inkâr eden fakat şahitlerin kadını boşanmanın gerçekleştiğine dair doğrulamasıyla talâkın ispat edilmesidir. Bu konu hakkındaki bir belgede, Fatma binti Osman Bey hatunu 6 ay önce kocası Süleyman darp eder, Fatma da kocasını dava etmek istediğinde Süleyman, eğer tekrar darp ederse karısı Fatma'nın kendisinden 3 talâkla boş olmasını şart koşar. 6 gün önce tekrar Fatma'yı yumrukle darp etmesi üzerine Fatma kendisinin 3 talâkla Süleyman'dan boş olduğunu söyler. Süleyman talâkı inkâr eder fakat şahitlerin Fatma'yı boşanmanın olduğuna dair doğrulamasıyla talâk ispat edilir.²⁴⁵ Konuyla alakalı başka bir belgede, Muin Mahallesi'nde yaşayan Rabia binti Cafer hatun kocası Osman'ın 10 sene önce başka yere gitmek istemesi üzerine kendisini boşadığını ve başkasıyla evlenmek istediğini söylemesi üzerine Osman talâğı inkâr eder fakat şahitler Rabia'yı kocasının kendisini boşadığına dair doğrularlar.²⁴⁶

²⁴³ K.Ş.S. 21 / 115-2 (22 Rebî'ü'l-evvel 1087)

²⁴⁴ K.Ş.S. 14 / 14-4 (16 Zî'l-hicce 1080); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 20/ 208-2

²⁴⁵ K.Ş.S. 19 / 43-2 (26 Muharrem 1084)

²⁴⁶ K.Ş.S. 15 / 104-2 (4 Zî'l-hicce 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 94-2

Tek taraflı iradeyle evlenmeye son verme yetkisinin kocaya ait olmasına rağmen koca boşanma hakkını kadına devredebilir. *Tefviz-i talâk* olarak ifade edilen bu boşanma şeklinde boşama yetkisi koca tarafından kadına devredilip “boşanma hakkını sana verdim, istersen benden boş ol” demektir.²⁴⁷ Tefvizde koca “*nefsini ihtiyar et*”, “*İşin senin elindedir*” ya da “*Diler isen kendini boşa*” deyimlerinden birisini kullanabilir.²⁴⁸ Tefviz, hakkın devredilmesi demek olduğundan, koca tefvizden sonra bundan cayamaz.²⁴⁹ Bazı durumlarda boşanma hakkının kullanılması belli bir şarta ya da süreye bağlanabilir.²⁵⁰ Ali Efendi’nin bu durumu açıklayan fetvalarından birisi şu şekildedir: “*Zeyd ahir diyara gitmek üzere iken zevcesi Hind Zeyd’e beni tatlık eyle dedikde Zeyd bir sene tamamına dek gelmezsem irâdatın elinde olsun deyüb gittikten sonra bir seneye dek Zeyd gelmese Hind bir sene tamam olduğu meclisde nefsinin tatlık edecek Hind mübâne olur mu? El-cevab: Olur.*”²⁵¹ Konuya ilişkin bir belgede, Tavuk Mahallesi sakinlerinden olan Güldane binti Carullah hatuna 1,5 sene önce kocası Mahmud başka yere gitmek istediğinde şahitler huzurunda eğer gidip 1 seneye kadar gelemeyip kendisine kavuşmazsa “*iradetin elinde olsun*” der ve 1 sene geçmesine rağmen dönmemesi nedeniyle Güldane “*nefsimi ihtiyâr eyledim*” diyerek eşinden boşanır.²⁵²

Sicillerde konuyla alakalı rastladığımız durumlardan birisi kocası tarafından boşanma hakkı kendisine verilen kadınların kocasından boşanıp başkasıyla evlendikten sonra kocalarının mahkemeye başvurarak tefvizi reddetmeleri ve mahkemede şahitlerin tefvizin olduğu yönünde kadınları doğrulamasıyla erkeklerin davadan men edilmeleridir. Konuyla alakalı bir belgede, Seydi bin Ebubekir kendisinin hasta ve yatalak olduktan sonra nikâhlı karısı Teslime’nin İbrahim adlı biriyle evlenmesi üzerine mahkemeye başvurur. Mahkemede Teslime, Seydi’nin önceden nikâhlı karısı olduğunu fakat aralarında geçimsizlik olması nedeniyle Seydi’nin boşanma hakkını kendisine vermesiyle nefsinin boşayıp İbrahim’le

²⁴⁷ Cin, *Boşanma*, s. 68; Schacht, “Talâk”, s. 689

²⁴⁸ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, s. 258

²⁴⁹ Schacht, “Talâk”, s. 689; Cin, *Boşanma*, s. 69

²⁵⁰ Cin, *Boşanma*, s. 69

²⁵¹ Yakut, “Aile Kurumu”, s. 311

²⁵² K.Ş.S. 14 / 56-1 (2 Safer 1081); Aynı konu hakkında bkz. 14 / 49-2

evlendiğini söyler. Mahkemedeki şahitlerin Teslime'yi doğrulamasıyla Seydi davadan men edilir.²⁵³

Tefviz-i talâk konusunda incelediğimiz sicillerde karşımıza çıkan diğer bir durum kocasının kendisini “*icazetin yedinde olsun*” diyerek boşadığını iddia eden kadınların başkasıyla evlenmek isteyip eski kocalarının buna engel olmasıyla mahkemeye başvurmalarıyla, kocaların tefvize niyet etmediklerine dair yemin etmeleridir. Örnek olarak, Türbe-i Aklan Mahallesi'nden Marziye binti Mehmed kocası Mevlüd bin Ali'nin 10 gün önce kendisine boşanma hakkını vermesiyle ondan boşandığını, başkasıyla evlenmek istediğini fakat buna eski kocası Mevlüd'ün engel olduğunu belirtir fakat mahkemede bu iddiasına kanıt gösteremez. Sonrasında Mevlüd talâka niyet etmediğini söyleyip yemin eder.²⁵⁴

Sicillerde talâk yerine bazen onu ifade etmek için nikâhlı zevceyi boşama, bırakma ve ayırma anlamlarına gelen talâktan türeyen *tatlîk*²⁵⁵ kelimesi de kullanılmıştır. Bununla ilgili bir belgede, Zevle Mahallesi sakinlerinden olan İsmail bin Mustafâ'nın karısı Saliha binti İbrahim hatunu *tatlîk* ettiği ve kadının kocasından mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsı karşılığında 1000 akçe, bir döşek ve bir yorgan aldığı belirtilir.²⁵⁶

Kocası tarafından boşanan kadınlara birtakım hakların verilmesi gerekmektedir. Bunlar; sonraya bırakılmış mehr (mehr-i mü'eccel), hukuken tekrar evlenmesi yasak olan bekleme süresi nafakası (iddet nafakası) ile oturacakları yerdir (me'ûnet-i süknâ). Fakat bazen kocalar karılarına bu hakları vermeden boşamışlar, kadınlar da bu haklarını almak üzere mahkemeye başvurmuşlardır.²⁵⁷ Konuya ilişkin bir belgede, Sahrâ Nâhiyesinde yaşayan Asiye binti İsa adlı kadın kendisini boşayan kocası Ramazan'dan 3000 akçe mehr-i mü'eccelini, nafakasını ve me'ûnet-i süknâsını talep eder ve karşılığında eski kocasından 2 kile buğday, 2 baş koyun, 1

²⁵³ K.Ş.S. 13 / 66-2 (13 Zî'l-hicce 1087); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 21 / 63-2

²⁵⁴ K.Ş.S. 13 / 236-2 (25 Cumade'l-ula 1088)

²⁵⁵ Devellioğlu, *Ansiklopedik Lügat*, s. 1213

²⁵⁶ K.Ş.S. 19 / 46-1 (28 Muharrem 1084); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 97-3; K.Ş.S. 16 / 8-2; 8-3; 25-1; 45-4; 101-1; 165-2; 168-4; K.Ş.S. 19 / 20-2; 20-3; 30-3; K.Ş.S. 20 / 95-1; K.Ş.S. 23 / 59-2

²⁵⁷ İsmail Kıvrım, “17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrîk)”, *GÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1, 2011, s. 382

baş inek ve 1 kilim alır.²⁵⁸ Bir başka belgede, İmâret mahallesi sakinlerinden olan Saliha binti Hasan Bey hatun kendisini boşayan kocası Hüseyin bin Mehmed'den 6000 akçe mehr-i mü'eccelini, nafaka-i 'iddetini ve me'ûnet-i süknâsını ister ve kocası bunlar karşılığında Saliha'ya 2500 akçe ve 1 bostan verir.²⁵⁹

Talep ettikleri mehr-i mü'eccel, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâyı eski kocalarından alan şanslı kadınların olmasıyla birlikte çoğu zaman kadınların bu talepleri sonuçsuz kalmış ve kadınlar davadan men edilmişlerdir. Örnek olarak, Sarıya'kûb Mahallesi'nde yaşayan Rabia binti Ali Efendi adlı kadın boşandığı kocası el-Hac Mehmed bin Osman'dan mehrini, nafakasını ve me'ûnet-i süknâsını ister fakat eski kocası Rabia'nın bu haklarından feragat ederek kendisiyle boşadığını söyler. Şahitlerinde El-Hac Mehmed'i doğrulaması üzerine Rabia davadan men edilir.²⁶⁰ Diğer bir belgede, Sarihasan Mahallesi'nden Marziye binti Şaban hatun boşandığı kocası Şaban bin Mehmed'den 20000 akçe mehr-i mü'eccelini ister. Fakat kocasının Marziye'nin önceden mehrinden feragat ederek muhâla'a ile ayrıldıklarını söylemesiyle Marziye'nin talebi reddedilir.²⁶¹

2. Muhâla'a

Karşılıklı anlaşmayla boşanmada İslam hukuku eşi ile anlaşamayan kadına, kocasının boşama yoluna gitmemesi durumunda, kendisi için çekilmez hale gelen evlilikten kurtulma imkânını vermiştir.²⁶² Kelime anlamı olarak “soyunma, bir giyim eşyasının çıkarılıp atılması” olan hul', ıstılahta kadının bir bedel karşılığı talâkı kocasından satın almasıdır.²⁶³ Muhâla'a hakkında her mezhebin farklı tanımları olmakla birlikte en uygun tanımlama Şafîî hukukçulara aittir. Onlara göre, hul' bir

²⁵⁸ K.Ş.S. 19 / 39-1 (22 Muharrem 1084)

²⁵⁹ K.Ş.S. 16 / 14-3 (26 Reb'ü'l-evvel 1083); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 19 / 152-4; 153-4; 159-1; K.Ş.S. 20 / 47-1; K.Ş.S. 21 / 234-2; K.Ş.S. 23 / 50-3; 59-2

²⁶⁰ K.Ş.S. 19 / 85-4 (11 Reb'ü'l-evvel 1084)

²⁶¹ K.Ş.S. 19 / 51-1 (4 Safer 1084); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 16 / 11-3; 104-1; 114-2; 141-1; K.Ş.S. 19 / 20-3; 30-3; 51-1; 118-5; K.Ş.S. 20 / 130-1; K.Ş.S. 24 / 166-2

²⁶² Cin, *Boşanma*, s. 70; Akyılmaz, *Kadının Statüsü*, s. 45

²⁶³ Schacht, “Talâk”, s. 688

bedel ile eşlerin ayrılmasıdır örneğin kişinin hanımına “şu kadar mal vermen şartı ile seni hul’ yaptım veya boşadım” demesi ve kadının bunu kabul etmesidir.²⁶⁴

Kuran’ı Kerim’de hul’un meşru olduğunu gösteren ayetler bulunmaktadır. Bakara suresinin 229. ayetindeki “kadınlara verdiklerinizden bir şey almanız sizlere helal olmaz. Ancak erkekle kadın Allah’ın çizdiği sınırlarda duramamaktan korkarlarsa o başka. Eğer siz de onların ilahi sınırlara dürüst kalamayacaklarından korkarsanız kadının ayrılmak için hakkından vazgeçmesinde ikisine de günah yoktur.” ifadeleriyle karşılıklı anlaşmayla boşanmaya izin verilmiştir.²⁶⁵ Ayrıca Kuran’da Nisa suresinin 19.²⁶⁶ ve 20.²⁶⁷ ayetlerinde kadına verilen mehrin bir kısmını veya tamamını geri almak için kocanın kadına baskı yapması yasaklanmıştır. Hul’ adı verilen bu boşanma, karşılıklı kabulle mümkün olur yani kadın kabul etmediği sürece hul’ hukuki anlamda geçersizdir.²⁶⁸

Muhâla’anın geçerli olabilmesi için kocanın talâk ehliyetine sahip âkıl ve bâliğ olması şarttır. Kadının ise âkile ve bâliğa olması, muhâla’anın anlamını bilmesi ve malları üzerinde tasarruf yetkisi olması şarttır. Muhâla’anın anlamını bilmeyen bir kadının muhâla’ası geçerli değildir. Bu durumda talâk gerçekleşmiş olur, ancak kadının bedel ödemesi gerekmez.²⁶⁹

Mehr olması caiz olan her şey muhâla’ada boşanma bedeli olabilir. Bunun Hanefilere göre şer’an mal sayılan bir şey olması, tayin edilmiş olsun ya da olmasın hul’ vaktinde mevcut olması gerekmektedir.²⁷⁰ Muhâla’ada mehr tesisine elverişli olan her şey bedel olabileceği gibi bazı durumlarda mehr tesisine elverişli olmayan şeyler de boşanma bedeli olabilmektedir. Örneğin, boşanma karşılığı olarak kadın, çocuğun anası tarafından emzirilmesi için İslam hukukunun belirlediği 2 sene içinde

²⁶⁴ İzzet Sak, Alaaddin Aköz, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi : Muhâla’a (18. Yüzyıl Konya Şer’iye Sicillerine Göre)”, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, s. 93

²⁶⁵ Cin, *Boşanma*, s. 71

²⁶⁶ “Ey iman edenler! Kadınlara zorla varis olmanız size helal olmadığı gibi verdiğiniz mehrin birazını kurtaracaksınız diye onları sıkıştırmanız da helal olmaz...” Nisa: 19

²⁶⁷ “Şayet bir hanımınızı bırakıp da yerine başka bir hanım almak istiyorsanız, öncekine yüklerle mehir vermiş de bulsanız içinden bir şey almayın! Hem ne diye alacaksınız! Bir iftira atarak ve açık bir günah yüklenerek mi?!” Nisa: 20

²⁶⁸ Cin, *Boşanma*, s. 71

²⁶⁹ Fahrettin Atar, “Muhâlea”, *DİA*, C. 30, İstanbul 2005, s. 401

²⁷⁰ Sak, Aköz, “Muhâla’a”, s. 95

çocuğun bakım masraflarına katlanmak ya da süt emme çağından sonra belli bir süre muhafaza etmek ve bakmak sözünü vermişse kadının bu sözü geçerli bir bedel olarak kabul edilir.²⁷¹

Osmanlı toplumunda da muhâla'a sık sık gerçekleşmiştir. İncelenen sicillerde talâktan daha çok muhâla'a kayıtlarına rastlanmıştır. Bunun sebebi muhtemelen muhâla'anın boşanan tarafların her ikisinin de çıkarına olmasıdır. Çünkü muhâla'ada hem kadının hem de erkeğin lehine olabilecek yönler bulunmaktadır. Kadın için muhâla'a istemediği bir evlilikten, bazı maddi menfaatlerinden feragat etme yoluyla kurtulabilmenin tek yoludur. Erkek de talâkla boşandığı zaman karısına ödemekle yükümlü olduğu mehr-i mü'eccel, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâ gibi hukuki yükümlülüklerden muhâla'a ile kurtulmuş olmaktadır.²⁷²

Osmanlı ailesinde muhâla'anın en önemli nedeni sicillerde "*beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağla*" şeklinde ifade edilen eşler arasındaki geçimsizliktir.²⁷³ Eşleri ayrılmaya götüren geçimsizliğin nedenleri sicil kayıtlarında genelde belirtilmemekle birlikte nadir de olsa bu geçimsizliğin sebebinin kaydedildiği de görülmektedir. Bu sebepler arasında en sık karşılaşılan kocanın karısını dövmesidir.²⁷⁴

Muhâla'anın diğer bir nedeni kocanın yaşamakta olduğu yerden başka bir yere gitmesi ya da gittiği yerde uzun süre kalmasıdır. Koca, eğer uzun süreli olarak karısından ve evinden uzak kalacaksa, karısından ayrılma isteğini ifade ederek karısının ayrılma sonrasında kendisi üzerine olan haklarından vazgeçmesi halinde, onunla muhâla'a yapabileceğini söylemektedir. Ne zaman döneceği belli olmayan koca "*eğer şu kadar zaman sonra gelmezsem, zevcem zimmetimde olan hukukundan fariğ olursa hul' olsun*" diyerek karısını serbest bırakmaktadır. Bu tür muhâla'alar

²⁷¹ Cin, *Boşanma*, s. 76

²⁷² Sak, Aköz, "Muhâla'a", s. 138

²⁷³ K.Ş.S. 13 / 33-2; 70-2; 78-3; 160-3; 214-1; 234-2; K.Ş.S. 14 / 36-2; 106-3; 112-1; 115-4; 131-5; 132-3; 141-1; K.Ş.S. 15 / 18-6; 40-5; 43-2; 61-2; 67-4; 74-5; 95-5; 100-4; 109-3; 109-4; 124-4; 135-1; 135-4; 140-5; K.Ş.S. 16 / 4-1; 4-4; 8-1; 25-4; 27-1; 38-4; 80-4; 99-4; 101-3; 101-4; 102-1; 108-2; 117-1; 118-2; 140-1; 143-2; 148-3; 150-4; 153-3; 166-2; 167-3; K.Ş.S. 19 / 28-2; 62-3; 142-3; K.Ş.S. 20 / 35-1; 99-3; 110-2; 249-1; 250-1; 256-1; K.Ş.S. 21 / 32-2; 108-2; 133-2; 201-2; K.Ş.S. 23 / 10-2; 74-3; K.Ş.S. 24 / 22-2; 134-1

²⁷⁴ Sak, Aköz, "Muhâla'a", s. 98

genellikle bir vekil aracılığıyla yapılmakta ve bu vekil ise çoğunlukla ana-babadan birisi ya da kardeş olmakta, bazen de aile dışından herhangi birisi olabilmektedir.²⁷⁵ Bu konuyla ilgili bir belgede, Sinânperâkendesî Mahallesi'nde oturan Mehmed bin Mürsel başka bir yere gitmek istediğinde kardeşi Musa'yı kendine vekil kılarak eğer 6 aya kadar gelmezse karısı Aynî binti Hasan hatunu kardeşinin muhâla'a etmesini söyler ve 6 ay bitiminde karısı Aynî mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsından feragat edip vekil aracılığıyla kocasından muhâla'a ile ayrılır.²⁷⁶ Başka bir belgede, Larende sakinlerinden Ali Bin Mehmed ahar diyarda iken kendisine muhâla'a için Kalender Beşe'yi vekil kılar ve karısı Hava binti Abdullah hatun mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsından feragat edip muhâla'a ile ayrılırlar. Ayrıca aralarında kalan eşyalar için davası karşılığında Ali karısından 1 yorgan, 1 mikraz, 1 derayi kaftan ve 5 esedi guruş alır.²⁷⁷

Diğer bir muhâla'a nedeni olarak uzun süreli olarak kocanın savaşa gitmesi karşımıza çıkmaktadır. Kocalar geri dönmeme ihtimalini göz önünde bulundurarak ve geride bıraktıkları eşlerini sıkıntıya düşürmemek ve kendileri de talâkın getireceği maddi yükümlülüklerden kurtulmak için eşlerine muhâla'ayı teklif etmişlerdir.²⁷⁸ Fakat incelenen sicillerde böyle bir durumla karşılaşmamıştır.

İncelenen sicillerde muhâla'a kayıtlarının birçoğunda kadınların feragat ettikleri bedellerin başında mehr-i mü'eccel, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâ gelmektedir. Konuyla ilgili bir belgede, Ulurmak Mahallesi'nde yaşayan Nesli binti Hasan hatun 4000 akçe mehr-i mü'eccelinden, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâsından feragat ederek kocası Mehmed Çelebi ibni Ali'den boşanır.²⁷⁹ Yine bir başka belgede, Kürkçü Mahallesi'nde yaşayan İsmihan binti İsa adlı kadın aralarında geçimsizlik olması nedeniyle 10000 akçe mehr-i mü'eccelinden ve nafaka-i 'iddetinden feragat edip me'ûnet-i süknâsını kendi üzerine alarak kocası Mustafa bin Hüseyin'den boşanır.²⁸⁰ Diğer bir belgede, Ulurmak Mahallesi sakinlerinden olan

²⁷⁵ Sak, Aköz, "Muhâla'a", s. 99, 101

²⁷⁶ K.Ş.S. 24 / 264-2 (23 Şa' bân 1089)

²⁷⁷ K.Ş.S. 13 / 202-1 (18 Rebî'ü'l-âhir 1088)

²⁷⁸ Sak, Aköz, "Muhâla'a", s. 104

²⁷⁹ K.Ş.S. 14 / 132-3 (5 Cumadelahir 1081)

²⁸⁰ K.Ş.S. 15 / 135-5 (19 Muharrem 1082)

Fatma binti Mustafa hatun 6 ay önce aralarında iyi geçim olmadığı gerekçesiyle 16000 akçe mehr-i mü'eccelinden, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâsından feragat edip kocası Lütfullah bin Mustafa ile ayrılırlar.²⁸¹ Yine Beyhekim Mahallesi'nde yaşayan Zeynep binti Mehmed adlı kadın 12000 akçe mehr-i mü'eccelinden ve nafaka-i 'iddetinden feragat edip me'ûnet-i süknâsını kendi üzerine alarak kocası Şaban'dan boşanır.²⁸²

Mehr-i mü'eccel, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâ gibi bedellerin yanı sıra bazen kadınlar kocalarından alacak oldukları para, eşya ve mallardan da feragat etmişlerdir. Bu konuyla alakalı bir belgede, Sinânperâkendesî Mahallesi'nde oturan Şehri binti Hüseyin hatun aralarında iyi geçim olmaması sebebiyle mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâsı yanı sıra babası Hasan ve annesi Raziye'nin miraslarından olup kocası Halil'in aldığı eşyalardan da feragat ederek kocasıyla boşanır.²⁸³ Bir başka belgede, Karakurt Mahallesi'nde yaşayan Ayşe binti Mustafa hatun geçimsizlik nedeniyle kocası Mehmed ile 1000 akçe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâsı ve 1 kaftanından feragat edip ayrılır.²⁸⁴ Bir başka davada, Yenice Mahallesi sakinlerinden olan Fatma binti Mustafa hatun 8 ay önce 6000 akçe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâsı ayrıca 1 sim kuşak, 1 kaftan, 1 yorgan ve 1 döşeğinden feragat edip kocası Ahmed bin İbrahim'den ayrılır.²⁸⁵ Diğer bir belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi'nde oturan Ayşe binti Mehmed hatun aralarında geçimsizlik olması sebebiyle 10000 akçe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâsından ayrıca 1 döşek, 1 sim kuşak, 1 yorgan, hamam rahtı ve 1 kumaş kaftanından feragat ederek kocası Mustafa bin Ali'den boşanır.²⁸⁶

²⁸¹ K.Ş.S. 19 / 28-2 (10 Muharrem 1084)

²⁸² K.Ş.S. 16 / 101-4 (24 Şa'bân 1083); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 40-2; 45-3; 65-2; 155-3; 169-3; 202-2; 225-3; 233-3; K.Ş.S. 14 / 5-1; 141-1; K.Ş.S. 15 / 18-6; 43-2; 68-1; 100-3; 100-4; 111-2; 124-4; 135-4; K.Ş.S. 16 / 25-4; 27-1; 101-3; 143-2; 165-4; K.Ş.S. 19 / 62-3; 98-3; 99-1; 122-2; 123-3; 142-3; K.Ş.S. 20 / 7-2; 99-3; 160-3; 164-1; 189-1; 208-1; K.Ş.S. 21 / 21-3; 61-1; 61-3; 108-2; 133-2; K.Ş.S. 23 / 12-3; 21-2; 25-2; 25-3; 50-2; 68-4; 88-2; K.Ş.S. 24 / 101-1; 101-3; 147-3; 154-2; 166-2; 184-1; 195-3; 200-1; 209-3; 255-3; K.Ş.S. 25 / 20-2

²⁸³ K.Ş.S. 13 / 214-1 (28 Rebî'ü'l-âhir 1088)

²⁸⁴ K.Ş.S. 15 / 61-2 (15 Şevval 1081)

²⁸⁵ K.Ş.S. 16 / 78-1 (4 Receb 1083)

²⁸⁶ K.Ş.S. 16 / 166-2 (28 Zî'l-ka'de 1083); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 54-3; 78-3; K.Ş.S. 14 / 115-4; K.Ş.S. 15 / 109-1; 109-3; 109-4; K.Ş.S. 16 / 4-4; 80-4; 102-1; K.Ş.S. 20 / 283-3; K.Ş.S. 21 / 210-2

Sicillerde karşımıza çıkan diğer bir durum kadınların babanın sorumluluğunda olan çocuklarının bakım masrafı ve nafakalarını kendi üzerlerine almalarıyla gerçekleştirilen muhâla'a kayıtlarıdır. Bu konuyla ilgili bir davada, Şems-i Tebrîzî Mahallesi sakinlerinden olan Fatma binti Receb hatun oğlu Receb ve kendisinin nafakasından ayrıca kocasında olan 4000 akçeden feragat ederek kocası Mehmed bin Mustafa'dan ayrılır.²⁸⁷ Diğer bir belgede, Alîşerbetî Mahallesi'nde oturan Asiye binti Ahmed hatun aralarında iyi geçim olmadığı gerekçesiyle 12000 akçe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâsından feragat edip oğlu Ahmed ve kızı Fatma'nın nafakalarını kendi üzerine alarak kocası Mustafa ibni Himmet'den boşanır.²⁸⁸ Bir başka davada, Biremânî Mahallesi'nde yaşayan Cemile binti Nurullah mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâsından feragat edip kızı Şerife'nin 10 seneye kadar nafakasını kendi üzerine alarak kocası es-Seyyid Ahmed ibni es-Seyyid Mehmed'den ayrılır.²⁸⁹

Kadın kocasıyla küçük yaştaki çocuğunun nafakasını belli bir süre karşılamak şartıyla muhâla'a yaptıktan sonra kadın ölecek olursa koca, kadının çocuğunu infak etmekle yükümlü olduğu sürenin kalan kısmı için kadının terekesinden nafakasını alır. Eğer çocuk ölecek olursa, baba kararlaştırılan sürenin kalan kısmının nafakalarını kadının kendisinden alabilir.²⁹⁰

Muhâla'a da kadınlar sahip oldukları bazı haklarından ve kocalarında bulunan eşya ve paralarından feragat ettikleri gibi, bazen de kocalarını muhâla'aya razı edebilmek için onlara para ve eşyalar da vermişlerdir. Mesela, Şeyh'âlîmân Mahallesi sakinlerinden olan Abdülkadir'in karısı Cennet binti Emrullah hatun mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti, me'ûnet-i süknâsından ve bir alaca sadesinden feragat edip ayrıca kocasına 1 siyah peştamal verip Abdülkadir'den boşanır.²⁹¹ Başka bir davada, Sadırlar Mahallesi'nde yaşayan Ayşe binti el-Hac Mehmed hatun mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti, me'ûnet-i süknâsından ve kocasına borç verdiği 6

²⁸⁷ K.Ş.S. 14 / 17-3 (29 Zî'l-hicce 1080)

²⁸⁸ K.Ş.S. 15 / 95-5 (23 Zî'l-ka'de 1081)

²⁸⁹ K.Ş.S. 23 / 9-3 (10 Receb 1088); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 86-2; 118-1; 181-1; K.Ş.S. 15 / 135-1; K.Ş.S. 16 / 4-1; 140-1

²⁹⁰ Sak, Aköz, "Muhâla'a", s. 113

²⁹¹ K.Ş.S. 13 / 120-4 (27 Muharrem 1088)

guruştan feragat edip, kızı Rahime'nin nafakasını kendi üzerine alıp ayrıca kocasına 1 çift altın küpe, 2 baş inek ve 1 kaliçe vererek kocası Süleyman ile ayrılırlar.²⁹² Diğer bir davada, İhtiyâreddîn Mahallesi'nde oturan es-Seyyid Yusuf Çelebi ibni Süleyman'nın karısı Emine binti Mehmed Efendi 6000 akçe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddetinden feragat edip me'ûnet-i süknâsını kendi üzerine alıp ayrıca kocasına 5 esedi guruş verip kocasından ayrılır.²⁹³

Çoğu zaman muhâla'ada kadınların haklarından feragat etmesiyle birlikte bazen de kadınlar kocalarından mehr-i mü'ecceleri, nafaka-i 'iddetleri ve me'ûnet-i süknâları karşılığında bir miktar eşya ya da para alıp diğer haklarından feragat ettiklerini belirtmişlerdir. Mesela, Zincirlikuyu Mahallesi'nde oturan Safiye binti es-Seyyid Budak hatun mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsı karşılığında kocasından 1 al atlas alıp diğer haklarından feragat ettiğini beyan ederek kocası Yusuf bin Abdullah ile ayrılırlar.²⁹⁴ Diğer bir belgede, Galebe Mahallesi'nde oturan Çınar binti Mehmed hatun mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsı karşılığında kocasından 10 esedi guruş alıp diğer haklarından feragat ederek kocası Abdal Receb Ağa ibni Ali'den boşanır.²⁹⁵ Başka bir davada, Rahime binti İsmail hatun mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsı karşılığında kocasından 700 akçe ve 1 baş keçi alıp diğer haklarından feragat ederek kocası Abdi bin Mehmed ile muhâla'a ile ayrılır.²⁹⁶

İncelenen sicillerde karşılaştığımız durumlardan bir tanesi de mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâsından feragat edip mehr-i mu'aceli olan eşya ya da parayı kocasından alan kadınların varlığıdır. Buna örnek olacak bir belgede, Hocahabîb Mahallesi'nde oturan Ayni binti Yusuf hatun mehr-i mu'aceli olan eşyasını alıp, 6000 akçe mehr-i mü'eccelinden, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâsından feragat ederek geçimsizlik nedeniyle kocası Ahmed ile ayrılır.²⁹⁷ Başka bir belgede Fatma binti Muharrem hatun mehr-i mu'accelinden olan 1 sim kuşağını

²⁹² K.Ş.S. 19 / 98-4 (28 Rebî'ü'l-ewvel 1084); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 16 / 38-4; K.Ş.S. 20 / 256-1

²⁹³ K.Ş.S. 16 / 32-4 (27 Rebî'ü'l-âhir 1083)

²⁹⁴ K.Ş.S. 16 / 99-4 (20 Şa'bân 1083)

²⁹⁵ K.Ş.S. 13 / 160-3 (6 Rebî'ü'l-ewvel 1088)

²⁹⁶ K.Ş.S. 16 / 150-4 (14 Zî'l-ka'de 1083); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 106-3; 112-1; K.Ş.S. 15 / 67-4; 140-5; K.Ş.S. 16 / 148-3; K.Ş.S. 19 / 139-2

²⁹⁷ K.Ş.S. 15 / 75-4 (29 Şevval 1081)

alıp, 20000 akçe mehr-i mü'eccelinden, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâsından feragat ederek aralarında iyi geçim olmadığı gerekçesiyle kocası Receb bin Gazi Beşe ile boşanır.²⁹⁸

İncelenen sicillerde karşımıza çıkan durumlardan bir tanesi de kadınların mehr-i mü'eccelleri, nafaka-i 'iddetleri ve me'ûnet-i süknâlarından feragat etmeleriyle birlikte kocalarında olan eşya ya da paralarını almalarıdır. Bununla ilgili bir belgede, Akbaş Mahallesi sakinlerinden olan Ayşe binti Ali hatun 4000 akçe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsından feragat edip vefat eden annesinden kalan 1500 akçeyi kocasından alarak kocası İbrahim bin Şaban'dan ayrılır.²⁹⁹ Bir başka belgede İbn Kazgan Mahallesi'nde yaşayan İsmihan binti Ali 8000 akçe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsından feragat edip kocasında olan kendisine ait eşyaları alarak kocası Bektaş Çelebi ibni Ömer'den boşanır.³⁰⁰

Sicillerde farklı muhâla'a uygulamaları karşımıza çıkabilmektedir. Bülûğ çağına gelmemiş kız çocuklarının babaları ya da velileri tarafından evlendirilmeleri durumunda zifâf genellikle kız çocuğu bülûğ çağına geldiği zaman gerçekleşir. Fakat bazı durumlarda zifâf gerçekleşmeden bu tür evliliklerin muhâla'a ile son bulduğu görülmektedir. Bu tür boşanmaya zevc-i gayr-i dâhil muhâla'ası denilmektedir. Böyle bir durumda, kadın kocasından alacağı mehr-i mü'eccelinin yarısını alabilmektedir.³⁰¹ Bu konuya ilişkin bir belgede, Aklan Mahallesi'nde oturan Fatma binti Mehmed hatunu âkile ve bâliğa değilken babası Hüseyin bin Yusuf'a 12000 akçe mehr-i mü'eccele nikâhlar. Kız bülûğ çağına geldiği zaman Hüseyin ile aralarında zifâf gerçekleşmez ve Fatma mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddetinden, me'ûnet-i süknâsından feragat edip Hüseyin'den ayrılır.³⁰²

Sicillerde karşılaştığımız diğer bir durum karılarını muhâla'a yapmaya zorlayan ve daha da ileri giderek karılarına şiddet uygulayan kocalardır. Bu konuyla

²⁹⁸ K.Ş.S. 16 / 8-1 (16 Reb'ü'l-evvel 1083)

²⁹⁹ K.Ş.S. 15 / 25-3 (7 Şa'bân 1081)

³⁰⁰ K.Ş.S. 23 / 10-2 (9 Receb 1088); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 70-2; K.Ş.S. 15 / 135-4; K.Ş.S. 20 / 249-1

³⁰¹ Sak, Aköz, "Muhâla'a", s. 117

³⁰² K.Ş.S. 15 / 106-5 (15 Zî'l-hicce 1081)

alakalı bir belgede, Belvîrân Kazâsı sakinlerinden olan Ayşe binti es-Seyyid Mustafa hatuna kocası Mezid Bin Abdi bir sene önce mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsından feragat etmesi için şiddet uygular, Ayşe de bu haklarından feragat ederek kocasıyla boşanırlar.³⁰³ Bir başka belgede, Hava hatunu kocası Ali beşe ibni Abdullah 6000 akçe mehr-i mü'eccelinden, 1 sim kuşak bağından, 1 altın yüzüğünden, 1 atlas kaftanından, 1 peştamal, 1 yorgan, 1 döşek ve 1 çift yastıktan feragat etmesi için darp ederek boşanırlar.³⁰⁴

Zorlama karşısında kadın muhâla'ayı kabul etmekte fakat zorlama ile kabul ettiği içinde sonradan mahkemeye başvurarak muhâla'anın zorlamayla olduğunu kocasından alması gereken haklarının alınmasını istemektedir. Bu durumda kadından şahit ve muhâla'ayı zorlama sonucu kabul ettiğine dair belge istenmektedir. Çoğu kez kadınlar iddialarını ispatlayamamaktadırlar. Çünkü ev içerisinde meydana gelen olayları ve kocasıyla arasında geçen konuşmaları şahitlerle kanıtlamak mümkün olmamaktadır. Daha sonra kocadan karısını muhâla'aya zorlamadığına dair yemin etmesi istenmektedir. Bu durumdaki kocalar çoğu kez yemin etmekte ve eşlerini davalarından men ettirmektedirler.³⁰⁵ Bu duruma ilişkin bir belgede, Şehri binti Ahmed hatunu kocası Mehmed bin Ahmed, mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsından feragat etmesi için darp edip muhâla'ayı zorlamayla kabul ettirir ve 2 gün önce boşanırlar. Bunun üzerine Şehri mahkemeye başvurarak muhâla'ayı kocasının zorlamasıyla kabul ettiğini söyleyip kocasındaki haklarını ister. Fakat muhâla'anın zorlamayla gerçekleştiğine dair kanıt gösteremez, mahkeme kocasından muhâla'anın zorlamayla olmadığına dair yemin ister Mehmed bin Ahmed de yemin ederek, Şehri davadan men edilir.³⁰⁶

İncelenen sicillerde gördüğümüz diğer bir durum muhâla'a sonrasında kocanın mahkemeye başvurarak karılarını kadınlık görevlerinden kaçtıkları iddiasıyla dava etmeleridir. Eşlerinden ayrılan kocalar karılarından onlardan ayrılmamış gibi zevciyet muamelesi beklemekte ve bunu reddeden karılarını

³⁰³ K.Ş.S. 19 / 32-1 (14 Muharrem 1084)

³⁰⁴ K.Ş.S. 19 / 158-3 (18 Şa'bân 1084)

³⁰⁵ Sak, Aköz, "Muhâla'a", s. 127

³⁰⁶ K.Ş.S. 24 / 199-2 (6 Cumadel-âhir 1089)

mahkemeye giderek ikna etmeye çalışmaktadırlar. Fakat kadınlar bu davalarda kocasıyla muhâla'a ile ayrıldıklarını ispatlayarak kocalarını davadan men ettirmişlerdir.³⁰⁷ Bu konu hakkındaki bir davada, Galebe Mahallesi sakinlerinden olan Ayşe binti Mustafa hatun geçimsizlik sebebiyle kocası Kasım bin Hasan ile 12 gün önce Ayşe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsından feragat ederek muhâla'a ile ayrılırlar. Fakat buna rağmen Kasım Ayşe'den ayrılmamış gibi zevciyet muamelesi bekler ve karısını buna ikna etmek için mahkemeye başvurur. Mahkemede Kasım muhâla'ayı inkâr eder fakat Ayşe'yi muhâla'a ile kocasından ayrıldığına dair şahitlerin doğrulaması üzerine Kasım davadan men edilir.³⁰⁸ Bir başka belgede, Topraklık Mahallesi'nde oturan Ayşe binti Ali hatun ile kocası Ahmed bin Murad aralarında iyi geçim olmaması sebebiyle Ayşe'nin 4000 akçe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsından feragat etmesiyle muhâla'a ile ayrılırlar. Fakat kocası ayrılığa rağmen Ayşe'den hala karısı gibi davranmasını ister ve mahkemede karısıyla muhâla'a ile ayrıldıklarını inkâr eder. Buna rağmen mahkemede şahitler muhâla'anın gerçekleştiğine dair Ayşe'yi doğrularlar ve Ahmed davadan men edilir.³⁰⁹

Muhâla'a ile evliliğin sona ermesi durumunda ayrılan kadın tekrar evlenebilmek için talâkta olduğu gibi iddet beklemek zorundadır. Sicil kayıtlarında eşler muhâla'a ile boşandıktan sonra durumlarını tescil ettirirken özellikle erkek tarafından, boşanmış olduğu karısının iddet süresi bittikten sonra dilediği kimse ile evlenebileceği belirtilmektedir.³¹⁰ Örnek olarak, Türbe-i Celâliye Mahallesi'nde yaşayan Ümran bin Halil karısı Müslime hatun ile aralarında geçimsizlik olması sebebiyle Ümran karısı Müslime'ye mehr-i mü'ecceli, mehr-i mu'aceli nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsı karşılığında 2500 akçe verip muhâla'a ile boşanırlar ve mahkemede Ümran karısının iddet süresi bittikten sonra dilediği kişiyle evlenebileceğini "*bade'l-yevm 'iddeti münkaziyye oldukdan sonra nefsinı dilediği kimesneye tezvîc eylesün*" şeklinde ifade eder.³¹¹

³⁰⁷ Sak, Aköz, "Muhâla'a", s. 132

³⁰⁸ K.Ş.S. 20 / 35-1 (12 Şa'bân 1085)

³⁰⁹ K.Ş.S. 20/ 250-1 (27 Safer 1086)

³¹⁰ Sak, Aköz, "Muhâla'a", s. 134

³¹¹ K.Ş.S 14 / 5-1 (29 Zî'l-ka'de 1080); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 78-3; 118-1; 120-4; 160-3

Muhâla'a ile ayrılıp iddet süresini doldurup mahkemeye başvurarak evlenme engelleri olmadığı ve başka birisiyle evlenebileceklerine dair izin verilmesini isteyen kadınlarda sicil kayıtlarında yer almaktadır. Bu duruma ilişkin bir belgede, Hacıymir Mahallesi'nde oturan Rabia binti Mehmed hatun eski kocası Mustafa'dan muhâla'a ile ayrıldığını, boşandıktan sonra 3 ay boyunca 3 kere hayz gördüğünü belirterek başka birisiyle evlenmek istediği için mahkemeden izin ister.³¹²

Bazen muhâla'a ile ayrılan kadın başka birisiyle evlenmek istediğinde eski kocası buna engel olmak ister ve bunun üzerine kadın mahkemeye başvurarak muhâla'ayı şahitlerle ispatlayarak kocasını kendisini engellemekten men ettirerek başkasıyla evlenmek için izin alabilmektedir. Örnek olarak, Hocahasan Mahallesi sakinlerinden Saliha binti Mehmed hatun kocası Mustafa ile aralarındaki geçimsizlikten dolayı 5 ay önce Saliha 16000 akçe mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsından feragat ederek muhâla'a ile ayrılırlar. Saliha şimdi başkasıyla evlenmek ister fakat eski kocası Mustafa buna engel olur. Bunun üzerine Saliha mahkemeye başvurarak eski kocasıyla muhâla'a ile ayrıldığını şahitlerle ispatlayıp kocası Mustafa'yı kendisinin başkasıyla evlenmesini engellemekten men ettirir.³¹³ Bir başka belgede, Karaarslan Köyü sakinlerinden olan Emine binti İsmail hatun geçimsizlik nedeniyle 1,5 ay önce Emine mehr-i mü'ecceli, nafaka-i 'iddeti ve me'ûnet-i süknâsı ayrıca kocasının kardeşi olup ölen İbrahim'in mirasından kendisine düşen hissesi karşılığında kocası Salih'den 2 kile buğday, 2 yastık, 1 alaca döşek, 1 kilim, 1 döşek kılıfı, 1 tencere ve 1 sahan alıp diğer haklarından feragat ederek kocası Salih bin İvaz ile muhâla'a ile ayrılır. Emine ayrıldıktan sonra başka birisiyle evlenmek ister, fakat eski kocası Salih buna mani olur. Bunun üzerine Emine mahkemeye başvurup muhâla'ayı ispatlayarak eski kocası Salih'i kendisine karışmaktan men ettirir.³¹⁴

³¹² K.Ş.S. 16 / 160-2 (23 Z'l-ka'de 1083)

³¹³ K.Ş.S. 20 / 110-2 (10 Z'l-ka'de 1085)

³¹⁴ K.Ş.S. 24 / 22-2 (18 Z'l-hicce 1088); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 33-2;

3. Tefrîk (Adli Boşanma)

Mahkeme kararıyla boşanma olarak ifade edilen tefrîk, karı koca arasında şiddetli geçimsizlik olduğu, kocanın karısına kötü muamele ettiği, evinin ihtiyaçlarını temin etmediği ya da edemediği veyahut da evini terk edip yabancı diyarlara gittiği ve senelerce kendisinden haber alınmadığı durumlarda bir ihtiyaç olarak her zaman hissedilmiştir.³¹⁵ İslam hukuku çerçevesinde kadına boşanma konusunda en fazla esneklik tanıyan boşanma şekli olan tefrîkte kadın yukarıda ifade edilen sebeplerden birinin varlığı halinde mahkemeye başvurarak evliliğin sona erdirilmesini istemekte, kadı uygun görürse evlilik birliği sona ermektedir. Tefrîkte kocanın rızası aranmadığı gibi kadın da mehr-i mü'eccelinden ve iddet nafakasından vazgeçmek zorunda değildir.³¹⁶

Tefrîkin sebepleri konusunda mezheplerin görüşleri farklıdır. Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefî mezhebine göre sadece kocada bulunan ve evliliğin fiilen devamına engel cinsî bir hastalık ya da kusur, boşanma sebebiydi. Bunun dışındaki sebepler, Hanefilere göre boşanma sebebi teşkil etmezdi.³¹⁷ Özellikle kocaları geçimlerine yetecek kadar nafaka bırakmadan kaybolan kadınlar XVI. yüzyıl ortalarına kadar diğer mezheplerin kabul ettikleri tefrîk imkânından dolayı bir şekilde yararlanmışlardır.³¹⁸ Bu durumda olan kadınları Hanefî hukukuna göre boşayamayan kadılar kendilerine Şafî mezhebinden naipler tayin ederek, onların kendi mezheplerine göre verdikleri boşanma kararlarını uygulayarak söz konusu kadınların boşanmalarına imkân sağlamışlardır.³¹⁹

İncelenen şer'îye sicillerinde tefrîk konusuyla ilgili kayıtlara rastlanılmamıştır. Sadece veli ya da vasîsi tarafından bülûğ çağına gelmeden evlendirilen kızların çocukluktan çıktıkları dönemde mahkemeye başvurarak evliliklerini kadıya fesh ettirmeleri bu tür boşanmaya örnek olarak gösterilebilir.³²⁰

³¹⁵ Mehmet Âkif Aydın, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İstanbul 1996, s. 169

³¹⁶ Akyılmaz, *Kadının Statüsü*, s. 47

³¹⁷ Kıvrım, "Boşanma Hadiseleri", s. 388

³¹⁸ Akyılmaz, *Kadının Statüsü*, s. 48

³¹⁹ Kıvrım, "Boşanma Hadiseleri", s. 388

³²⁰ Nurcan Abacı, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara 2001, s. 159

Bir başka boşama çeşidi din değiştirme nedeniyle gerçekleşen boşanmadır. Bu tür boşanma sadece, kadının İslamı seçmesi, buna karşın erkeğin eski dinini koruması durumunda ortaya çıkmaktadır. Tarafların boşanmak isteyip istememelerinin herhangi bir önemi yoktur. İslamı seçen taraf erkek olduğunda ise evlilik bağının kadı tarafından sona erdirilmesi için herhangi bir neden yoktur.³²¹

B. Vasîlik

Vesayet, haklarını kullanma ehliyeti bulunmayan ya da noksan olan bir kişinin mallarını koruma, işletme ve tasarruf etme hakkının başka bir kimseye tanınmasıdır. Bu koruma işini üzerine alan kişiye de vasî denilmektedir.³²²

Vasîler kim tarafından ve ne için atandıklarına bağlı olarak farklı isimler almışlardır. Öldükten sonra mallarının kullanımı için hayattayken ölünün kendisi tarafından atanan vasîye *vasîyy-i meyyit*; kadı tarafından atanana *vasîyy-i kadı*; vasiyet eden kişi tarafından ölümünden sonra malında ya da çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere atanana *vasîyy-i muhtar* ve hâkim tarafından atanana ise *vasîyy-i mansub* denilmektedir.³²³ Vasî olarak kişinin dürüst, ahlaklı ve dindar olması ilke olarak kodlanmış, mahkeme kararında bu kodlar genellikle “dindar ve müstakim” olmak kavramlarıyla ifade edilmiştir.³²⁴

Yetimler için vasî, yetimin babası ya da dedesi tarafından önceden seçilmiş olabileceği gibi baba ve dedenin vasî tayin etmeden ölmeleri halinde vesayete ehil kişiler arasından kadı tarafından tayin edilebilir. Tayin edilen vasî, malını yetime satamaz ve yetimin malını kendi için satın alamaz.³²⁵

Annenin ölmesi durumunda kalan çocuklara annelerinden kalan malları korumak için babaları vasî tayin edilmiştir. Konuyla alakalı bir belgede, Sarıya’kûb Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Asiye binti el-Hac Osman’ın küçük kızını Fatma’ya annesinin mirasından kalan malların korunması için babası Hüsam vasî

³²¹ Abacı, *Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması*, s. 164

³²² Aktan, “Aile Hukuku”, s. 427

³²³ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3, s. 584

³²⁴ Hayri Erten, *Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, s. 129

³²⁵ Aktan, “Aile Hukuku”, s. 428

tain edilir.³²⁶ Diğer bir belgede, Göktaş Mahallesi'nden olup ölen Ayşe binti Osman hatunun kızına babası Kasım bin Hasan vasî olur.³²⁷ Gayrimüslim babanın çocuklarına vasî olduğu bir belgede ise İbn Tûfî Mahallesi sakinlerinden olup ölen Turfanda'nın oğulları ve kızına babaları Bali adlı zimmi vasî olarak tain edilir.³²⁸

Vesayet hakkı kadınlar tarafından da kullanılmıştır. Sicillerde kocalarının ölmeleri durumunda kocalarından küçük çocuklarına kalan malların korunması için vasî olarak tain edilen birçok anne bulunmaktadır. Örnek olarak; Seb'ahân Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Mustafa bin Abdülğani'nin küçük oğlu Abdülğani'ye kalan mallarının korunması için annesi Cemile binti Ali hatun vasî olarak tain edilir.³²⁹ Diğer bir belgede, İbn Sâlih Mahallesi sakinlerinden olup ölen İsmail bin Ahmed'in oğulları es-Seyyid Ahmed ve es-Seyyid İbrahim ve kızı Rabia'ya babalarından kalan malların korunması için anneleri Ayşe binti es-Seyyid Şaban vasî tain edilir.³³⁰ Gayrimüslimlere ait bir belgede ise Aligav Mahallesi sakinlerinden olup ölen Karagöz Adlı zimminin küçük oğlu Kilan'a ve kızı Turfanda'ya babalarından kalan malların muhafazası için anneleri Mahzume binti Karagöz vasî olarak tain edilir.³³¹

Anne çocuklarının olduğu gibi, kocası öldüğünde hamile ise ceninine de vasî olarak tain edilmiştir. Konuya ilişkin bir belgede, Şeyh'âlimân Mahallesi sakinlerinden olup ölen Mustafa'nın karısı Rabia binti Süleyman hatun hamiledir. Kocasının ölümü üzerine oğulları İbrahim ve Mehmed'e ve hamile olduğu cenine babalarından kalan malları korumak için vasî olarak tain edilir.³³² Cenine vasî tain edildiği bir başka belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden

³²⁶ K.Ş.S. 16 / 24-2 (11 Reb'ü'l-âhir 1083)

³²⁷ K.Ş.S. 16 / 172-2 (3 Zî'l-hicce 1083)

³²⁸ K.Ş.S. 24 / 75-2 (27 Muharrem 1089)

³²⁹ K.Ş.S. 14 / 96-3 (1 Cemâziye'l-evvel 1081)

³³⁰ K.Ş.S. 21 / 76-2 (20 Safer 1087); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 15-3; 139-3; K.Ş.S. 15 / 35-2; 99-2; 130-5; 142-5; K.Ş.S. 16 / 25-3; 65-4; 114-4; 127-3; 145-2; 150-2; 170-3; K.Ş.S. 19 / 9-2; 13-1; 109-2; 128-3; 133-4; K.Ş.S. 20 / 54-2; 67-3; 97-3; 182-3; K.Ş.S. 21 / 61-4; 91-3; 116-3; 224-3; 265-3; K.Ş.S. 23 / 5-3; 61-3; K.Ş.S. 24 / 128-2; 140-2; 189-2; 206-2; 206-3; 231-3; K.Ş.S. 25 / 12-1

³³¹ K.Ş.S. 19 / 32-3 (14 Muharrem 1084); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 15 / 120-2; K.Ş.S. 16 / 112-3; K.Ş.S. 19 / 114-3; 151-4

³³² K.Ş.S. 25 / 10-4 (22 Zî'l-ka'de 1091)

Mustafa'nın hamile karısı Rabia'nın ceninine Mustafa'nın mirasından kalan malları korumak için Mustafa'nın kardeşi Musa vasî olarak tayin edilir.³³³

Annenin vasîsi olduğu çocuğunun mallarını haksız yere harcaması gibi durumlarda anne vasîlikten azledilerek yerine başka birisi vasî tayin edilebilmiştir. Konuya ilişkin bir belgede, Hâcieymîr Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Mehmed Ağa ibni Murad'ın küçük kızı Ayşe'ye önce annesi vasî tayin edilir. Fakat annesinin hıyanetinin görülmesi üzerine anne vasîlikten azledilerek yerine ceddesi Ayşe binti el-Hac Bali vasî tayin edilir.³³⁴

Anneden ayrı olarak kızkardeş, hala, cedde, amca gibi diğer yakın akrabalar da vasîlik görevini üstlenmişlerdir. Konuyla alakalı bir belgede, Kalenderhâne Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Bekir Bey ibni Mehmed'in küçük kızları Ayşe ve Hatice'ye babalarının mirasından kalan malların korunması için amcaları Nebi bin Mehmed vasî tayin edilir.³³⁵ Başka bir belgede, Hoşhân Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden İbrahim'in küçük çocukları oğlu İsmail ve kızları Kerime ve Ayşe'ye babalarından kalan malların korunması için dayıları vasî tayin edilir.³³⁶ Kızkardeşin vasî olduğu bir belgede, Ferhûniye Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Mehmed bin el-Hac Abdi'nin küçük kızı Ayşe'ye babasından kalan malların muhafazası için kızkardeşi Rahime hatun vasî tayin edilir.³³⁷ Ceddenin vasî olduğu bir belgede, Kürkçü Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Satılmış Ahmed bin Abdullah'ın küçük kızı Çınar'a babasından kalan malların korunması için ceddesi Ayşe binti Ahmed hatun vasî tayin edilir.³³⁸

Anne, baba ve yakın akrabaların yanı sıra akraba olmayan kişiler de vasî olarak tayin edilmişlerdir. Örnek olarak, Türbe-i Celâliye Mahallesi sakinlerinden olup ölen el-Hac Hüseyin'in küçük kızı Raziye'ye babasından kalan malların

³³³ K.Ş.S. 23 / 64-4 (18 Ramazan 1088)

³³⁴ K.Ş.S. 20 / 213-2 (3 Safer 1086)

³³⁵ K.Ş.S. 15 / 56-4 (9 Şevval 1081)

³³⁶ K.Ş.S. 16 / 49-1 (22 Cumade'l-ulâ 1083)

³³⁷ K.Ş.S. 20 / 168-1 (4 Muharrem 1086)

³³⁸ K.Ş.S. 20 / 271-3 (9 Reb'ü'l-ewvel 1086); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 164-1; K.Ş.S. 14 / 61-3; 94-3; K.Ş.S. 15 / 33-3; 58-1; K.Ş.S. 16 / 38-2; 86-2; 94-1; K.Ş.S. 20 / 116-3; 271-3; K.Ş.S. 21 / 113-3; K.Ş.S. 23 / 84-2; K.Ş.S. 24 / 89-3; 129-4; 180-4; 187-1; 189-4; 203-2; 204-3

korunması için Derviş Mehmed bin Mustafa vasî tayin edilir.³³⁹ Diğer bir belgede, Pîrî Pâşâ Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Mehmed'in küçük kızı Fatma'ya ayan Hüseyin Beşe ibni Mustafa vasî olur.³⁴⁰ Konuyla alakalı bir başka belgede, Konya sakinlerinden olup vefat eden Ahmed'in kızı Ayşe'ye hüsn-i meab hazretleri el-Hac Mehmed ibni Tanrıvermiş vasî tayin edilir.³⁴¹

Bazen tayin edilen vasînin üzerine bir de nâzır tayin edilmiştir. Konuyla alakalı bir belgede, Hocahabîb Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Şaban'ın küçük kızı Fatma'ya dedesi Mahmud Çelebi ibni Veli babasından kalan malların korunması için vasî, Derviş bin İsmail vasî üzerine nâzır tayin edilir.³⁴²

Sicillerde vasîlik konuyla alakalı olarak karşımıza çıkan durumlardan birisi âkile ve bâliğa olduktan sonra vasîsi olan kişiden mallarını ve parasını talep eden kadınlardır. Örnek olarak, Sarihasan Mahallesi sakinlerinden İsmihan adlı bîkr-i bâliğa âkile ve bâliğa olduktan sonra mahkemeye başvurur ve küçükken vasîsi olan İsmail Çelebi'den babasından kalan 90 esedi guruşu alır.³⁴³ Diğer bir belgede, Mihmândâr Mahallesi'nde yaşayan Ayşe binti Mehmed hatun âkile ve bâliğa olmasıyla vasîsi olan Asiye binti Osman adlı kadında olan eşyalarını teslim alır.³⁴⁴ Bir başka belgede, Kuzgunkavak Mahallesi'nden Ayşe ve Hanzâde binti Emrullah adlı kadınlara küçükken babaları vefat ettiğinde dedeleri Ebubekir bin Himmet vasî olup kızlara babalarından kalan malları alır. Kızlar âkile ve bâliğa olduktan sonra dedeleri eşyaları kızlara teslim eder fakat 48,5 guruş ile 3 semeni dedeleri kendisine ayırır. Daha sonra kızlar 48,5 guruşlarını da dedelerinden talep eder ve alırlar.³⁴⁵ Kimi zaman da kadınların vasîlerinde olan mallarını ve paralarını almaya yönelik talepleri karşılıksız kalmıştır.³⁴⁶

³³⁹ K.Ş.S. 15 / 132-3 (15 Muharrem 1082)

³⁴⁰ K.Ş.S. 16 / 114-1 (6 Şevvâl 1083)

³⁴¹ K.Ş.S. 21 / 98-3 (8 Rebî'ü'l-evvel 1087); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 49-1; 146-3; K.Ş.S. 15 / 31-4; K.Ş.S. 16 / 8-5; 62-4; 158-2; K.Ş.S. 24 / 41-3

³⁴² K.Ş.S. 21 / 233-2 (6 Şa'bân 1087)

³⁴³ K.Ş.S. 19 / 159-4 (21 Şa'bân 1084)

³⁴⁴ K.Ş.S. 15 / 80-4 (6 Zî'l-ka'de 1081)

³⁴⁵ K.Ş.S. 24 / 163-4 (16 Rebî'ü'l-âhir 1089)

³⁴⁶ K.Ş.S. 24 / 182-1 (20 Cumade'l-ulâ 1089)

C. Hidâne

Annenin çocuğunu belli bir süre içinde besleyip büyütme, terbiye etme hakkına “*hadâne*” ya da “*hidâne*” denir. Annenin bu hakka sahip olabilmesi için hür, mümeyyiz, reşit, çocuğun korunmasına ve eğitimine ehil olması gerekmektedir. Ayrıca, İslamiyet’i terk etmemiş ve çocuğun evlenmesi yasak olan bir akrabası dışında bir kimseye evli olmaması gerekmektedir.³⁴⁷ İncelenen sicillerde annenin çocuğa namahrem olan biriyle evlenmesi sonucu çocuğun hidâne hakkını kaybettiği bir belgede, Konya sakinlerinden olan Emine binti Receb adlı kadın kocası Bostan bin Mehmed ile boşanarak küçük kızları Raziye’yi kendi terbiyesi altına alır. Fakat boşandıktan bir süre sonra kızına namahrem olan başka biriyle evlenmesi sonucu kızını Raziye’nin hidâne hakkından olup, Bostan kızını Emine hatundan geri alır.³⁴⁸

Kuran-ı Kerimde de hidâne hakkı konusunda anneye öncelik verilmiş, çocukların annelerine belli bir dönem muhtaç oldukları, annelerinin onları emzirdikleri vurgulanmıştır.³⁴⁹ Annenin küçük çocuğuna bakma hakkı müftüler tarafından da her zaman doğrulanmış, buna gerekçe olarak da annenin eksiksiz sevgiyle doğal besleme yetileri gösterilmiştir. Beslenmesi, giydirilmesi ve altının temizlenmesi gereken küçük çocuğun bu gereksinimlerinin en iyi annesi tarafından karşılanacağı düşünülmüştür.³⁵⁰

İncelenen sicillerde kocasıyla boşanmaları sonucu çocuğuna bakma hakkının annede olduğu belgeler karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak, Konya sakinlerinden olan Hüseyin bin Hasan karısı Fatma binti Ali ile 18 gün önce muhâla’a ile ayrılır. Fatma boşanma sırasında mehr-i mü’ecceli, nafaka-i ‘iddeti ve me’ûnet-i süknâsından feragat edip ayrıca kocasına 1 sim kuşak, 1 siyah kaftan, 1 küçük kaliçe,

³⁴⁷ Cin, *Boşanma*, s. 117; “*Binaenaleyh bir çocuğun anası veya sair bir hâzinesi bir yabancı ile evlenince hakkı hizanesi sakit olur. Gerek dühul bulunsun ve gerek bulunmasın. Çünkü aksi takdirde çocuk, zillete ve i’tisaaf maruz kalabilir. Fakat çocuğun zî rahmî mahremi olan bir şahıs ile, mesela amcasıyla evlenmiş olursa hakkı hizanesi sakit olmaz.*” Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, s. 432

³⁴⁸ K.Ş.S. 15 / 31-3 (26 Şa’bân 1081)

³⁴⁹ “*Anneler çocuklarını emziğin tamamlanmasını isteyenler için iki tam yıl emzirirler...*” Bakara: 233; “*...Annesi onu zahmetle karnında taşıdı ve zahmetle doğurdu. Onun taşınması ile sütten kesilmesi otuz aydır..*” Ahkâf: 15

³⁵⁰ Judith E. Tucker, “Eksiksiz Sevgi: Osmanlı Suriye’si ve Filistin’inde İslam Hukukuna Göre Annelik”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, s. 235

1 velençe ve 1 beledi döşek verir. Daha sonra Hüseyin mahkemeye gelerek küçük kızları Alime'nin hidâne hakkını ister fakat Fatma 18 gün önce kocasıyla Alime'nin kendi terbiyesinde olmak üzere boşandıklarını söyler. Bunun üzerine mahkeme tarafından Alime'nin bülûğa erene kadar annesi Fatma'nın terbiyesinde kalmasına izin verilip Hüseyin davadan men edilir.³⁵¹

Boşanmış olan anne, iddeti sona ermeden önce çocukla beraber babasının memleketinden başka bir yere kesinlikle gidemez. Boşanma iddetinin bitmesi durumunda da kadın, çocuğun babasının rızasını almadan onu babasının oturduğu yerden uzak başka bir yere götüremez.³⁵²

Hidâne hakkı, anne tarafından akrabalar varken baba tarafından akrabalara kalmaz. Eğer anne yoksa çocuğu muhafaza hakkı anneanne, babaanne, ana bir kızkardeş, baba bir kızkardeş, ana bir teyze, baba bir teyze, anababa bir hala, ana bir hala ve baba bir halaya geçer. Anne tarafından akrabalar yoksa ya da bu kişiler çocuğu koruma hakkını kullanmaya ehil değillerse bu hak mirastaki sıralarına göre baba tarafından akrabalara geçer.³⁵³ Sicillerde konuyla alakalı rastladığımız belgelerden birinde Sadırlar Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden es-Seyyid Mehmed Çelebi'nin küçük kızı Marziye'nin hidâne hakkı ninesi olan Rahime hatundadır. Daha sonra Marziye'nin babaannesi Hatice binti Ahmed hatun mahkemeye gelerek Rahime hatunun Marziye'ye iyi bakmadığını, nafaka ve terbiyesini sağlayamadığını söyleyerek torunu Marziye'nin hidâne hakkını üzerine alır.³⁵⁴

Anne ya da geçici olarak bakım görevi üstlenmiş olan başkaları, çocuğun bakımı için yapacakları harcamalardan sorumlu değildi. Çocuğun babası, bakım dönemi boyunca çocuğun giderlerini ödemek zorundaydı. Baba ya da o ölmüşse

³⁵¹ K.Ş.S. 13 / 165-1 (2 Reb'ü'l-evvel 1088)

³⁵² Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku*, s. 238; Cin, *Boşanma*, s. 118; Geniş bilgi için bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, s. 438, 439

³⁵³ Cin, *Boşanma*, s. 117, 118; Karaman, *İslam Hukuku*, s. 395; Geniş bilgi için bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, s. 428, 429

³⁵⁴ K.Ş.S. 16 / 39-3 (14 Cumade'l-ulâ 1083)

ailesi, çocuğun annesi çocuğa bakabilecek durumda olduğu sürece bu giderleri anneye ödemek zorundaydı.³⁵⁵

Erkek çocuk 7 yaşını kız çocuk ise 9 yaşını doldurana kadar annesi tarafından korunur. Bu yaşa gelince baba ya da babanın vasiyetle tayin ettiği vasî çocuğu annesinden isteyebilir. Erkek çocuk, babası ya da dedesi yoksa yakın erkek akrabalara, kız çocuk ise kendileriyle evlenmesi yasak olan akrabalarına bırakılır.³⁵⁶ Konuyla alakalı sicillerde karşımıza çıkan bir belgede, Konya sakinlerinden olup vefat eden Şahbaz Ağa'nın kızı Hamide'nin hidâne hakkı ceddesi Kamerşah binti el-Hac Nurullah hatundadır. Daha sonra Şahbaz Ağa'nın kardeşi yani Hamide'nin amcası Şahin Ağa ibni Abdullah Hamide'nin 7 yaşına gelmesi nedeniyle artık ceddesinin elinden alınıp kendi terbiyesine verilmesi için mahkemeye başvurur. Kamerşah hatunun Şahin Ağa'nın ŞahbazAğa'nın kardeşi olduğunu inkâr etmesi üzerine Şahin Ağa'dan Şahbaz Ağa'nın kardeşi olduğuna dair kanıt istenir. Şahin Ağa kanıt gösterememesi ayrıca kardeşi olduğuna dair yemin de etmemesi nedeniyle davadan men edilir.³⁵⁷

D. Miras

İslam hukuku kadına mirastan pay alabilme hakkı vermiş, Kuran-ı Kerimde de kadına tanınan bu hak ayetlerde belirtilerek kadının erkeğin yarısı kadar miras hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir.³⁵⁸ Ayrıca kadının erkekten az pay almasının nedeni de Kuran'da belirtilmiştir. Bunun nedeni Nisa suresi 34. Ayetinde “*erkeklerin kendi mallarından bol bol harcaması sebebiyle*” şeklinde açıklanmıştır. Yani, koca eşinin ve çocuklarının geçimini kendi mal varlığından sağlamak zorunda olduğu için ve diğer maddi yükümlülükleri nedeniyle bu şekilde bir düzenleme yapılmıştır.³⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde de miras davalarında kadınların gerek mûris gerekse mirasçı olmaları durumunda İslam miras hukuku hükümlerine göre miras paylaşımı

³⁵⁵ Tucker, “Annelik”, s. 236; Cin, *Boşanma*, s. 119; Konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 88-3; 121-2; K.Ş.S. 16 / 139-2; K.Ş.S. 20 / 95-2; K.Ş.S. 23 / 134-3; K.Ş.S. 24 / 148-2

³⁵⁶ Cin, *Boşanma*, s. 118; Karaman, *İslam Hukuku*, s. 396

³⁵⁷ K.Ş.S. 25 / 31-1 (9 Zîl-hicce 1091)

³⁵⁸ Kur'an-ı Kerim, Nisa:7, 11, 12, 176

³⁵⁹ Gül Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, *GÜHFD*, C. XI, S. 1-2, 2007, s. 482

yapılmıştır.³⁶⁰ Müslüman ailede kız çocuğuna verilen hisse erkek çocuğunun yarısı kadardır. Buna karşılık annenin yani ölen kişinin eşinin hissesi de daha azdır. Kadının mehri ve nafakası hesabı terekeden ayrıldıktan sonra taksim yapılır. Çocuklar ve torunlar varsa ölen kişinin anne-babası ve diğer akrabalar miras şirketine dâhil edilmez. Fakat ölen kişinin anne ve babası eğer muhtaç iseler nafaka alacaklısı olarak mirasçılardan nafaka alabilir.³⁶¹

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler evlenme ve boşanma konularında olduğu gibi miras taksimi yaptırma veya mirasla ilgili anlaşmazlıklar gibi davalarında da kendi cemaat mahkemeleri yerine şer'i mahkemelere başvurabiliyorlardı.³⁶² İslam hukuku hükümlerinin miras konusunda çoğunluğun menfaatine daha uygun olması zimmileri şer'i mahkemeye yönlendirmekteydi.³⁶³

Sicillerde miras konusunda en sık karşılaştığımız konulardan birisi kocasının ölümü sonrasında mehr-i mü'eccelini ve kocasının mirasından kendisine düşen hissesini talep eden kadınlardır. Konuya ilişkin bir belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Ali bin Ömer'in karısı Ayşe binti Seyyid Hüseyin hatun kocasının varisi olan kardeşi İbrahim Bey ibni Ömer'den kocasında olan mehr-i mü'ecceli ve kocasının mirasından kendisine düşen hisseyi talep eder. Bunun üzerine mehr-i mü'ecceli ve mirastan kendisine düşen hisse karşılığında İbrahim Bey'den 1000 akçe alır, ayrıca oğlu Seyyid İsmail'in nafakası için de 1 ibikli sahan alır.³⁶⁴ Başka bir belgede, Konya sakinlerinden olup vefat eden Süleyman Efendi'nin karısı Rabia ibnite el-Hac Abdurrahman kocasının terekesinden kendisine düşen hissesi ve mehr-i mü'ecceli karşılığında kocasının kardeşi Osman'dan 4 keçe, 2 kilim, 2 kaliçe, 1 sim bıçak, 1 sim hatem, 1 kazan, 1 sukûk mecmuası, 1 kumaş kaftan, 1 piriç divit, 1 makrama gömlek ayrıca 3000 akçe alır.³⁶⁵ Diğer bir belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi sakinlerinden olup ölen Ali Çelebi ibni Mustafa'nın karısı Alime binti el-Hac Mehmed hatun kocasında olan

³⁶⁰ Akyılmaz, "Miras", s. 484

³⁶¹ Ortaylı, *Aile*, s. 116

³⁶² Karataş, *Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı*, s. 91; Soykan, *Gayrimüslimler*, s. 123

³⁶³ Karataş, *Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı*, s. 92

³⁶⁴ K.Ş.S. 14 / 22-1 (25 Z'l-hicce 1080)

³⁶⁵ K.Ş.S. 13 / 224-1 (7 Cumade'l-ulâ 1088)

16000 akçe mehr-i mü'ecceli ve kocasının mirasından kendisine düşen hisse karşılığında kocasının babası Mustafa Bey'den 16000 akçe ayrıca vefat eden oğlu Ali'den kendisine kalan hisse karşılığında da 1500 akçe alır.³⁶⁶ Konuya ilişkin bir başka belgede, Kemâlgarîb Mahallesi sakinlerinden olup ölen el-Hac Hasan ibni Sinan'ın karısı Rahime binti Osman hatun kocasının muhalledatına vazî'ül-yed eylediği kişi olan Mehmed Efendi'den kocasının mirasından kendisine düşen hisse karşılığında 1175 esedi guruş ve kocasında olan mehr-i mü'ecceli karşılığında da 100 esedi guruş toplamda 1275 guruş alıp diğer haklarından feragat eder.³⁶⁷

Kimi zaman da kadınlar kocalarının mirasından mehirlerini talep etmelerine rağmen alamamışlar ya da belli bir kısmını alabilmişlerdir. Konuyla alakalı bir belgede, Alaca Mescid Mahallesi sakinlerinden olup ölen Şaban'ın karısı Hüma binti Mehmed hatun kocasının kardeşi Mehmed'den kocasında olan 16000 akçe mehr-i mü'eccelini talep eder. Mehmed de Hüma'nın gerdek gecesinde mehrinin 4000 akçesini alıp geri kalanını kocası Şaban'a hibe ettiğini söyler. Hüma bunu inkâr eder, fakat şahitlerin Hüma'nın mehrinin bir kısmını kocasına hibe ettiğini doğrulamaları üzerine Mehmed Hüma'ya mehr-i mü'eccelinden olan 4000 akçesini verir geri kalan miktardan Hüma men edilir.³⁶⁸ Bir başka belgede, Hâciyemîr Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Mehmed Ağa ibni Murad'ın karısı Alime binti Ömer hatun kocasının mirasından 26000 akçe olan mehr-i mü'eccelini talep eder. Bunun üzerine kocasının varislerinden olan kardeşi Süleyman Çelebi ve annesi Ayşe hatun Alime'nin zifâf gecesinde mehrinin 8000 akçesini alıp geri kalan 18000 akçesini de kocası Mehmed Ağa'ya hibe ettiğini söylerler ve şahitlerde bunu doğrularlar. Alime hatun davadan men edilir.³⁶⁹

Gayrimüslim kadınlar da kocalarının miraslarından kendilerine düşen hisselerini ve kocalarında bulunan mehirlerini talep etmişlerdir. Konuya ilişkin bir belgede, Çiftenerdübân Mahallesi sakinlerinden olup ölen Avanos adlı zımminin

³⁶⁶ K.Ş.S. 16 / 63-1 (14 Cumade'l-âhir 1083)

³⁶⁷ K.Ş.S. 23 / 1-2 (26 Cumade'l-âhir 1088); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 48-1; 104-2; 148-3; 201-2; K.Ş.S. 14 / 138-2; K.Ş.S. 15 / 82-3; 142-4; K.Ş.S. 19 / 10-3; 98-5; 157-5; K.Ş.S. 20 / 134-1; K.Ş.S. 21 / 101-2; K.Ş.S. 23 / 48-2; 91-2; 124-2; 137-2; 137-3; K.Ş.S. 24 / 50-2; 189-1; 198-3

³⁶⁸ K.Ş.S. 14 / 148-4 (25 Cemâziye'l-âhir 1081)

³⁶⁹ K.Ş.S. 15 / 32-2 (28 Şa'bân 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 53-2

karısı Turfanda binti Hatir adlı nasraniye kocasının mirasından kendisine düşen hissesi ve kocasında olan mehri karşılığında 1 yastık, 1 yorgan, 1 döşek, 1 yüz yastığı, 1 köhne döşek ve 8 semen alıp diğer haklarından feragat eder.³⁷⁰

Miras davalarında karşılaştığımız diğer bir konu babalarının miraslarından kendilerine düşen hisselerini talep edip alan kadınlardır. Konuyla alakalı bir belgede, Nehr-i Kâfûr mahallesi sakinlerinden olup ölen Hüseyin bin Bayram'ın varisleri karısı Marziye, oğulları Musli, Yusuf ve Gazanfer ve kızları Sakine, Fati ve Raziye'dir. Sakine ve Fati kendilerine düşen hisseleri talep ettiklerinde kardeşleri Gazanfer'den Sakine babasının mirasından kendisine düşen hisse karşılığında 6 esedi guruş, Fati ise 4,5 esedi guruş alır.³⁷¹ Diğer bir belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Ali'nin kızları Neslihan ve Kutlu hatunlar babalarının mirasından kendilerine düşen hisseleri karşılığında kardeşleri İbrahim'den 1'er altın saç bağı, 22'şer koyun ve 1'er kilim alırlar.³⁷² Başka bir belgede, İbn Şahin Mahallesi sakinlerinden olup ölen Mustafa'nın kızı Huri hatun babasından kalan hissesine karşılık oğlan kardeşi Halil'den babalarından kalan evin sofa, 1 tabhane, fevkani ve tahtani oda ve havlusunu alır.³⁷³

Kadınlara bazen de hem annelerinin hem de babalarının miraslarından kendilerine düşen hisselerini almışlardır. Örnek olarak, Türk'alî Mahallesi'nde yaşayan Ayşe binti Hacı İbrahim hatun ölen babası el-Hac İbrahim ve annesi Eşe hatunun mirasından kendisine kalan hisse karşılığında kardeşinin oğlu Mehmed bin Musa'dan 500 nakit akçe, 1 sahan ve 2 puşte bağ alır.³⁷⁴ Başka bir belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden Asiye binti Mustafa hatun anne ve babasının mirasından kendisine düşen hisse karşılığında kardeşi el-Hac Mahmud'dan 10 miskal inci, 1 sim kuşak, 1 çatma yorgan, 1 kaliçe, 1 sarı ve kırmızı velençe, 2 ihrâm, 10 sahan, 1 tencere, 1 leğen ve 32 esedi guruş alır.³⁷⁵

³⁷⁰ K.Ş.S. 19 / 18-4 (Selh-i Zî'l-hicce 1083)

³⁷¹ K.Ş.S. 21 / 207-2 (2 Receb 1087)

³⁷² K.Ş.S. 19 / 135-3 (3 Receb 1084)

³⁷³ K.Ş.S. 16 / 135-4 (Selh-i Şevvâl 1083); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 49-2; K.Ş.S. 19 / 29-3; 30-2; 41-2; K.Ş.S. 20 / 228-2; K.Ş.S. 23 / 82-2; K.Ş.S. 24 / 165-3

³⁷⁴ K.Ş.S. 19 / 41-3 (23 Muharrem 1084)

³⁷⁵ K.Ş.S. 19 / 138-3 (7 Receb 1084); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 24 / 17-2

Gayrimüslim kadınlar da babalarının miraslarından kendilerine düşen hisselerini talep ederek almışlardır. Örnek olarak; Eflâtûn Mahallesi'nden olup ölen Arslan adlı zımminin kızı Meryem binti Arslan adlı nasraniye ve oğlu Murat adlı zımmi babalarının mirasını aralarında paylaşırlar. Meryem kendisine düşen hisseyi kardeşinden alır. Ayrıca hala babasının mirasından olup Dehüdâ Mahallesi'nde bulunan 1 kiler, 1 tabhane, 1 sofa, 1 örtme, 1 oda, 1 ahır ve 2 havludan oluşan evden kendisine düşen hisse karşılığında kardeşi Murat'dan 2 miskal inci alır.³⁷⁶ Diğer bir belgede, Sultan adlı nasraniye kadın Akıncı Mahallesi sakinlerinden olup ölen babasının mirasından kendisine düşen hisse karşılığında kardeşlerinden 1 altın saç bağı, 1 inci başlık ve 1 inci saçlık alır.³⁷⁷

İncelenen sicillerde kadınların mûris durumunda oldukları miras davalarında karşımıza çıkan durumlardan birisi eşlerinin ölmeleri durumunda onların miraslarından kendilerine düşen hisseyi alan kocalardır. Konuyla alakalı bir örnekte, Zincirlikuyu Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Safiye binti es-Seyyid Budak hatunun kocası Hüseyin bin Ahmed karısının mirasından kendisine düşen hisse karşılığında kendisinde bulunan karısının 6000 akçe mehrini kabul eder.³⁷⁸ Başka bir belgede, Ahmed vefat eden karısı Kerime'nin mirasından kendisine düşen hisse karşılığında 1 oda, 2 kıta havlu, 3 kaliçe, 1 kilim, 2 sahan ve 1 tâbe alır.³⁷⁹ Konuya ilişkin bir başka belgede, İbn Salih Mahallesi sakinlerinden olup ölen Ayşe'nin varislerinden kocası Hasan Bey ibni İshak, kızı Müslime ve Ayşe'nin kardeşi Abdülkadir Ayşe'nin mehr-i mü'eccel ve mirasını aralarında bölüşürler. Fakat aynı mahallede bulunan 1 tabhane, 2 oda, 1 ahır ve 1 havludan oluşan evi bölüşemezler. Ayşe'nin kocası Hasan Bey evden kendisine düşen hisse karşılığında Abdülkadir'den 5 esedi gurusu alır.³⁸⁰

Kocanın eşinin mirasından kendisine düşen hisseyi aldığı belgelerin yanı sıra bir de çocukları, eşlerinin anneleri ve kardeşleri gibi yakın akrabalarla kadının mirasının bölüşüldüğü belgeler bulunmaktadır. Bu konuyla alakalı bir belgede,

³⁷⁶ K.Ş.S. 23 / 65-2 (7 Ramazan 1088)

³⁷⁷ K.Ş.S. 15 / 91-3 (17 Zî'l-ka'de 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 19 / 146-3

³⁷⁸ K.Ş.S. 24 / 211-3 (26 Cumade'l-âhir 1089)

³⁷⁹ K.Ş.S. 21 / 69-1 (14 Safer 1087)

³⁸⁰ K.Ş.S. 13 / 106-3 (15 Muharrem 1088); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 21 / 85-3

Türbe-i Celâliye Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Saliha'nın varisleri kocası Veli ibni el-Hac Ali, büyük oğlu Abdi ve büyük kızı Fatma, Saliha'nın aynı mahallede bulunan evini aralarında paylaşırlar. Evden 1 tabhane, 1 sokak kapısının nısfı Veli'nin hissesine isabet edip, geri kalan Fatma ve Abdi'ye düşer. Fatma ve Abdi annelerinin miraslarından kendilerine düşen hisseleri karşılığında babaları Veli'den 9 baş koyun alarak diğer haklarından feragat ederler.³⁸¹ Diğer bir belgede, Pîrî Pâşâ Mahallesi'nden olup vefat eden İsmihan hatunun kocası Abdülkadir bin Mahmud, İsmihan'ın annesi Ayşe ve kardeşi Hüsniye İsmihan'ın mirasını aralarında paylaşırlar. 70 guruşun 35 guruşunu Abdülkadir hissesi karşılığında alır, geri kalan 35 guruşu da mirastan kendilerine düşen hisse karşılığı olarak Ayşe ve Hüsniye alırlar.³⁸²

Kadınların mûris oldukları miras davalarında karşılaştığımız durumlardan bir başkası annelerinin mirasını aralarında paylaşan kardeşlerdir. Örnek olarak; Şekerfürûş Mahallesi sakinlerinden olup ölen Emine hatunun varislerinden kızı Ayşe binti Mehmed, oğlan kardeşi Mehmed Çelebi'den annesinin mirasından kendisine düşen hisse karşılığında 27,5 guruş, 1 sağır kaliçe ve 1 ihrâm alır.³⁸³ Bir başka belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden olup ölen Raziye'nin varislerinden kızları Ayşe, Rabia, Alime hatunlar annelerinin mirasından kendilerine düşen hisse karşılığında erkek kardeşleri el-Hac Mehmed'den annelerinin mirasından olup aynı mahallede bulunan evinden 1 tabhane ve sofa köşesinden 1 havlu alırlar.³⁸⁴ Gayrimüslimlere ait bir belgede, İçkal'a Mahallesi sakinlerinden olup ölen Aslı adlı nasraniyenin varislerinden olan büyük oğlu Kaplan, annesinin mirasından kendisine düşen hisse karşılığında babası Hüdaverdi ve kardeşleri Murat ve Todoros'dan 5 esedi guruş alır.³⁸⁵

Kadınların mûris oldukları belgelerde karşılaştığımız bir başka durum kadının mirasından kendilerinde düşen hisselerini ve bazen de ayrıca kadının mehr-i mü'eccelini talep eden kardeşlerdir. Konuyla alakalı bir belgede, Alîşerbetî

³⁸¹ K.Ş.S. 23 / 51-2 (23 Şa'bân 1088)

³⁸² K.Ş.S. 24 / 22-1 (17 Zî'l-hicce 1088)

³⁸³ K.Ş.S. 24 / 163-3 (16 Rebî'ü'l-âhir 1089)

³⁸⁴ K.Ş.S. 23 / 81-2 (25 Cumade'l-âhir 1088)

³⁸⁵ K.Ş.S. 21 / 168-2 (3 Cumade'l-ulâ 1087)

Mahallesi sakinlerinden olup ölen Satı binti Mehmed hatunun kızkardeşi Rabia Satı'nın kızları Fatma, Safiye ve Ümmi'den kardeşinin mirasından kendisine düşen hissesi karşılığında nakit 6 esedi guruş, 1 hamam tası ve 1 tencere alır.³⁸⁶ Diğer bir belgede, Hatunsarây Nâhiyesi sakinlerinden olup vefat eden Şerife binti Mehmed hatunun aynı anneden olan kardeşi Ali, Şerife'nin mirasından kendisine düşen hisse ve Şerife'nin kocası Hasan'ın zimmetinde bulunan mehr-i mü'ecceli karşılığında Hasan'dan 6 guruş ve 2 kile buğday alır.³⁸⁷ Gayrimüslimlere ait bir belgede ise Sudirhemi Nâhiyesi'nden olup ölen Ördü adlı nasraniyenin kardeşleri Ördü'nün mirasından kendilerine düşen hisseleri karşılığında kardeşlerinin kocası Murad bin Abdullah adlı muslimden 2 puşte bağ, 3 kıta bağ ve bostan yeri alırlar.³⁸⁸

Bazen de kardeşler ölen kardeşlerinin mehrini kocalarından talep etmelerine rağmen alamamışlardır. Konuya ilişkin bir belgede, Piresed Mahallesi'nden olup ölen Asiye binti Süleyman'ın kardeşi es-Seyyid Mustafa, Asiye'nin kocası ve varisi olan el-Hac Şaban bin Hüseyin'de Asiye'nin 10000 akçe mehri olduğunu bunun 2000 akçesini önceden mahalle mescidinin çerağına vakfettiğini geriye 8000 akçe kaldığını söyleyip Şaban'dan talep eder. Şaban da Asiye'nin 10000 akçe mehri olduğunu fakat bunun 8000 akçesini zifâf gecesinde kendisine hibe ettiğini söylemesi üzerine mahkeme tarafından Şaban'ın iddiasına kanıt istenir. Şahitlerin Şaban'ı doğrulaması üzerine Mustafa davadan men edilir.³⁸⁹

Osmanlı Devleti'nde ayrıca İslam hukukunun miras hükümlerine aykırı olarak düzenlemeler yapılmış, kurulan ailevi vakıflarla Arapların aksine kız ve erkek çocukların vakfedilen mal ve mülklerden eşit pay alabilmeleri sağlanmıştır. Örnek olarak, XVII. yüzyıl vakıfları üzerinde yapılan bir araştırmaya göre bu dönemde kurulan vakıfların kurucularından bir kısmı vakfettikleri malların gelirinden kız ve erkek çocuklarının eşit bir şekilde yararlanmalarını şart koşmuşlardır.³⁹⁰ Bazen de bu durumun tersi uygulamalar yapılmış, bazı kişiler kurdukları ailevi ya da yarı ailevi vakıflar yoluyla erkek çocuklarının nesli devam ettikçe kızlarını mirastan yoksun

³⁸⁶ K.Ş.S. 20 / 67-1 (21 Ramazan 1085)

³⁸⁷ K.Ş.S. 24 / 54-2 (6 Muharrem 1089)

³⁸⁸ K.Ş.S. 24 / 74-2 (6 Muharrem 1089)

³⁸⁹ K.Ş.S. 24 / 159-2 (5 Reb'ü'l-âhir 1089)

³⁹⁰ Yüksel, "Aile", s. 477

bırakmıştır. Erkek çocuklarının nesli kesilince kızlarına ve bunların çocuklarına kurulan vakfin gelirinden yararlanma şartı getirmişlerdir.³⁹¹

³⁹¹ Akyılmaz, "Miras", s. 486

III. BÖLÜM

EKONOMİK VE TİCARİ HAYATTA KADININ KONUMU

İncelenen sicillere göre XVII. yüzyılda Konya’da kadınlar ekonomik ve ticari hayatta aktif rol oynamış, mülk alışverişlerinden, borç ve hibeye kadar çeşitli ekonomik aktivitelerde bulunmuşlardır. Kadınlar bu işlerini kimi zaman kendileri kimi zaman da kendilerine vekil tayin ettikleri kişiler aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Kadınlar mülk anlaşmazlıkları ve alacak davaları gibi durumlarda mahkemeye başvurarak haklarını aramaya çalışmışlardır. Bu dönemde kadınların ekonomik ve ticari faaliyetlerde boy göstermeleri sadece Konya ile sınırlı kalmamış, Bursa ve Kayseri gibi diğer önemli Osmanlı şehirlerindeki kadınlarda da bu duruma rastlanmıştır.

Gerber’in Bursa şer’iye sicilleri üzerinde yaptığı çalışmalara göre Bursa’daki kadınlar yoğun olarak kentsel ve kırsal gayrimenkullerin alım, satım ve kiralama işlerinde bulunmuştur. Ayrıca kadınlar evler, dükkânlar, bahçeler, tarlalar hatta değirmenler gibi gayrimenkullere sahip olmuşlardır.³⁹²

Jennings’in şer’iye sicilleri üzerinden XVII. yüzyıl’da Kayseri’deki kadınlar üzerinde yaptığı çalışmalara göre Kayseri’de kadınların birçoğu mülk sahibi olmuş, ayrıca para ve gayrimenkul yatırımları yapmışlar,³⁹³ hatta bazen yaptıkları bu yatırımlarından akrabalarına ya da başka kişilere borç para ve kredi vermişlerdir.³⁹⁴ Aynı şekilde Suraiya Faroqhi’nin XVII. yüzyıl Kayseri ve Ankara şehirleri üzerinde yaptığı çalışma neticesinde bu yüzyıl boyunca yalnız başına ya da bir erkek akrabasıyla birlikte şehirde bir gayrimenkul satın alan kadın sayısı oldukça artmıştır.³⁹⁵

³⁹² Gerber, “Bursa”, s. 233, 234

³⁹³ Jennings, “Kayseri”, s. 98

³⁹⁴ Jennings, “Kayseri”, s. 102

³⁹⁵ Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar*, çev. Hamit Çalışkan, İstanbul 2014, s. 194

A. Mülk Alımı ve Satımı

İslam hukuku eşler arasında tam bir mal ayrılığı rejimini kabul etmiştir. İslam hukukunda reşit ve mümeyyiz olan kadın kimsenin rızası ve yardımı olmaksızın, malları üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahiptir. Evlenme kadının bu hakkı üzerinde hiçbir değişiklik yaratmaz. Kadın, kocasının rızasını almadan malları üzerinde istediği gibi tasarruf edebilir. Kadının hiçbir hukuki işlemine kocanın şu ya da bu şekilde karışmak, engel olmak hakkı yoktur.³⁹⁶

Konya’da XVII. yüzyılda mülk satışlarıyla alakalı olan belgelerin genel özellikleri şu şekildeydi: en başta isteğe göre yazılan oldur ki, budur ki ve arkasından şehrin adı; daha sonra satıcının varsa vekilinin kimlikleri; satıcı ile alıcının ya da vekillerin ifade verdiği yer meclis-i şer’ ya da meclis-i kaza; arkasından satın alan kişinin ve ya vekilinin kimliği; arkasından satıcının ifadesiyle ilgili olan formül “takrir-i kelim idüb”; daha sonra mülkün ya da evin tanımı, mahalle, sınır ve komşuların durumunu açıklayan belgeler; satış yapıldığı ve fiyatlandırmanın yapıldığını belirtir satıcıya ait açık ifade; sonra mülkün satış işlemi sonunda alıcıya ait olduğunun satıcı tarafından tescili; satın alanın kısa onayı ve son olarak anlaşmanın sicile kaydedilip tarihin girilmesi.³⁹⁷

Mülk satışları konusunda sicillerde sıklıkla karşılaştığımız durumlardan birisi ev satan kadınlardır. XVII. yüzyılda Konya’da bir ev genellikle *menzil* olarak nadiren de ev olarak bilinirdi.³⁹⁸ İncelediğimiz dönemdeki sicillerde de ev alım satım konularında genellikle ev yerine menzil tabiri kullanılmıştır. Ev satışı gerçekleştiren kadınlara ilişkin bir belgede, Zevle Mahallesi sakinlerinden olan Marziye binti Osman hatun aynı mahallede bulunup 1 sofa, 1 tabhane ve bir miktar havludan oluşan evini 12 esedi guraşa Ali Bey ibni Mehmed’e satar.³⁹⁹ Bir başka belgede, Hâciyemîr Mahallesi’nde yaşayan Nesli binti İsa hatun aynı mahallede bulunan 1 tabhane, 1 oda, 1 ahır ve havludan oluşan evini Hüseyin bin Musa’ya 3350 akçeye

³⁹⁶ Cin, *Evlenme*, s. 192-193; Akylmaz, *Kadının Statüsü*, s. 39

³⁹⁷ Ruhi Özcan, *17. Yüzyılda Mülk Satışları ve Fiyatlar*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 12, 13

³⁹⁸ Özcan, *Mülk Satışları*, s. 16

³⁹⁹ K.Ş.S. 15 / 5-4 (3 Receb 1081)

satar.⁴⁰⁰ Yine Sakâhâne Mahallesi'nden Mihri binti Abdullah hatun aynı mahallede bulunup 1 oda, 1 sofa, 1 tabhane, 1 kiler, 1 ahır ve havludan oluşan evini Mustafa bin Satılmış'a 20 esedi guruşa satar.⁴⁰¹ Diğer bir belgede, Şekerfürüş Mahallesi'nde yaşayan Rabia ibnite el-Hac Abdülbaki, Karaarslan Mahallesi'nde bulunup 2 oda, 2 tabhane, 1 örtme ve havludan oluşan evini Mehmed ibni el-Hac Halil'e 80 esedi guruşa satar.⁴⁰²

Bazen de kadınlar evleriyle birlikte içindeki eşyaları da satmışlardır. Örnek olarak, Kürkçü Mahallesi'nde oturan Saliha binti Ali hatun vekili Musli Çelebi ibni Mustafa Efendi aracılığıyla aynı mahallede bulunup 1 tabhane, 1 sofa, 1 fevkani oda, 1 samanlık ve 2 havludan oluşan evini ayrıca evinde bulunan eşyalardan 8 vakiyye 1 kazan, 1 tepsi, 1 el leğeni, 1 tencere, 1 sahan, 1 kilim ve 1 kaliçeyi 30 esedi guruşa es-Seyyid Mehmed Çelebi ibni es-Seyyid Salih'e satar.⁴⁰³

Kimi zaman da kadınlar bir evin bölümlerinden olan tabhane, havlu, kiler ve oda gibi yerlerin satışlarını gerçekleştirmişlerdir. Mesela, Hâciyemîr Mahallesi'nde yaşayan Fatma binti Ali hatun aynı mahallede bulunan bir kiler ve havlusunu 1132 akçeye Mevlüd bin Nasuh'a satar.⁴⁰⁴ Diğer bir belgede, Karacihan Mahallesi'nde oturan Asiye ibnite el-Hac Ebubekir 1 tabhane ve bir miktar havlusunu Mahmud bin Kasım'a 18 esedi guruşa satar.⁴⁰⁵

Ev satışlarıyla alakalı olarak sicillerde rastladığımız bir başka durum kadınların harabe evlerini satmalarıdır. Bununla ilgili bir belgede, Şemseddîn Tebrîzî Mahallesi'nde oturan Satı Binti Ramazan hatun 13 ay önce Bînâri Mahallesi'nde bulunan 1 bab tabhane harabesi, eşcar ve bir miktar havludan oluşan harabe evini 870 akçeye Mehmed Efendi ibni Süleyman'a satar.⁴⁰⁶ Bir başka belgede, Belvîrân

⁴⁰⁰ K.Ş.S. 15 / 103-5 (3 Zî'l-hicce 1081)

⁴⁰¹ K.Ş.S. 16 / 78-3 (10 Receb 1083)

⁴⁰² K.Ş.S. 20 / 24-3 (25 Receb 1085); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 52-3; 57-1; K.Ş.S. 15 / 14-3; 20-5; 30-4; 71-5; K.Ş.S. 16 / 19-4; 20-2; 21-4; 61-1; 71-3; 103-1; 112-1; 164-2; 167-1; K.Ş.S. 19 / 110-2; 142-4; 153-3; K.Ş.S. 20 / 28-2; 250-3; K.Ş.S. 21 / 17-3; 53-2; K.Ş.S. 24 / 55-2; 197-2

⁴⁰³ K.Ş.S. 13 / 72-2 (15 Zî'l-hicce 1087)

⁴⁰⁴ K.Ş.S. 14 / 58-2 (7 Safer 1081)

⁴⁰⁵ K.Ş.S. 19 / 139-3 (10 Receb 1084); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 16 / 166-3; K.Ş.S. 19 / 67-1; 69-2; K.Ş.S. 21 / 190-3

⁴⁰⁶ K.Ş.S. 14 / 53-3 (20 Muharrem 1081)

Kazâsından Alime binti el-Hac Mehmed hatun 1 tabhane, 1 ahır, 1 örtme ve 1 tahtani ve fevkani oda ve havludan oluşan harabe evini 2500 akçeye Süleyman bin İbrahim'e satar.⁴⁰⁷

İncelenen sicillerde genellikle evlerini satan kadınlarla ilgili belgeler olmakla birlikte evini kiraya veren bir kadına ilişkin belge de bulunmaktadır. Ahmeddede Mahallesi sakinlerinden olan Mümine binti Süleyman adlı kadın 1 sofa ve havludan oluşan evini 1 seneye kadar Abdülkerim Ağa'ya günlük 10'ar akçeye kiraya verir.⁴⁰⁸

İncelenen sicillerde mülk satışı konusunda kadınların evden sonra ikinci olarak en fazla bağ sattıkları görülmektedir. Bağ satışlarında en fazla *tahta* ölçü birimi olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra tepelerde yapılan bağcılıkta kullanılan ve tepelerin her birine verilen ad olan *puşte* de bağ satışlarında ölçü birimi olarak kullanılmıştır. Ayrıca bağ satışlarında bağın konumunu tarif eden ve ölçü birimiyle birlikte kullanılan, sözlük anlamı çalılık, üzüm kökü olan *kürümi* ifadesi kullanılmıştır. Kürümiye alternatif olarak da bazen *eşcar* (üzüm ağacı, asma) ifadesi kullanılmıştır.⁴⁰⁹ Tahta ve puşteden ayrı olarak incelediğimiz sicillerde ölçü birimi olarak bir de *kıt'a* ifadesi kullanılmıştır.

Bağ satışı gerçekleştiren kadınlara ait bir belgede, Kalecik Mahallesi sakinlerinden Satı binti Murtaza hatun Yaka mevziinde bulunup 1 bahçe, 1 örtme, 1 evlek arsa-i hâliye ve eşcardan oluşan 4 tahta bağını İsmail Bey ibni Mehmed'e 35 esedi guruşa satar.⁴¹⁰ Bir başka belgede, Sungur Mahallesi'nde yaşayan Rabia binti Mustafa hatun 2 tahta bağını eşcarıyla birlikte 20 esedi guruşa Ramazan Çelebi ibni Hamza'ya satar.⁴¹¹ Diğer bir belgede, Çıralımescid Mahallesi'nden Emine binti Mehmed hatun Sudirhemi Nâhiyesinde bulunan arsa-i hâliye ve eşcardan oluşan 1 kıta bağını es-Seyyid Ali Çelebi'ye 20 esedi guruşa satar.⁴¹² Bir başka belgede, ise Sarıhasan Mahallesi'nden Safiye binti Hamza 1 bahçe ve eşcarı müştetil 6 puşte

⁴⁰⁷ K.Ş.S. 15 / 72-4 (24 Şevval 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 73-3

⁴⁰⁸ K.Ş.S. 19 / 82-2 (10 Rebî'ü'l-evvel 1084)

⁴⁰⁹ Özcan, *Mülk Satışları*, s. 71

⁴¹⁰ K.Ş.S. 16 / 136-2 (Selh-i Şevval 1083)

⁴¹¹ K.Ş.S. 19 / 93-2 (22 Rebî'ü'l-evvel 1084)

⁴¹² K.Ş.S. 23 / 68-3 (24 Ramazan 1088)

bağını oğlu Arslan bin Hamza'ya 10 esedi guruşa, Safiye'nin kızı Sabiha da eşcarı ve kürümü müstemil 8 puşte bağını kardeşi Arslan bin Hamza'ya 8 esedi guruşa satar.⁴¹³

Ev, bağ gibi gayrimenkullerin yanı sıra kadınlar tarla, bahçe, arsa ve dükkân satışlarını da gerçekleştirmişlerdir. Örneğin, Değirmenderesi sakinlerinden Raziye hatun aynı mahallede bulunan 1 kıta tarlasını eşcarıyla birlikte Durmuş bin Mustafa'ya 1800 akçeye satar.⁴¹⁴ Bir başka belgede, Hoca Fakîh Mahallesi'nde yaşayan Ayşe binti Mustafa hatun aynı mahalle yakınlarında bulunan 1 kıta tarlasını 36 guruşa es-Seyyid Mustafa Çelebi ibni es-Seyyid Yusuf'a satar.⁴¹⁵

Bahçe satan kadınlara ait olan bir belgede, Bordabaşı Mahallesi'nden Hava hatun 1 harabe samanlık yeriyle bahçesini Ömer Beşe'ye 2600 akçeye satar.⁴¹⁶ Bir başka belgede, Hoca Fakîh Mahallesi'nde oturan Fatma binti Osman hatun aynı mahallede bulunan bahçesini 3 esedi guruşa Mustafa Çelebi ibni es-Seyyid Yusuf'a satar.⁴¹⁷ Diğer bir belgede, Hocafârûk Mahallesi'nden Kerime hatun aynı mahallede bulunan 1 kıta bahçesini Ali Ağa'ya adedi bilinmeyen 1 kabza fulûs, kilesi bilinmeyen bir miktar buğday ile 6 semene satar.⁴¹⁸

Arsa satışı yapan kadınlara ilişkin bir belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi sakinlerinden Fati binti Ahmed hatun Kasâbsinân Mahallesi'nde bulunan 1 kıta arsa-i hâliye sini Hasan'a 6 esedi guruşa satar.⁴¹⁹ Diğer bir belgede, Bağ-ı Evliyâ Mahallesi'nden Hatice hatun Ahmed Fakîh Mahallesi'nde bulunan 3600 ayak arsa-i hâliyesini el-Hac Gazi bin Ali'ye 5 esedi guruşa satar.⁴²⁰

⁴¹³ K.Ş.S. 21 / 67-2 (13 Safer 1087); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 35-2; K.Ş.S. 14 / 25-3; 144-4; K.Ş.S. 15 / 45-4; 52-4; 66-1; 70-1; 77-5; 90-1; 104-1; K.Ş.S. 16 / 71-2; 142-3; K.Ş.S. 19 / 35-3; K.Ş.S. 20 / 117-2; 122-1; 178-1; K.Ş.S. 21 / 60-3; 79-1; K.Ş.S. 23 / 74-4; 118-3; K.Ş.S. 24 / 79-2

⁴¹⁴ K.Ş.S. 14 / 86-2 (22 Rebî'ü'l-evvel 1081)

⁴¹⁵ K.Ş.S. 25 / 7-9-1 (18 Zî'l-ka'de 1091); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 139-1; K.Ş.S. 15 / 11-5; 32-3; K.Ş.S. 19 / 55-2; K.Ş.S. 20 / 123-3; K.Ş.S. 21 / 129-2; 181-3

⁴¹⁶ K.Ş.S. 19 / 77-1 (2 Rebî'ü'l-evvel 1084)

⁴¹⁷ K.Ş.S. 20 / 289-2 (24 Rebî'ü'l-evvel 1086)

⁴¹⁸ K.Ş.S. 14 / 92-2 (24 Rebî'ü'l-evvel 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 92-2; K.Ş.S. 16 / 5-3; 8-4; K.Ş.S. 19 / 50-3

⁴¹⁹ K.Ş.S. 13 / 213-2 (Selh-i Rebî'ü'l-âhir 1088)

⁴²⁰ K.Ş.S. 21 / 128-3 (9 Rebî'ü'l-âhir 1087); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 29-4; 145-4; K.Ş.S. 15 / 63-2; 97-2; K.Ş.S. 21 / 25-1

Dükkân satan kadınlara ilişkin bir belgede, Esenlü Mahallesi'nde oturan Şerife binti Mehmed hatun Hazreti Mevlana Türbesi önünde bulunan 1 bab bakkal dükkânını el-Hac Musli bin Veli'ye 150 esedi guruşa satar.⁴²¹ Başka bir belgede, Harmancık Mahallesi'nde oturan Ayşe binti el-Hac İbrahim 1 bab keçeci dükkânını Mehmed'e 54 guruşa satar.⁴²²

Kadınlar mülk satışlarında olduğu kadar alım konusunda da aktif bir rol oynamışlar; ev, bağ, bahçe, dükkân gibi gayrimenkulleri satın almışlardır. Ev satın alan kadınlarla alakalı bir belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi'nde oturan Himmet Bey ibni Ahmed aynı mahallede bulunan 1 tabhane, 1 oda ve bir miktar havludan oluşan evini Ayşe hatuna 3000 akçeye satar.⁴²³ Bir başka belgede, Fatma ibnite el-Hac İvaz hatun, Sarıhasan Mahallesi sakinlerinden Mehmed Çelebi ibni Ali Bey'den aynı mahallede bulunup 1 oda, 1 örtme, 1 tabhane ve 2 havludan oluşan evi 40 esedi guruşa satın alır.⁴²⁴ Diğer bir belgede, İhtiyâreddîn Mahallesi'nde yaşayan Ramazan Çelebi ibni Mustafa Mücellid Mahallesi'nde bulunan ve 1 tabhane, 1 oda, 1 kiler ve 1 havludan oluşan evini 18 esedi guruşa Ayşe binti Ahmed hatuna satar.⁴²⁵

Evin yanı sıra evin bölümlerinden olan tabhane, havlu gibi kısımlar da kadınlar tarafından satın alınmıştır. Konuya ilişkin bir belgede, İsmi adlı kadın Fakîhdede Mahallesi sakinlerinden olan Nuri bin Hasan'ın tabhanesini 8 sene önce 5 esedi guruşa satın alır.⁴²⁶

Bağ satın alan kadınlara ilişkin bir belgede, Pîrî Pâşâ Mahallesi'nden İbrahim bin Mehmed 1 bab beyt ve eşcardan oluşan 2 tahta bağını Ümmühan binti Şaban'a 40 esedi guruşa satar.⁴²⁷ Diğer bir belgede, Raziye binti Arife hatun Dinkeş Mahallesi sakinlerinden olan Mehmed Beşe ve Ali Beşe ibni Ahmed ve Yusuf'dan

⁴²¹ K.Ş.S. 14 / 124-4 (28 Cemâziye'l-evvel 1081)

⁴²² K.Ş.S. 24 / 253-4 (6 Şa'bân 1089); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 16-1; 160-2; K.Ş.S. 15 / 11-1; 21-5; K.Ş.S. 19 / 59-2; 91-4; K.Ş.S. 20 / 76-2; K.Ş.S. 20/ 83-1; 189-2; K.Ş.S. 23 / 63-3; K.Ş.S. 24 / 48-1; 157-3

⁴²³ K.Ş.S. 16 / 132-3 (26 Şevval 1083)

⁴²⁴ K.Ş.S. 21 / 82-2 (25 Safer 1087)

⁴²⁵ K.Ş.S. 23 / 76-2 (5 Şevval 1088); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 48-4; K.Ş.S. 19 / 39-3; K.Ş.S. 19 / 121-2; K.Ş.S. 20 / 71-2; 75-1; K.Ş.S. 21 / 31-4

⁴²⁶ K.Ş.S. 14 / 55-4 (Gurre-i Safer 1081)

⁴²⁷ K.Ş.S. 13 / 25-4 (23 Şevval 1087)

Şeyh Sadreddîn Mahallesi yakınlarında bulunan 2 örtme, 1 havlu ve eşcardan oluşan 4 tahta bağlarını 53 esedi guruşa satın alır.⁴²⁸

Tarla satın alan kadınlara ait olan bir belgede, Fakîhdede Mahallesi'nde oturan İsmail bin Süleyman Karäyüyük Mahallesi'nde bulunan eşcardan oluşan 12 dönüm tarlasını Safiye binti Hüseyin'e 60 esedi guruşa satar.⁴²⁹ Bahçe satın alan kadınlara ait olan bir belgede ise Abdülaziz Mahallesi'nden Satı binti Halil hatun Hatib köyünde bulunan 1 bab amrud eşcarı ile 1 kıta harabe bahçesini Ayşe hatuna 100 semene satar.⁴³⁰

Arsa satın alan kadınlara örnek teşkil eden bir belgede ise Kurb-ı Cedîd Mahallesi sakinlerinden olan Receb ve Mehmed 1 kıta arsa-i hâliyelerini Eşmi binti Ahmed hatuna 12 esedi guruşa satarlar.⁴³¹

Dükkân satın alan kadınlara ait olan bir belgede ise İmâret Mahallesi'nden Mehmed bin Ali 1 bab dükkânını Ümmühan binti es-Seyyid Hüseyin'e 84 esedi guruşa satar.⁴³² Bazen de kadınlar bir dükkânda bulunan hisselerini satmış ya da bir dükkâna ait olan hisseyi satın almışlardır. Örnek olarak; Kerimdede Mahallesi'nden Raziye binti el-Hac Hasan Eskibazar'da bulunan börekçi dükkânında olan hissesini es-Seyyid Mustafa Çelebi'ye 4500 akçeye satar.⁴³³ Dükkân hissesi satın alan kadınlara ait bir belgede, Pîrî Pâşâ Mahallesi sakinlerinden olup ölen Mehmed Beşe'nin varisleri kızkardeşleri Ümmi ve Asiye ve karısı Raziye 2 bab dükkân hisselerini Mehmed Beşe'nin kızı Fatma'ya 7000 akçeye satarlar.⁴³⁴

Kadınlar bazen de zemini bir vakfa ait olup oraya yıllık kiralari bulunan bağ, dükkân, ev gibi gayrimenkullerin alım satımını yapmışlardır. Örnek olarak, Beyhekim Mahallesi'nde oturan Ayşe binti el-Hac Hızır Mevlana Celaleddin Türbesi

⁴²⁸ K.Ş.S. 14 / 42-3 (15 Muharrem 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 17-4; 50-2; K.Ş.S. 15 / 29-3; 52-1; 76-3; K.Ş.S. 16 / 32-3; 72-4; 82-3; 156-3; K.Ş.S. 19 / 65-1; 65-3; 140-3; K.Ş.S. 20 / 16-2; K.Ş.S. 21 / 35-3; 74-2; K.Ş.S. 23 / 70-3; K.Ş.S. 24 / 212-2

⁴²⁹ K.Ş.S. 24 / 155-2 (9 Rebî'ü'l-âhir 1089); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 24 / 186-3

⁴³⁰ K.Ş.S. 16 / 151-3 (15 Zî'l-ka'de 1083)

⁴³¹ K.Ş.S. 20 / 221-2 (8 Safer 1086)

⁴³² K.Ş.S. 20 / 165-1 (5 Muharrem 1086); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 14-1; K.Ş.S. 15 / 71-1; K.Ş.S. 19 / 28-4

⁴³³ K.Ş.S. 14 / 47-2 (21 Muharrem 1081)

⁴³⁴ K.Ş.S. 16 / 124-2 (14 Şevval 1083)

Vakfına her sene 5 akçe icaresi olan 2 tahta bağını kızkardeşi Fatma hatuna 5000 akçeye satar.⁴³⁵ Diğer bir belgede, Nişantaş Mahallesi'nden Emine binti Halil hatun evini ve Şeyh Sadreddin Vakfına senede 8 akçe mukataası olan eşcar ve 1 kıta arsa-i hâliyeden oluşan 4 tahta bağını Molla Mehmed bin Abdullah'a 40 esedi guruşa satar. Ayrıca Tahtalı Mescid Vakfına senede 8 akçe mukataası olan 10 dönüm tarlada olan hakkını da 20 guruş bedel-i tefviz olmak üzere Mehmed'e tefviz eder.⁴³⁶ Başka bir belgede, Ferhûniye Mahallesi sakinlerinden olan Mehmed bin Hızır Sipahi pazarında bulunan ve Nizâmiye Medresesi Vakfına ayda 6 akçe icaresi olan bir bab tâcir dükkânını Safiye binti Ahmed'e 13 esedi guruşa satar.⁴³⁷

Kadınlar mülk alım satım işlerini kimi zaman kendileri kimi zaman da kendilerine vekil tayin ettikleri kişiler aracılığıyla yapmışlardır. Kendilerine vekil olarak seçtikleri kişiler de çoğu zaman kocaları bazen de oğulları olmuştur. Örnek olarak, Pürçüklü Mahallesi'nden Fatma binti Ömer hatun vekili olan kocası Mustafa Beşe ibni Ahmed aracılığıyla aynı mahallede bulunan tabhanesini Memi bin Yusuf'a 10 esedi guruşa satar.⁴³⁸ Diğer bir belgede, Bab-ı Aksaray Mahallesi'nden Fati ibnite el-Hac Mehmed vekili olan oğlu İsa bin Ahmed aracılığıyla 1 bab dükkânını Ömer Çelebi'ye 15,5 esedi guruşa satar.⁴³⁹

Yakın akrabaları dışındaki kişileri vekil tayin eden kadınlara ait bir örnekte Yediler Mahallesi'nden Fatma binti Mehmed ve kızkardeşi Rabia vekilleri olan el-Hac Mehmed ve İbrahim Beşe aracılığıyla Ulurmak Mahallesi'nde bulunup Debbağ Sinan Mescidine senede 12 akçe mukataası olan 1 bab beyt ve eşcardan oluşan 2 tahta bağlarını Himmet bin Resul'e 70 esedi guruşa satar.⁴⁴⁰

Kadınlar çocukları, kocaları, kardeşleri, damadı gibi yakın akrabalarıyla da aralarında mülk alım satım işlemleri gerçekleştirmişlerdir. Örneğin,

⁴³⁵ K.Ş.S. 20 / 234-1 (10 Safer 1086)

⁴³⁶ K.Ş.S. 21 / 182-2 (28 Cumadelula 1087)

⁴³⁷ K.Ş.S. 24 / 255-2 (14 Şa'bân 1089); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 226-2; K.Ş.S. 14 / 139-1; K.Ş.S. 15 / 71-1; K.Ş.S. 16 / 52-3; 96-4; K.Ş.S. 20 / 113-1; K.Ş.S. 21 / 26-3; 79-1; 90-2; 179-2; K.Ş.S. 23 / 23-3; K.Ş.S. 24 / 101-2

⁴³⁸ K.Ş.S. 14 / 19-2 (22 Zî'l-hicce 1080)

⁴³⁹ K.Ş.S. 13 / 160-2 (29 Safer 1088); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 151-2; K.Ş.S. 15 / 15-4; 73-4

⁴⁴⁰ K.Ş.S. 13 / 158-2 (12 Rebî'ü'l-evvel 1088); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 15 / 72-4; 73-5

Sinânperâkendesî Mahallesi sakinlerinden Saliha binti Hamza eşcardan oluşan 12 puşte bağını kızkardeşi Ayşe'ye 14,5 esedi guruşa satar.⁴⁴¹ Diğer bir belgede, İbn Sâlih Mahallesi'nden Belkıs binti Abdullah hatun aynı mahallede bulunup 1 oda, 1 örtme, 1 tabhane, 1 ahır ve havludan oluşan evini oğlu Mustafa beşe ibni Abdullah'a 25 esedi guruşa satar.⁴⁴² Bir başka belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi'nde yaşayan Ayşe hatun 1 bab bakkal dükkânını kocası Şeyh Abdülhalim Efendi'ye 40 esedi guruşa satar.⁴⁴³ Yine Seb'ahân Mahallesi'nden olan Ayşe binti Ömer hatun Mevlana Celaledin Zaviyesi yakınlarında bulunan 1 bab berber dükkânını oğulları İbrahim ve Mustafa'ya 30 esedi guruşa satar.⁴⁴⁴

Mülk sattıkları gibi kadınlar yakın akrabalarından mülk alımları da yapmışlardır. Mesela, İbn Tûtî Mahallesi sakinlerinden Ahmed'in 7,5 puşte bağını kızkardeşi Ayni 22,5 esedi guruşa satın alır.⁴⁴⁵ Şeyhahmed Mahallesi'nden Musa ibni el-Hac Osman 1 sofa, 1 tabhane, 1 yazlık, 1 örtme ve havludan oluşan evini karısı Raziye binti Veli hatuna 40 esedi guruşa satar.⁴⁴⁶

Kadınlar çoğunlukla tek başlarına olmakla birlikte bazen de yakın akrabalarından olan kişilerle ya da başka kişilerle birlikte mülk satım işlemleri yapmışlardır. Yakın akrabalarla birlikte yapılan satış işlemlerine ait bir belgede Bordabaşı Mahallesi sakinlerinden olan Ebubekir ve kızkardeşi Safiye hatun aynı mahallede bulunup 1 tabhane ve bir miktar havludan oluşan evlerini Mustafa bin İsa'ya 1500 akçeye satarlar.⁴⁴⁷ Diğer bir belgede, Galebe Mahallesi sakinlerinden olan Ömer bin İbrahim ve annesi Hava binti İbrahim Buzhane yakınlarında bulunan 4 tahta bağlarını Ali Çelebi'ye 26,5 esedi guruşa satarlar.⁴⁴⁸ Bir başka belgede, İbn Kazgan Mahallesi'nden Memiş Ağa, Hüseyin Çelebi, Abdi Çelebi ibni Ali Ağa kardeşler ve kızkardeşleri Fatma 15 dönüm 1 kıta, 18 dönüm 1 kıta ve 8 dönüm 1

⁴⁴¹ K.Ş.S. 23 / 3-2 (Gurre-i Receb 1088)

⁴⁴² K.Ş.S. 20 / 274-2 (13 Rebî'ü'l-evvel 1086)

⁴⁴³ K.Ş.S. 24 / 157-3 (9 Rebî'ü'l-âhir 1089)

⁴⁴⁴ K.Ş.S. 24 / 48-1 (2 Muharrem 1089); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 31-3; 134-4; K.Ş.S. 19 / 40-2; 49-1; 68-1; 91-4; 120-1; K.Ş.S. 20 / 76-2; 189-2; K.Ş.S. 23 / 31-3

⁴⁴⁵ K.Ş.S. 19 / 143-3 (15 Receb 1084)

⁴⁴⁶ K.Ş.S. 16 / 127-2 (18 Şevval 1083); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 116-2; K.Ş.S. 14 / 139-3;

K.Ş.S. 15 / 88-1; K.Ş.S. 19 / 53-2; 61-4; 121-3; 150-1; K.Ş.S. 21 / 35-3; 74-2; K.Ş.S. 23 / 70-3

⁴⁴⁷ K.Ş.S. 15 / 142-2 (23 Muharrem 1082)

⁴⁴⁸ K.Ş.S. 19 / 88-4 (16 Rebî'ü'l-evvel 1084)

kıta toplamda 3 kıta tarlalarını es-Seyyid Mustafa Çelebi'ye 40 esedi guruşa satarlar.⁴⁴⁹

Yakın akraba olmayan kişilerle birlikte yapılan mülk satışlarına ilişkin bir belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi sakinlerinden olan Mustafa bin Osman ve Raziye binti İvaz hatun Şeyh Sadreddîn Konevi Zaviyesi yakınlarında bulunup 1 tabhane, 1 örtme, 1 havlu, arsa-i haliye ve eşcardan oluşan 3 tahta bağlarını el-Hac Halil ibni el-Hac Ahmed'e 40 esedi guruşa satarlar.⁴⁵⁰ Bir başka belgede, Aksinle Mahallesi'nden Rabia binti Ali ve Saliha binti Ramazan 1 bab şerbet dükkânlarını Ahmed'e 30 esedi guruşa satarlar.⁴⁵¹

Kadınlar gayrimüslimlerle de mülk alışverişi yapmışlardır. Konuyla alakalı bir belgede, Dehüdâ Mahallesi'nden Zemine hatun 1 örtme, 1 oda, 1 havlu, 1 dönüm tarla ve eşcardan oluşan 1 tahta bağını Arzu binti İsa adlı nasraniyeye 12000 akçeye satar.⁴⁵² Başka bir belgede, Şükrân Mahallesi'nden Emine hatun Ateşbaz Sultan Merkadi yakınlarında bulunan 2 dönüm tarlasını vekili olan kocası es-Seyyid Ahmed Çelebi aracılığıyla Abdal veled-i Çakşırılı adlı zimmiye 24 esedi guruşa satar.⁴⁵³ Diğer bir belgede, Türk'alî Mahallesi sakinlerinden Fatma binti Ali hatun 1 oda, 1 örtme, arsa-i hâliye ve eşcardan oluşan 4 tahta bağını Bali veled-i Aslan'a 29 esedi guruşa satar.⁴⁵⁴

Gayrimüslim kadınlar da Müslüman kadınlar gibi mülk alım satım işleriyle uğraşmış; ev, bağ, tarla, dükkân gibi gayrimenkuller alıp satmışlardır. Mesela, İmâret Mahallesi sakinlerinden olan İbrahim Beşe ibni Mevlüd Beşe'nin Aklan Mahallesi'nde bulunup 3 bab beyt ve 1 havludan oluşan evini İstifan binti Avanos adlı nasraniye 23,5 esedi guruşa satın alır.⁴⁵⁵ Diğer bir belgede, Hocacihân

⁴⁴⁹ K.Ş.S. 21 / 181-3 (27 Cumadelula 1087); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 136-1; 158-2; K.Ş.S. 14 / 90-3; 15 / 93-2; K.Ş.S. 16 / 26-3; K.Ş.S. 21 / 89-2; K.Ş.S. 23 / 85-2; K.Ş.S. 24 / 251-3; 257-4

⁴⁵⁰ K.Ş.S. 21 / 113-2 (21 Rebî'ü'l-evvel 1087)

⁴⁵¹ K.Ş.S. 23 / 63-3 (5 Ramazan 1088); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 73-3; K.Ş.S. 15 / 6-1; 72-3; 90-2; K.Ş.S. 16 / 108-4; 113-1; 125-5; 149-3; 156-1; K.Ş.S. 20 / 65-3; 98-1; 123-3; 283-2; K.Ş.S. 21 / 129-2

⁴⁵² K.Ş.S. 16 / 102-3 (26 Şa'bân 1083)

⁴⁵³ K.Ş.S. 14 / 139-1 (13 Cemâziye'l-âhir 1081)

⁴⁵⁴ K.Ş.S. 19 / 5-2 (13 Zî'l-hicce 1083); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 15 / 22-4; 47-2; 93-3

⁴⁵⁵ K.Ş.S. 24 / 15-3 (15 Zî'l-hicce 1088)

Mahallesi'nde yaşayan Bahar ve Arzu ve anneleri Meryem adlı nasraniyeler 1 bab dükkânlarını el-Hac İbrahim Efendi'ye 300 akçeye satarlar.⁴⁵⁶

Gayrimüslimler de kendi aralarında mülk alışverişi yapmışlardır. Bir belgede, Çirkâb Mahallesi sakinlerinden olan Çiçek binti Hatir Safer veled-i Agob'a aynı mahallede bulunup 1 sofa, 1 oda, 1 tabhane ve havludan oluşan evini 3200 akçeye satar.⁴⁵⁷ Diğer bir belgede, Çiftenerdübân Mahallesi'nden Benefşe binti Kemal, Hatir adlı zımminin 1 kıta bağını 19 esedi guruşa satın alır.⁴⁵⁸ Konuyla alakalı başka bir belgede, Dinkeş Mahallesi'nde yaşayan Artin adlı zımminin 1 tabhane ve 1 havludan oluşan evini Yeter binti Şahin'e 13 esedi guruşa satar.⁴⁵⁹ Bir başka belgede, Sultan binti Sefer adlı nasraniye İbn Tûtî Mahallesi sakinlerinden olan Artin'den 1 bab kuyumcu dükkânını 10,5 esedi guruşa satın alır.⁴⁶⁰

Sicillerde mülk alım satım konusuna dair belgelerde karşılaştığımız durumlardan birisi bazen alım satım işleminin nedeninin borç ya da nafaka olduğunun *zaruret-i deyn* ve *zaruret-i nafaka* tabirleriyle ifade edilmesidir. Konuyla alakalı bir belgede, Çavuş Mahallesi sakinlerinden olup ölen Bayezid'in oğlu Mustafa ve kızı Hava'nın vasîleri olan anneleri Emine binti Musa hatun Beyazıd'ın 3 tahta bağını zaruret-i deyn için Sadık bin Sadık'a 12,5 esedi guruşa satar.⁴⁶¹ Diğer bir belgede, Zevle Mahallesi sakinlerinden olup ölen Mustafa'nın karısı Fatma binti Ebubekir ve büyük kızı Ayşe 2 oda, 1 tabhane, 1 kiler ve 1 havludan oluşan evlerini küçük kızı Alime'nin vasîsi olan Süleyman Bey'e Alime'nin nafakası için 24 esedi guruşa satarlar.⁴⁶² Bir başka belgede, Türbe-i Aklan Mahallesi sakinlerinden olup ölen Mustafa'nın varisleri karısı aynı zamanda küçük oğulları Mehmed ve Osman'ın vasîsi olan Rahime ve büyük kızı Kerime Abdürreşid'de bulunan 1 bab beyt, 1 kıta

⁴⁵⁶ K.Ş.S. 15 / 21-5 (29 Receb 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 36-1; 93-3; K.Ş.S. 14 / 99-1; K.Ş.S. 15 / 8-5; 23-4; 33-1; 90-3; 92-2; 101-6; K.Ş.S. 16 / 44-4; 137-2; K.Ş.S. 19 / 39-4; 110-4; K.Ş.S. 20 / 73-1; K.Ş.S. 21 / 69-3; K.Ş.S. 23 / 144-3

⁴⁵⁷ K.Ş.S. 14 / 99-1 (2 Reb'ü'l-âhir 1081)

⁴⁵⁸ K.Ş.S. 16 / 44-4 (18 Cumade'l-ulâ 1083)

⁴⁵⁹ K.Ş.S. 24 / 51-2 (7 Muharrem 1089)

⁴⁶⁰ K.Ş.S. 13 / 36-1 (29 Şevvâl 1087); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 15 / 8-5; 23-4; 33-1; 90-3; 92-2; 101-6; K.Ş.S. 19 / 110-4; K.Ş.S. 20 / 73-1; K.Ş.S. 21 / 69-3

⁴⁶¹ K.Ş.S. 19 / 117-4 (14 Cumade'l-ulâ 1081)

⁴⁶² K.Ş.S. 13 / 79-2 (23 Z'îl-hicce 1087)

arsa-i hâliye ve eşcardan oluşan 6 tahta bağlarını zaruret-i deyn için el-Hac Osman bin Mustafa'ya 33 esedi guruşa satarlar.⁴⁶³

Kadınlar genellikle erkeklerle mülk alışverişi yapmakla birlikte sicillerde kadın kadına yapılan mülk alım satım işlemleriyle de karşılaşmıştır. Konuyla alakalı bir belgede, Şeyh Sadreddîn Mahallesi'nden Fatma binti Kemal hatun Buzhane yakınlarında bulunup 1 örtme ve eşcardan oluşan 4 tahta bağını İsmihan binti Mehmed hatuna 8500 akçeye satar.⁴⁶⁴ Bir başka belgede, Sarıhasan Mahallesi'nden İsmihan binti Osman hatun 1 tabhane ve bir miktar havlusunu Ümmi binti Hüseyin'e 400 akçeye satar.⁴⁶⁵ Diğer bir belgede, Muhtar Mahallesi'nde yaşayan Benefşe binti Karagöz 1 sofa, 1 tabhane, 1 oda, 1 ahır, 1 izbe ve bir miktar havludan oluşan evini Saime binti Yusuf'a 20 guruşa satar.⁴⁶⁶ İnci binti Agob adlı nasraniye Mihmândâr Mahallesi'nden Ayşe binti Mustafa hatunun 1 oda, 1 tabhane, 1 örtme, 1 ahır ve havludan oluşan evini 63 esedi guruşa satın alır.⁴⁶⁷

Sicillerde mülk alışverişlerine dair belgelerde karşımıza çıkan bir diğer durum kadınların bazen mirastan kalan gayrimenkullerin alım satım işlemlerini gerçekleştirmeleridir. Örnek olarak, Karaüyük Mahallesi sakinlerinden olup ölen Ümmühan binti Hasan hatunun varislerinden kocası Yusuf, aynı anne babadan olan kardeşi Raziye, büyük kızı Hüma Ümmühan'ın Şeyh Bey Mahallesi'nde bulunup 1 sofa, 1 tabhane, 1 izbe ve 1 havludan oluşan evini Ali Beşe'ye 800 akçeye satarlar.⁴⁶⁸ Diğer bir belgede, Şemseddin Tebrizi Mahallesi sakinlerinden olup ölen Alime'nin varislerinden olan kızkardeşi Emine, Alime'nin mülkü olup 1 havlu, eşcar ve kürümü müstemil evden kendisine düşen rub hissesini 25 esedi guruşa Alime'nin kocası Şahin Bey'e satar.⁴⁶⁹ Gayrimüslimlere ait bir belgede, Göktaş Mahallesi sakinlerinden olup ölen Arzuman adlı zımminin karısı Şeker binti Karagöz ve büyük

⁴⁶³ K.Ş.S. 13 / 95-3 (8 Muharrem 1088); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 9-2; K.Ş.S. 15 / 105-3; 127-1; K.Ş.S. 16 / 70-1; 151-3

⁴⁶⁴ K.Ş.S. 14 / 49-1 (22 Muharrem 1081)

⁴⁶⁵ K.Ş.S. 19 / 68-3 (27 Safer 1084)

⁴⁶⁶ K.Ş.S. 23 / 144-3 (28 Z'îl-ka'de 1088)

⁴⁶⁷ K.Ş.S. 16 / 137-2 (2 Z'îl-ka'de 1083) ; Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 24-2; 83-2; K.Ş.S. 14 / 58-3; K.Ş.S. 15 / 4-6; 5-1; 15-1; 80-3; 141-2; K.Ş.S. 16 / 52-2; 123-4; 151-3; 168-3; K.Ş.S. 19 / 55-2; 133-3; K.Ş.S. 21 / 190-1; K.Ş.S. 23 / 111-4; K.Ş.S. 25 / 9-3

⁴⁶⁸ K.Ş.S. 13 / 7-2 (27 Ramazan 1087)

⁴⁶⁹ K.Ş.S. 13 / 81-2 (25 Z'îl-hicce 1087)

kızları Sultan ve Şahzade ve Mügal, Arzuman'ın mirasından olup 2 oda, 2 tabhane, 1 kiler, 1 havlu ve eşcardan oluşan evlerini Mevlüd Bey ibni Mahmud'a 60 esedi guruşa satarlar.⁴⁷⁰

B. Mülk Anlaşmazlıkları ve Alacak Davaları

Kadınlar kendilerine ait olan mülkün başkaları tarafından haksız olarak kullanılması ya da zapt edilmesi durumunda mahkemeye başvurarak mülkleri üzerindeki haklarını korumaya çalışmışlardır. Kadınların mülkleri konusunda anlaşmazlığa düştüğü kişiler akraba olmayan kişiler olduğu gibi, kardeş, çocuklar gibi yakın akrabalar da olabilmıştır. Oğluyla mülk anlaşmazlığına düşen kadına ait bir belgede, Sahrâ Nâhiyesi Çumra Köyü sakinlerinden olan Mümine binti Cemil adlı kadın köyde bulunan 1 bab beyt ve eşcardan oluşan 2 tahta bağını oğlu Mustafa'nın zapt ettiği iddiasıyla mahkemeye başvurur. Mustafa bağın annesinin mülkü olduğunu kabul eder ve önceden annesinin bu baği kendisine hibe ettiğini, kendisinin de bugüne gelinceye kadar baği kullandığını söyler. Sonrasında bağın annesinin mülkü olduğunu, artık bağla alakası kalmadığını ve annesinin baği dilediği gibi kullanabileceğini ifade eder.⁴⁷¹ Diğer bir belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden Hatice binti Mehmed adlı kadın babasından kalan 1 ahır, bir miktar havlu ve bahçenin Mustafa bin Şaban adlı kişi tarafından zapt edildiği gerekçesiyle mahkemeye başvurur. Cevap olarak Mustafa adı geçen ahır, havlu ve bahçeyi Hatice'nin vekillerinden 11 sene önce 2800 akçeye satın aldığını söyler. Fakat şahitler Mustafa'nın bu iddiasını yalanlarlar.⁴⁷² Konuya ilişkin bir başka belgede, Çiftenerdübân Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Mahmud bin Süleyman hayattayken bir bab evini ve bağından 1 tahtasını eşcarıyla birlikte karısı Sakine binti Süleyman hatuna hibe eder. Fakat Mahmud'un kızı Fatma'nın vasfisi el-Hac Mehmed bin Kasım'ın bunları zapt etmesiyle Sakine hatun mahkemeye başvurur. Mahkemede

⁴⁷⁰ K.Ş.S. 23 / 100-2 (23 Şevvâl 1088); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 9-2; 79-2; 95-3; 138-3; K.Ş.S. 14 / 112-3; K.Ş.S. 20 / 100-2

⁴⁷¹ K.Ş.S. 13 / 115-2 (25 Muharrem 1088)

⁴⁷² K.Ş.S. 16 / 171-3 (3 Zî'l-hicce 1083)

şahitler adı geçen bağ ve evin Mahmud tarafından karısı Sakine hatuna hibe edildiğini doğrularlar.⁴⁷³

Kadınlar mülk anlaşmazlıkları konusunda mahkemeye başvurmaları durumunda her zaman haklı görülmemiş, bazen davadan men edilmişlerdir. Örnek olarak, Aklan Mahallesi'nde yaşayan Cennet binti İbrahim adlı kadın önceden babasının mülkü olan 6 tahta bağın babasının ölümünden sonra kendisine kaldığını fakat Rabia binti İsmail hatunun bu bağı zapt ettiği gerekçesiyle mahkemeye başvurur. Mahkemede Rabia hatunun bu bağı 1066 senesinde Cennet'in babasından 5200 akçeye aldığını söylemesi ve şahitlerinde bu satışı doğrulaması üzerine Cennet davadan men edilir.⁴⁷⁴

Mülk anlaşmazlıkları konusunda bazen de kadınlar davalı konumunda olmuşlardır. Konuyla alakalı bir belgede, Sarıya'küb Mahallesi sakinlerinden Mehmed ibni el-Hac Osman babasının mirasını annesi Ayşe binti Receb hatunla aralarında bölüşürler. Fakat aralarında ortak mülk olan bağı annesinin zapt etmesi üzerine Mehmed mahkemeye başvurur. Daha sonra aralarında anlaşır ve Mehmed annesi Ayşe hatundan 1 çift yan kaliçesi, 6 vakiyye 1 kazan ve 1 leğen alır.⁴⁷⁵ Bir başka belgede, Çiftenerdübân Mahallesi'nde yaşayan Mahmud'un küçük kızı Fatma'nın 5 tahta bağını Sakine binti Süleyman adlı kadının zapt ettiği gerekçesiyle Fatma'nın vasîsi Abdi Beşe ibni Süleyman mahkemeye başvurur. Saliha hatun mahkemede 6 sene önce bu bağı Fatma'nın vasîsi Abdi Beşe ibni Süleyman'dan satın aldığını söyler, Abdi Beşe bu satışı inkâr eder. Fakat şahitlerin Sakine hatunu doğrulaması üzerine Abdi Beşe davadan men edilir.⁴⁷⁶

Kadınların mülk anlaşmazlıkları dışında mahkemeye başvurdukları konulardan biri de alacak davaları olmuştur. Bu davalara konu olan şey kimi zaman alınması gereken para ya da eşya olmuştur. Bu konu hakkındaki bir belgede, Hatunsarây Nâhiyesinden Hava binti Hüseyin adlı kadın Şeyh Sadreddin Mahallesi'nde bulunup 1 tabhane, 1 kiler, 1 köhne ahır ve 1 havludan oluşan evini

⁴⁷³ K.Ş.S. 19 / 71-1 (25 Safer 1084)

⁴⁷⁴ K.Ş.S. 15 / 143-4 (24 Muharrem 1082); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 21 / 175-2; 196-1

⁴⁷⁵ K.Ş.S. 24 / 134-2 (13 Rebî'ü'l-evvel 1089)

⁴⁷⁶ K.Ş.S. 16 / 170-1 (28 Zî'l-ka'de 1083)

Mustafa Çelebi ibni Yusuf'a 13 esedi guruşa satar. Fakat evin satışı gerçekleşmesine rağmen Mustafa Çelebi'den 13 esedi guruşu alamaz. Bunun üzerine mahkemeye başvurarak vekili Abdurrahman bin İlyas aracılığıyla alacak olduğu parasını Mustafa Çelebi'den tahsil eder.⁴⁷⁷ Başka bir belgede, Fakîhdede Mahallesi sakinlerinden Emine hatun ve kardeşleri Hüseyin ve İsmail birlikte Ali Efendi'den 7000 akçeye bağ satın alırlar. Satış sırasında Emine bağın ücreti için 2300 akçeye 1 sim kuşağını verir. Bağın satışından sonra Emine 1700 akçelik hissesini alır fakat 4000'ini kalır. Emine mahkemeye başvurarak bunu talep eder fakat mahkemede kardeşleri Emine'nin 4000 akçelik alacağı olduğunu inkâr ederler. Bunun üzerine mahkemede ki şahitler Emine'nin kardeşlerinden alacağı olduğunu doğrularlar ve Emine 4000 akçelik hissesini alır.⁴⁷⁸

Gayrimüslimlerin de alacak davalarında bulunduğu bir belgede, Ayni binti Satı adlı kadın Reyhan adlı zimmiye önceden 19 esedi guruş daha sonra 11 esedi guruş vererek toplamda 30 guruş borç verir ve bunun 4 guruşunu Reyhan'dan alır. Geriye kalan 26 guruşunu alabilmek için mahkemeye başvurur ve aralarında anlaşarak Reyhan'dan 17 esedi guruş alarak diğer haklarından feragat ettiğini belirtir.⁴⁷⁹ Başka bir belgede, Konya sakinlerinden olup Müslüman olan Hatice binti Abdullah adlı kadının vefat eden Gevher adlı nasraniyede 1 çift altın küpe, 1 miskal inci, 10 yemeni, 12 arşın iplik, 1 yekta, 1 sâde, 6 dizi mercan, 2 kol bağı, 1 çift ayakkabı, mest ve 1 makraması bulunmaktadır. Gevher'in ölümünün sonra Hatice hatunun bunları Gevher'in büyük oğlu Garibşe'den istemesi üzerine Garibşe Hatice hatuna 5 yemeni, 6 arşın iplik, 1 yekta, bir sâde, 2 dizi mercan, 1 kol bağı, ayakkabı, mest ve makrama verir.⁴⁸⁰

Kadınlar alacak davalarında her zaman talep ettiklerini alamamış ve davadan men edilmişlerdir. Örnek olarak, Alîgâv Mahallesi sakinlerinden olup ölen es-Seyyid Hamid Çelebi ibni Ahmed hayattayken Mevlüd bin Mehmed adlı kişiye 110 esedi guruş borç para verir. Hamid Çelebi öldükten sonra karısı Nisa binti Mehmed hatun

⁴⁷⁷ K.Ş.S. 21 / 231-1 (4 Şa'bân 1087)

⁴⁷⁸ K.Ş.S. 15 / 57-2 (7 Şevvâl 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 15 / 97-4; K.Ş.S. 20 / 104-2; K.Ş.S. 23 / 74-2

⁴⁷⁹ K.Ş.S. 19 / 40-3 (22 Muharrem 1084)

⁴⁸⁰ K.Ş.S. 14 / 14-3 (16 Z'îl-hicce 1080)

Mevlūd'den 110 esedi guruşu geri almak için mahkemeye başvurur. Mahkemede Mevlūd, Hamid Çelebi'ye olan borcunu o hayattayken 30 guruş, 40 guruş ve 40 guruş olarak 3 kere de ödediğini söyler ve şahitler de Mevlūd'ü doğrularlar. Bunun üzerine Nisa hatun davadan men edilir.⁴⁸¹ Başka bir belgede, Konya sakinlerinden olan Raziye binti Süleyman hatunun ölen kocası Zülfikar'ın 60 kile buğday ve 8 kuzulu koyununu Osman Bey adlı kişi zapt eder. Osman Bey vefat ettikten sonra Raziye hatun Osman Bey'in mirasından bunları Osman Bey'in oğlu Ömer Bey'den ister. Ömer Bey'de babası Osman Bey hayattayken Raziye hatunun babasından 4 kuzulu koyun, 3 esedi guruş ve 6 kile buğday aldığını söyler ve şahitlerde Ömer Bey'i doğrularlar. Bunun üzerine Raziye hatun davadan men edilir.⁴⁸²

Kadınlar alacak davalarında bazen de davalı konumunda olmuşlardır. Mesela, Konya sakinlerinden olan Mustafa Bey Nazlı adlı nasraniyeden 500 akçe borç alır ve 1 tek altın küpe, 1 hamam gömleği ve 1 basma bohçasını Nazlı'ya rehin verir. Daha sonra Mustafa Bey Nazlı'ya 500 akçeyi geri ödemesine rağmen rehin olarak verdiği eşyaları geri alamaz ve bunları almak üzere mahkemeye başvurur. Nazlı da mahkemede Mustafa Bey'in karısının 17 sene önce kendisinden borç alıp karşılığında kendisine 1 tek altın küpe, 1 hamam gömleği ve 1 basma bohça verdiğini söyleyip Mustafa Bey'in de 17 senedir suskun olduğunu ifade eder. Bunun üzerine Mustafa Bey davadan men edilir.⁴⁸³

C. Hibe, Borç ve Vakıf

Kadınların kendi malları üzerinde istedikleri gibi tasarruf hakkı bulunmaları nedeniyle koca, çocuklar, damat, kardeşler gibi yakın akrabalarına bazen de akrabası olmayan kişilere ev, bağ, dükkân, tarla, eşya, hayvan gibi mallar hibe etmişlerdir.

Sicillerde kadınların ev, bağ gibi mallarını hibe ettikleri yakın akrabalarından sıklıkla karşımıza çıkan kişiler oğullarıdır. Örnek olarak, Şeyh Sadreddin Mahallesi sakinlerinden olan Emine hatun oğlu Abdurrahman'a aynı mahallede bulunan mülkünden 1 ahır ve samanlığı, geriye kalan 1 tabhane, 1 oda yeri, havlu ve bağı

⁴⁸¹ K.Ş.S. 20 / 132-1 (2 Z'îl-hicce 1085)

⁴⁸² K.Ş.S. 14 / 33-3 (8 Muharrem 1081)

⁴⁸³ K.Ş.S. 24 / 159-3 (14 Reb'ü'l-âhir 1089)

oğulları Abdurrahman, Nebi ve Mehmed'e hibe eder.⁴⁸⁴ Diğer bir belgede, Şükrân Mahallesi'nde yaşayan Hava binti Mehmed hatun 4 sene önce büyük oğlu Mehmed Çelebi'ye aynı mahallede bulunan evinin kuzeyinde bulunan havlusunu hibe eder.⁴⁸⁵ Bir başka belgede, Mümine binti Şaban hatun kocası İbrahim bin Hüseyin ile birlikte İbn Tûfî Mahallesi'nde bulunup 1 oda, 1 tabhane, 1 ahır, 1 samanlık, 1 kiler ve havludan oluşan evlerini oğulları Ömer Bey'e hibe ederler. Daha sonra Mümine hatun oğluna ayrıca 1 altın bilezik, 1 çatma döşek, 1 çatma yastık, 1 hamam leğeni ve 1 hamam tasını hibe eder.⁴⁸⁶

Oğullarından sonra kadınların sıklıkla mallarını hibe etikleri kişiler kocaları olmuştur. Kocasına malından hibe eden kadınlara ait bir belgede, Şemseddin Tebrizi Mahallesi'nde yaşayan Raziye binti Halil hatun aynı mahallede bulunup 1 harabe tabhane, 1 harabe sofa yeri ve bir miktar havludan oluşan evini kocası Bayram bin Mustafa'ya hibe eder.⁴⁸⁷ Yine Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden Safiye binti es-Seyyid Budak hatun kocası Murad Beşe ibni İvaz'a aynı mahallede bulunup 1 oda, 1 tabhane ve bir miktar havludan oluşan evini hibe eder.⁴⁸⁸ Gayrimüslimlere ait bir belgede ise Çiftenerdübân Mahallesi'nde yaşayan Bahar binti Babir adlı nasraniye aynı mahallede bulunup 1 kiler, 1 tabhaneyi ve tûlen (boyca uzunluğu) ve arzan (enine) 42 ayak alan olarak 1764 ayak havludan oluşan evini kocası Allahverdi veled-i Avonos'a hibe eder.⁴⁸⁹

Oğulların yanı sıra kadınlar kızları ve damatlarına da zaman zaman mallarından hibe etmişlerdir. Kızına malından hibe eden kadınlara dair bir örnekte, Aksinle Mahallesi'nde yaşayan Hava binti Mehmed Dede Kovanağzı'nda bulunup bir miktar arsa-i hâliye ve eşcardan oluşan 8 puşte bağını küçük kızı Fatma binti Süleyman'a hibe eder.⁴⁹⁰ Diğer bir belgede, Akıncı Sultan Mahallesi sakinlerinden

⁴⁸⁴ K.Ş.S. 14 / 136-4 (9 Cemâziye'l-âhir 1081)

⁴⁸⁵ K.Ş.S. 13 / 85-2 (28 Zî'l-hicce 1087)

⁴⁸⁶ K.Ş.S. 16 / 137-1 (2 Zî'l-ka'de 1083); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 110-2; K.Ş.S. 14 / 4-1; K.Ş.S. 15 / 127-4; K.Ş.S. 19 / 116-5; K.Ş.S. 21 / 119-3; K.Ş.S. 23 / 86-2

⁴⁸⁷ K.Ş.S. 16 / 101-2 (23 Şa'bân 1083)

⁴⁸⁸ K.Ş.S. 14 / 86-3 (21 Reb'ü'l-evvel 1081)

⁴⁸⁹ K.Ş.S. 21 / 179-3 (17 Cumade'l-ula 1087); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 13 / 89-2; K.Ş.S. 14 / 116-2; 166-3; K.Ş.S. 19 / 78-3; K.Ş.S. 21 / 75-3

⁴⁹⁰ K.Ş.S. 19 / 6-2 (13 Zî'l-hicce 1083)

olup vefat eden Rahime hatun hayattayken kızı Asiye'ye 2 sahan, 2 cedit kilim, 1 leğen, 1 beledi döşek, 1 beledi yorgan ve diğer eşyalarını hibe eder.⁴⁹¹ Kızına bağ hibe eden kadına ait bir örnekte, Alişerbefî Mahallesi'nden Abide hatun Abdürreşid yakınlarında bulunan eşcarı müştemil 1 tahta ve 1 erkek bağını kızı Asiye'ye hibe eder.⁴⁹²

Damadına malından hibe eden kadına dair bir örnekte, Hatunsarây Nâhiyesinden Fatma hatun mülkü olan 1 baş 2 yaşında tosunu ve 2 yaşında 1 baş siyah ineği damadı İbrahim bin Ali'ye hibe eder.⁴⁹³ Diğer bir belgede, Fakîhdede Mahallesi'nden Cemile hatun aynı mahallede bulunup 1 tabhane, 1 ahır, 1 örtme ve havludan oluşan evini damadı Yusuf bin Ahmed'e hibe eder.⁴⁹⁴

Kimi zaman da kadınlar torunlarına mallarından hibe etmişlerdir. Örnek olarak, Alaca Mescid Mahallesi sakinlerinden olan Hani binti Hasan hatun kendi malından olan 47 esedi gurusunu 23,5 gurusar olmak üzere oğlunun oğulları olan Mehmed ve Ali ibni el-Hac Receb'e hibe eder. Parayı onların vasîleri olan anneleri Rahime'ye teslim eder.⁴⁹⁵ Başka bir belgede, Rabia binti Durmuş hatun oğlunun oğlu Ahmed bin Mustafa'ya Uzun Çarşıda bulunan bir bab külâhçı dükkânını hibe eder.⁴⁹⁶

Kadınlar çok sık olmasa da bazen kardeşlerine de mallarından hibe etmişlerdir. Örnek olarak, Ulurmak Mahallesi'nde yaşayan Marziye binti Yusuf Hoca hatun Karaöyük'te bulunan 1 bab ev ile 2 puşte bağını ve yine bir miktar arsa-i hâliyesini eşcarıyla birlikte kardeşi Mehmed Çelebi'ye hibe eder.⁴⁹⁷ Başka bir belgede, Ayşe ibnite el-Hac Receb hatunun kardeşi Mehmed Ayşe'ye cihaz (çeyiz) olarak 10 gurus katımlık 1 çift altın küpe, 1 kırmızı mukaddem kuşak, 1 dülbend örtüsü, 1 top keten bezi, 6 münakkaş makrama ve 4 yemeni çenber, 6 miskal gül-âbdân, 100 elvan ipek ve 1 keten tafta kenar gömlek ve 1 don hibe eder. Ayşe de eşyalar karşılığında kardeşi Mehmed'e Debbaghane'de bulunan nisf sofa, 1 kıta

⁴⁹¹ K.Ş.S. 19 / 129-3 (15 Cumade'l-âhir 1084)

⁴⁹² K.Ş.S. 14 / 67-1 (19 Safer 1081)

⁴⁹³ K.Ş.S. 23 / 76-3 (7 Şevvâl 1088)

⁴⁹⁴ K.Ş.S. 14 / 166-2 (5 Receb 1081)

⁴⁹⁵ K.Ş.S. 21 / 165-3 (4 Cumade'l-ula 1087)

⁴⁹⁶ K.Ş.S. 24 / 170-3 (22 Rebî'ü'l-âhir 1089)

⁴⁹⁷ K.Ş.S. 19 / 6-3 (14 Zî'l-hicce 1083)

bahçe ve 1 küçük havludan oluşan evini hibe eder.⁴⁹⁸ Diğer bir belgede, Öylebanladı Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Süleyman'ın kızları babalarından kalan 1 sofa, 1 tabhane, 1 oda, 1 ahır ve 2 kıta bağdan oluşan evdeki hisselerini kardeşleri Musa Çelebi'ye hibe ederler.⁴⁹⁹

Kadınların mallarından hibe etmeleri gibi çok sık olmasa da kocaları, babaları tarafından kendisine ev, bağ gibi gayrimenkuller hibe edilen kadınlar da bulunmaktadır. Örnek olarak, Fakîhdede Mahallesi'nde yaşayan Süleyman bin Hanifi karısı Emine binti Yusuf hatuna 1 bab oda ve 1 bab ahırını hibe eder.⁵⁰⁰ Başka bir belgede, Abdülfeyiz Mahallesi sakinlerinden olan el-Hac Abdullah ibni İbrahim Beşe 1 tabhane, 1 oda, 1 fevkani oda, 1 yazlık, 1 kiler ve havludan oluşan evini ve 1 kazan kebir, 3 kaliçe, 2 velençe ve 1 siniyi karısı Saime binti Hüseyin hatuna hibe eder. Ayrıca 6 sene önce Saime'nin 1 altın bileziği ve 4000 akçesiyle aldıkları bağı da ona hibe eder.⁵⁰¹ Gayrimüslimlere ait bir belgede, Bınârî Mahallesi sakinlerinden olan Birrus veled-i Avartan karısı İfeni veled-i Soğman adlı nasraniyeye aynı mahallede bulunup 1 ahır, 1 tabhane ve havludan oluşan evini ayrıca eşcar ve bahçeden oluşan 10 puşte bağını hibe eder.⁵⁰²

Babası tarafından kendisine bağ hibe edilen kadına ait bir örnekte, Debbaghane Mahallesi'nde yaşayan Himmet bin İbrahim eşcarı müştamil olan 1 tahta bağını kızı Emine'ye hibe eder.⁵⁰³ Başka bir örnekte, Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden İbrahim bin İsmail 1 kıta arsa-i hâliye ve eşcardan oluşan 14 puşte bağını kızı Saliha'ya hibe eder.⁵⁰⁴

Kadınların ekonomik hayatta rol oynadığı alanlardan birisi de borç alıp vermeleri olmuştur. İncelenen sicillerde borç alan kadınlardan ziyade borç veren kadınların çoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir. Yaklaşık olarak kadınların % 90'ı borç veren taraf olmuştur. Borç veren kadınlara ilişkin bir belgede, Fati binti

⁴⁹⁸ K.Ş.S. 13 / 39-1 (28 Şevvâl 1087)

⁴⁹⁹ K.Ş.S. 15 / 11-2 (29 Receb 1081)

⁵⁰⁰ K.Ş.S. 13 / 73-2 (18 Zî'l-hicce 1087)

⁵⁰¹ K.Ş.S. 15 / 16-4 (28 Receb 1081)

⁵⁰² K.Ş.S. 21 / 93-2 (5 Rebî'ü'l-evvel 1087)

⁵⁰³ K.Ş.S. 13 / 26-3 (24 Şevvâl 1087)

⁵⁰⁴ K.Ş.S. 13 / 236-1 (25 Cumade'l-ula 1088)

Süleyman hatun Türk'alî Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Halil bin Abdülkadir'e hayattayken 17 guruş borç verir fakat Halil borcunu Fatma'ya ödeyemeden ölür. Fatma hatunda Halil'in mirasından onun kendisine olan borcunu Halil'in varisleri olan İvaz ve Süleyman'ın vekili Ahmed Efendi ibni Durmuş Beşe'den talep eder ve alır.⁵⁰⁵ Kocasına borç verip kocasının vefat etmesiyle mirasından verdiklerini teslim alan kadınla alakalı bir diğer belgede, Saime binti Ahmed hatunun ölen kocası Süleyman hayattayken Saime'den borç yoluyla 30 esedi guruş ve 40 altın alır. Borcunu ödeyemeden ölmesi üzerine Saime kocasının varisi olan kardeşi İbrahim tarafından kocasının mirasından 30 esedi guruş ve altınlarını geri alır.⁵⁰⁶

Gayrimüslime borç veren kadına ait bir örnekte ise Hâcieymîr Mahallesi sakinlerinden olan Ayşe ibnite el-Hac Bali hatun Abraham adlı zimmiye borç olarak 25 esedi guruş verir. Daha sonra bu borcun 3 guruşunu Abraham'dan, 7 guruşunu da karısı Turfanda'dan alarak toplamda borcunun 10 guruşunu tahsil eder. Geriye kalan 15 guruşunu almak için mahkemeye başvurur, fakat Abraham bütün borcunu Ayşe hatuna ödediğini iddia eder. Ayşe hatun da borcun tamamını almadığına dair yemin eder, bunun üzerine borçtan geriye kalan 15 guruşu Abraham'ın Ayşe hatuna ödemesi kararlaştırılır.⁵⁰⁷

Bazen de kadınlar birisine borç verip onu geri almak için mahkemeye başvurmuş fakat davalı kişinin borcunu ödediğini söylemesi ve şahitlerin de kendisini doğrulaması üzerine kadın davadan men edilmiştir. Konuyla alakalı bir belgede, Öylebanladı Mahallesi'nde yaşayan Ayni binti Mehmed Ağa 12 sene önce damadı Kerim bin Ali'ye 50 esedi guruş verir. Daha sonra verdiği parayı geri alabilmek için mahkemeye başvurur. Fakat mahkemede damadı Ayni hatunun kendisine verdiği borca karşılık Ayni hatuna 1 baş inek ve 1 boğasi verdiğini söyler. Şahitlerin de Kerim'i doğrulamasıyla Ayni hatun davadan men edilir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ K.Ş.S. 15 / 19-3 (25 Receb 1081)

⁵⁰⁶ K.Ş.S. 15 / 124-3 (Evail-i Muharrem 1082)

⁵⁰⁷ K.Ş.S. 21 / 250-2 (15 Şa'bân 1087)

⁵⁰⁸ K.Ş.S. 16 / 50-1 (21 Cumade'l-ula 1083)

Sicillerde rastladığımız borç alan kadına ait belgede, İhtiyâreddin Mahallesi sakinlerinden Ayşe binti Mustafa hatun önceden Mehmed bin Ömer'den 2800 akçe borç alır ve karşılığında Helbete mevzisinde bulunan bir miktar arsa-i hâliye ve eşcardan oluşan 1 puşte bağını 2800 akçeye Mehmed'e satarak ona olan borcuyla takas eder.⁵⁰⁹

Osmanlı toplumunda kadının yönetici olabildiği tek hizmet alanı vakıflar olmuştur. XVII. yüzyıl vakıflarının bir kısmı, tesis etmiş oldukları vakıflarının yönetimini zevcelerine, kızlarına, hemşirelerine ve diğer kadın akrabalarına bırakmışlardır.⁵¹⁰ İncelenen sicillerde vakıf konusunda kadının bulunduğu tek bir belgeyle karşılaşmıştır. Bu belgede, Ulurmak Mahallesi'nde bulunan Merhum Şeyh Resul Zaviyesi Evkafının mütevellisi olan Saliha binti Mustafa adlı kadını, Karakayış Mahallesi'nde yaşayan el-Hac İbrahim Halife ibni Musa adlı kişi adı geçen evkafın mütevellisinin kendisinin olması gerektiği gerekçesiyle dava eder. Mahkemede Saliha hatunun kocası Hasan Çelebi, karısı Saliha'nın vakfiyede belirtilen el-Hac Yusuf'un evladının evladından olduğundan dolayı müteveli olduğunu söyler ve el-Hac İbrahim'in evlad-ı şeriyeliğini inkâr eder. Fakat mahkemede şahitler İbrahim'i doğrularlar.⁵¹¹

D. Vekâlet

Kadınlar mahkemeye intikal eden davalarında şahitlikleri geçerli olan iki kişi huzurunda mahkemece onaylanan vekiller atayarak hukuki haklarını korumayı sağlamışlardır. Vekil, vekâletine atandığı kişi tarafından belli bir süre ve belli bir görevi yerine getirmek üzere atanabileceği gibi herhangi bir zamana ve şarta bağlı olmadan vekili olduğu kişinin haklarını korumak ve bütün hukuki işlerini gerçekleştirmek üzere de atanabilir. Vekilin hukuki görevi, müvekkili gibi doğrunun araştırılmasıyla ilgilenmek ve müvekkilinin haklarının korunmasını sağlamak amacıyla delillerin çarpıtılmasını engellemektir.⁵¹²

⁵⁰⁹ K.Ş.S. 14 / 166-4 (2 Receb 1081)

⁵¹⁰ Hasan Yüksel, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI. ve XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı*, C.5, S. 49, Ankara 1999, s. 51

⁵¹¹ K.Ş.S. 24 / 45-2 (28 Zîl-hicce 1088)

⁵¹² Koca, *Kadın ve İktisat*, s. 18, 19

İncelenen sicillerdeki kayıtlara göre kadınlar en fazla miras alacaklarında vekil tayin etmiş ve bu vekil çoğu zaman kocaları olmuştur. Örnek olarak, Sa'îd-ili Nâhiyesinin Sarây-ini Köyünden Musli binti Kasım hatun kardeşi Halil ile aralarındaki miras davası için kendisine kocası Receb bin İbrahim'i vekil tayin eder.⁵¹³ Diğer bir belgede, Zincirlikuyu Mahallesi'nde yaşayan Fatma ibnite el-Hac Hasan babası el-Hac Hasan'ın mirasından kendisine hisseyi almak için kocası Osman Çelebi ibni Ahmed'i kendisine vekil kılar.⁵¹⁴

Kadınların vekil tayin ettikleri durumlardan birisi de mehr ya da nafaka alacak davalarıdır. Bu konuyla alakalı bir belgede, Eski-il Kazâsına tabi Bağlıca Köyü sakinlerinden olan Ali'den karısı Rahime binti Kasım Ağa nafaka ve kisvesini almak için vekil olarak kendisine Himmet Bey ibni Ahmed'i tayin eder.⁵¹⁵ Diğer bir belgede, Saliha binti Hasan hatun vefat eden kocası el-Hac İbrahim'in mirasından kendisine ait olan hisse ve onda olan mehrini almak için üvey babası Şeyh Ahmed Efendi'yi kendisine vekil kılar.⁵¹⁶

Kadınların kendilerine vekil tayin ettikleri durumlardan bir diğeri de muhâla'a davalarıdır. Örnek olarak, Pîrî Pâşâ Mahallesi sakinlerinden olan Rahime binti Kasım Ağa Eski-il Kazâsına tabi Bağlıca Köyünde bulunan kocası Ali'den nafaka ve kisvesini almaya ayrıca kocası onu muhâla'a ederse mehr-i mü'eccelinden ve nafaka-i 'iddetinden feragat edeceğini belirtip hul'a ve ibraya Himmet Bey ibni Ahmed'i vekil tayin eder.⁵¹⁷ Bir başka belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi'nde yaşayan Fati binti Mustafa hatun kocası Ahmed kendisini muhâla'a ederse 10000 akçe mehr-i mü'eccelinden, nafaka-i 'iddetinden, me'ûnet-i süknâsından ve kocasına verdiği bütün akçelerinden ve eşyalarından ferağ olduğunu ikrara es-Seyyid Bektaş Çelebi ibni İvad'ı kendisine vekil tayin eder.⁵¹⁸

Kadınlar ayrıca ev, bağ, tarla gibi gayrimenkullerinin alım satım işlerinde de kendilerine vekil tayin edebilmişlerdir. Konuya ilişkin bir belgede, aslen Konya

⁵¹³ K.Ş.S. 21 / 83-4 (8 Rebî'ü'l-evvel 1087)

⁵¹⁴ K.Ş.S. 13 / 127-2 (6 Safer 1088)

⁵¹⁵ K.Ş.S. 15 / 57-1 (10 Şevvâl 1081)

⁵¹⁶ K.Ş.S. 20 / 52-3 (2 Şa'bân 1085)

⁵¹⁷ K.Ş.S. 15 / 57-1 (10 Şevvâl 1081)

⁵¹⁸ K.Ş.S. 14 / 101-4 (12 Rebî'ü'l-âhir 1081)

sakinlerinden olup hala İstanbul'da yaşayan Hava binti Nasrullah hatun Konya'da bulunan bağlarının ve evlerinin satışı için kendisine kocası Abdullah bin Mehmed'i vekil tayin eder.⁵¹⁹

Kadınlar çoğu zaman yakın akrabalarından olmakla birlikte bazen de akrabası olmayan kişileri de mahkemedeki davaları için vekil tayin etmişlerdir. Konuyla ilgili bir belgede, Hâciyeymîr Mahallesi sakinlerinden olan Hacı Kerime binti Mehmed Çavuş vefat eden amcasının oğlu Mehmed'in mirasından kendisine düşen hissesini Mehmed'in mirasına el koyan Ahmed Çelebi'den almak için kendisine ayan Mustafa Ağa ibni Abdullah Ağa'yı vekil tayin eder.⁵²⁰ Başka bir belgede, Sahrâ Nâhiyesi Münecim köyünden Raziye binti Mehmed hatun babası Mehmed'in muhallefâtından kendisine düşen hissesini almak üzere Abdullah ibni El-Hac Ahmed'i kendisine vekil olarak atar.⁵²¹ Diğer bir belgede, Hoşhân mahallesi sakinlerinden Hava binti el-Hac Şaban hatun vefat eden annesi Fatma hatunun mirasından kendisine kalan hisseyi üvey babası Yusuf'dan almak için kendisine Mehmed ibni el-Hac Mustafa'yı vekil kılar.⁵²²

Vekâlet konusunda sicillerde rastladığımız durumlardan birisi kadının kendisine vekil olarak tayin ettiği kişinin vekilliğinin davalı tarafından kabul edilmemesi fakat şahitlerin vekil olan kişinin kadın tarafından vekil kılındığını doğrulamalarıyla vekilliğin tescil edilmesidir. Konuyla alakalı bir belgede, Kemâlgarîb Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden el-Hac Hasan ibni Yahya'nın karısı Rahime hatun büyük oğlu Mehmed Efendi'den kocasının mirasından kendisine düşen hissesini ve kocasında bulunan mehrini alabilmek için kendisine el-Hac Hüseyin ibni Ahmed'i vekil kılar. Fakat oğlu Mehmed Efendi, el-Hac Hüseyin ibni Ahmed'in vekilliğini kabul etmez. Bunun üzerine şahitler Rahime hatun tarafından adı geçen kişinin vekil olarak atandığını doğrulamasıyla el-Hac Hüseyin ibni Ahmed'in vekilliği onaylanır.⁵²³

⁵¹⁹ K.Ş.S. 16 / 142-2 (6 Zî'l-ka'de 1083)

⁵²⁰ K.Ş.S. 14 / 74-1 (1 Reb'ü'l-evvel 1081)

⁵²¹ K.Ş.S. 14 / 15-1 (17 Zî'l-hicce 1080)

⁵²² K.Ş.S. 15 / 55-5 (8 Şevvâl 1081); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 14 / 101-4; K.Ş.S. 15 / 57-1; K.Ş.S. 19 / 9-1; 23-3; 84-4; 123-5; 126-3

⁵²³ K.Ş.S. 23 / 58-3 (26 Cumade'l-âhir 1088)

IV. BÖLÜM

HUKUKÎ HAYATTA KADININ KONUMU

Kadınlar tecavüz, darp, hırsızlık gibi davranışlara maruz kaldıklarında hukuki haklarını kullanarak mahkemeye başvurmuş, davacı oldukları kişilerin cezalandırılmasını talep etmişlerdir. Bunun yanı sıra kadınların suçlu oldukları durumlarda da mağdur olan kişiler mahkemeye müracaat etmiş, kadınlar mahkemede yargılanmışlardır. Her iki durumda da mahalle ahalisi önemli bir görev üstlenmiştir. Mahalle ahalisinin şahitliği kişinin suçlu olup olmadığının ortaya çıkmasında belirleyici bir faktör olmuştur.

Ortaylı'ya göre kişinin içinde bulunduğu mahalle ya da köy topluluğuyla arasında etnik ve dini bir bağ vardır.⁵²⁴ Mahalle halkı aynı ibadet yerinde ibadet etmekte bu şekilde dini bir topluluk yani bir cemaat oluşturmaktadır.⁵²⁵ Kadı sicillerindeki belgelerde geçen kişilerin tanımlanmasında bireylerin anne ve baba adlarının yanı sıra ikamet ettikleri mahalle veya köyün adı da yer almıştır. Bu kişinin aidiyetinin sakin olduğu mahalleyle bir anlam kazandığını göstermektedir.⁵²⁶ Mahallenin bireyler ve aileler üzerinde birçok fonksiyonu bulunmaktadır.

Ortaylı'nın ifadesiyle mahalle her evde bir 'Demokles kılıcı'dır. Yani, mahalle bireyleri denetleyen bir çevredir.⁵²⁷ Bu yönüyle, mahalle bireyler üzerinde bir sosyal kontrol mekanizması görevi görmüştür. Osmanlı mahallelerinde kefalet kavramı önemli bir yer teşkil etmiş, mahallelerde kefilsiz bir kişinin ikamet etmesine izin verilmemiştir.⁵²⁸ Osmanlı kanununa göre de mahalle sakinleri birbirlerine kefilidir. Yani faili meçhul bir olayın aydınlatılması için toptan sorumlu tutulmuşlardır.⁵²⁹ Mahalle sakinlerinin birbirlerine kefil olmalarıyla mahalleliler

⁵²⁴ Ortaylı, *Aile*, s. 18

⁵²⁵ Tahsin Özcan, "Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", *Marife*, yıl:1, S. 1, 2001, s. 129

⁵²⁶ Özen Tok, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.18, Yıl: 2005/1, s. 158

⁵²⁷ Ortaylı, *Aile*, s. 45

⁵²⁸ Özcan, "Osmanlı Mahallesi", s. 133

⁵²⁹ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, İstanbul 2012, s. 203

arasında can ve mal güvenliğinin sağlanması, ahlaki değerlerin korunması ve şehir güvenliğinin sağlanması amaçlanmıştır.⁵³⁰ Mahalle halkı birbirini tanıdığı için herhangi bir olayda bir kişi hakkında bilgiye ihtiyaç duyulduğu noktada o kişi hakkında mahalle ahalisinin ve mahalle imamın tanıklığına başvurulmuştur. Bu nedenle, mahkemede kanıtlar ve görgü tanıklarının ifadeleri değerlendirilirken bir de sanığın mahalle ahalisi arasında nasıl tanındığı araştırılırdı.⁵³¹

Mahalle ahalisinin bir üyesi olarak imam önemli görevler üstlenmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar, mahalleleri yönetenler padişah beratıyla tayin edilen imamlar olmuşlardır. Gayrimüslim mahallelerde de yönetim ruhanî reis ve cemaatin başında olan kişinin elinde olmuştur. İmam; doğum, ölüm gibi nüfus kayıtlarını tutmuş, ayrıca mahalleye yerleşmek isteyen kişiye kefillik yapma görevini üstlenmiştir.⁵³² İmam ayrıca mahalle ahalisinin tanıklığına başvuru davalarda şahitlik yapmış, kişinin suçlu olup olmadığının belirlenmesinde etkin bir rol oynamıştır. İncelenen sicillerde imamların mahkemede şahitlik yaptığı davalarla karşılaşmıştır.⁵³³ Bu davalar genellikle kadınların tecavüz, darp gibi mağdur durumda oldukları davalarlardır. İmamın şahitliği sayesinde kadınların mağduriyeti ispatlanıp, suçlu kişinin cezalandırılması sağlanmıştır.

Kadınlar kimi zaman bizzat kendileri kimi zamanda vekilleri aracılığıyla hukuki haklarını kullanarak erkekler gibi mahkemelere başvurarak haklarını aramaya çalışmışlardır. Konya'da olduğu kadar Jennings'in yaptığı çalışmaların neticesine göre Kayseri'de de kadınlar erkekler gibi mahkemeye giderek şikâyet ya da isteklerini dile getirmişlerdir.⁵³⁴ Aynı şekilde Faroqhi'nin çalışmalarında da XVII. yüzyılda Ankara, Kayseri gibi şehirlerdeki kadınların sorunlarını şer'îye mahkemesine taşımaktan çekinmedikleri görülmüştür.⁵³⁵

⁵³⁰ Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, İstanbul 2008, s. 151

⁵³¹ Tok, "Mahalle", s. 159; Ergenç, *Konya*, s. 203

⁵³² Ortaylı, *Aile*, s. 43

⁵³³ K.Ş.S. 13 / 121-3; K.Ş.S. 14 / 4-2; 69-2; K.Ş.S. 16 / 167-4

⁵³⁴ Jennings, "Kayseri", s. 61

⁵³⁵ Suraiya Faroqhi, *Stories of Ottoman Men and Women Establishing Status, Establishing Control*, İstanbul 2002, s. 152; Faroqhi, *Osmanlılar*, s. 229

Bunların yanı sıra, mahkemelerde kadınların şahitlikleri erkeklere oranlara sınırlı kalmış, incelenen sicillerde çok az belgede kadınların şahit olarak mahkemede bulunduğu davalara rastlanılmıştır.⁵³⁶ Aynı sonuca Leslie Peirce’de 1540-1541 yılları arasındaki Ayntab tutanaklarında ulaşılmış, tutanaklar arasında sadece 4 olayda kadınların tanıklık görevini üstlendiği görülmüştür. Her durumda hatta davayı açanın kadın olduğu durumlarda bile Müslüman erkeğin tanıklığına öncelik tanınmıştır.⁵³⁷

Mahkemede erkeklerin kadınlar konusunda bir adım önde olduğu diğer bir durum sanık durumunda olduklarında yemin ederek suçsuzluklarını kanıtlamaları olmuştur. Çoğu zaman mağdur sıfatıyla mahkemeye başvuran kadınlar iddialarını ispatlayamamaları ve davacı oldukları kişinin de fiili işlemediğine dair yemin etmesiyle kadınlar mağduriyetlerinden kurtulamamış ve davadan men edilmişlerdir. Kadın davacılar ve davalılar kendilerini yasadışı eylem suçlamalarından temize çıkarmak için erkeklere göre önemli ölçüde daha az imkâna sahip olmuşlardır. Suçsuzluk andı içemeyen kadın, açtığı davada ve sesini duyurmada sırtını dayayabileceği daha az yapısal dayanağa sahip olmuştur.⁵³⁸

A. Fil-i Şen’î

Kadınlara ilgili olarak kullanıldığında tecavüz edilmeye işaret eden bu fiilin kanunnamelerde cezası şu şekilde tanımlanmıştır: “...Bir kişi zina kasdına bir kişinin evine girse evli olursa evli cürmün vire ve eğer ergen olursa ergen cürmün vire kız oğlan çeken ve hıyanet ile bir kimesnenin evine girenin ve kız ve avret çekmeğe bile varan kimesneye siyaset için zekeri kesile...”⁵³⁹ Tecavüz suçu, İslam hukukunda ayrı bir suç olarak işlenmemiş ve hadd cezası ile cezalandırılan zina suçu içerisinde yer almıştır.⁵⁴⁰

İncelenen sicillerde fi’l-i şen’î davalarının olduğu belgeler karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak, Sadırlar Mahallesi sakinlerinden olan Fati binti İsmail hatunun 2 gün önce es-Seyyid İbrahim ibni es-Seyyid Sefer evine girip Fati’ye fi’l-i

⁵³⁶ K.Ş.S. 13 / 59-3; 172-1; 179-1

⁵³⁷ Peirce, *Ahlak Oyunları*, s. 194

⁵³⁸ Peirce, *Ahlak Oyunları*, s. 254

⁵³⁹ Abacı, *Osmanlı Hukuku’nun Uygulanması*, s. 194

⁵⁴⁰ Belkıs Konan, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM*, S. 29, 2011, s. 152

şen'î kastıyla saldırmak isteyince Fati bağırır bunun üzerine es-Seyyid İbrahim onu bıçakla seni aşağıdan yukarıya kadar iki parça ederim diye tehdit eder. Fati bu olay üzerine mahkemeye başvurarak es-Seyyid İbrahim'e gerekli olan cezanın verilmesini talep eder. Mahkemede es-Seyyid İbrahim olayı inkâr eder fakat aralarında kadınların da bulunduğu mahalle sakinleri Fati'yi doğrularlar ve mahkeme tarafından bu kişilerin şahitlikleri kabul edilir.⁵⁴¹ Bir başka belgede, Konya sakinlerinden olan Cemile binti Şahin adlı kadının 17 gün önce öğle vaktinde annesi ve kardeşleri evde yokken Hasan ibni el-Hac Can Ahmed adlı kişi evine girerek Cemile'ye fi'l-i şen'î maksadıyla saldırır. Cemile Hasan'a karşı koymaya çalışırken Hasan bıçakla cemileyi avret yerinden yararlar. Bunun üzerine Cemile mahkemeye giderek Hasan'ın cezalandırılmasını ister. Mahkemede Hasan fi'l-i şen'î ve yaralamayı inkâr edip Cemile'nin kendisine 5 guruş borcu olduğunu, Cemile'den onu istediğinde Cemile veremeyince zinaya rıza gösterdiğini ve birlikte zina ettiklerini söyler. Cemile bunları inkâr eder ve mahkeme tarafından Cemile'nin avret yerinde yara olup olmadığını görmek amacıyla mahalle ahalisinden olan Hava binti Seyfullah ve Gülistan binti Abdullah adlı kadınlar görevlendirilir. Kadınlar Cemile'nin avret yerindeki yarayı gördükten sonra Cemile'den bu yaranın Hasan'dan olduğuna dair kanıt istenir ve mahalle sakinlerinden şahitler kendilerine Hasan'ın Cemile'yi avret yerinden yaraladığını itiraf ettiğini söylerler ve şahitlikleri mahkeme tarafından kabul görülür.⁵⁴²

Belgelerde fi'l-i şen'î olayı farklı şekillerde ifade edilmiştir. Bunlardan birisi de bekâretin izâle edilmesi şeklindedir. Bununla alakalı bir belgede, Bayburd Kazâsına tabi Karahöyük köyü sakinlerinden olan Alime binti Hüseyin'in evine 6 gün önce Abdi bin Abdulvahhab adlı kişi girerek Alime'nin bekâretini izâle eder. Bunun üzerine Alime mahkemeye başvurup bu kişinin cezalandırılmasını ister. Mahkemede şahitler 6 gün önce Abdi'nin Alime'nin evine gizlice girdiğini Alime'nin bağırmasıyla evine gittiklerinde Abdi'nin evin duvarından kaçtığını gördüklerini söylemesi üzerine mahkeme şahitlerin ifadelerini kabul eder.⁵⁴³

⁵⁴¹ K.Ş.S. 13 / 172-1 (16 Rebî'ü'l-evvel 1088)

⁵⁴² K.Ş.S. 13 / 179-1 (23 Rebî'ü'l-evvel 1088)

⁵⁴³ K.Ş.S. 14 / 27-2 (2 Muharrem 1081)

Kendisine tecavüz eden adamdan hamile kalan kadının mahkemeye adamın cezalandırılması için başvurduğu başka bir belgede, Abîd Mahallesi'nde yaşayan Mihri binti İvaz mahkemeye gelerek 3 ay önce aynı mahallede oturan Ramazan bin Receb adlı kişinin evine ateş almak için gittiğinde Ramazan'ın kendisinin bekâretini izâle ettiğini ve şu anda ondan hamile olduğunu söyler. Bunun üzerine mahkeme Ramazan'ın nasıl bir kişi olduğunu öğrenmek amacıyla mahalle sakinlerinden imamında aralarında bulunduğu bir guruba Ramazan'ı sorar. Bu kişiler Ramazan'ın iyi biri olmadığını söylerler. Mahkeme ayrıca Ramazan'ın önceden oturduğu Sarıhasan Mahallesi sakinlerine de Ramazan'ı sorar ve onlardan Ramazan'ın o mahallede otururken bir kıza tecavüz ettiğini, hapisle cezalandırıldığını ve ondan kaçtığını söylerler.⁵⁴⁴

Kimi zaman kendisine tecavüz suçu yüklenen adamlar mahkemede olayı reddetmişlerdir. Örnek olarak, Türk'alî Mahallesi'nde yaşayan Satı binti Marziye adlı kadın mahkemeye gelerek küçük kızı Emine binti Hasan'ı 3 gün önce kuşluk vaktinde Mehmed bin Sefer adlı kişinin kendi evine götürerek livata ettiğini söyler. Fakat Mehmed bu iddiayı yalanlayarak Emine'yi evine götürüp ona tecavüz etmediğine dair yemin eder.⁵⁴⁵

B. Hıyanet Kasdıyla Haneye Tecavüz

İncelenen sicillerde hıyanet kasdıyla haneye tecavüz eden kişilerin oldukları belgelerin çoğunda sanık olarak bulunan kişi mahkemede mahalle ahalisinin kendisine olumlu yönde şahitlik etmeleri üzerine davadan feragat etmiştir. Mesela, Sahrâ Nâhiyesi Efe Köyü sakinlerinden Şahbaz binti Abdullah adlı kadın 7 gün önce kocası Musa'nın değirmende olduğu sırada Siyavuş bin Abdullah, Hüseyin bin Ali, Ahmed bin Mehmed ve Mustafa bin Koca adlı kişilerin geceleyin hıyanet kasdıyla evine girip, gözünü örterek tecavüze yeltendikleri iddiasıyla mahkemeye başvurur. Şahbaz'dan iddiasına kanıt istenir fakat Şahbaz kanıt gösteremez bunun üzerine adı geçen 4 kişi olayı inkâr ederek yapmadıklarına dair yemin ederler. Daha sonra mahkeme tarafından bu kişilerin durumları köy ahalisine sorulur, onlarda bu

⁵⁴⁴ K.Ş.S. 14 / 162-4 (2 Receb 1081)

⁵⁴⁵ K.Ş.S. 23 / 14-2 (16 Receb 1088)

kişilerin kendi hallerinde iyi kişiler olduklarını, bu zamana kadar ahlak dışı bir davranışlarını görmediklerini söylerler.⁵⁴⁶ Bir başka belgede, Kerimdede Mahallesi'nde yaşayan İsmihan binti Ahmed 1 gün önce annesi ve kardeşi evde yokken Mehmed bin Hüseyin adlı kişinin evine girerek kendisine hıyanet kasdıyla saldırdığı, kendisinin karşı koyup bağırması üzerine Mehmed'in hemen kaçtığı iddiasıyla mahkemeye başvurur. İsmihan'dan bu iddiasına kanıt istenir, İsmihan'ın kanıt gösterememesi üzerine, Mehmed İsmihan'ın evine girmediğine dair yemin eder. Daha sonra mahalle sakinlerinden bazı kişiler de Mehmed'in kötü biri olmadığını belirtirler.⁵⁴⁷

Gayrimüslimlere ait bir belgede ise, Akıncı Mahallesi sakinlerinden olan Bağdad adlı nasraniye mahkemeye gelerek 2 gün önce gece yarısında evine Zekeriya adlı zımminin bir arkadaşıyla birlikte geldiğini ve kendisinin bağırmasıyla kaçtıklarını söyleyerek onlara gereken cezanın verilmesini ister. Mahkemede Zekeriya ve arkadaşı Bağdad'ın iddiasını yalanlarlar ve Zekeriya Bağdad'ın evine girmediğine dair yemin eder. Ayrıca mahkeme tarafından Zekeriya'nın oturduğu İbn Salih Mahallesi sakinlerine Zekeriya'nın nasıl biri olduğu sorulur ve onlar da Zekeriya'nın kendi halinde iyi biri olduğunu yönünde ifade verirler.⁵⁴⁸

C. Zina

Zina, tam ehliyetli olan bir erkekle cinsi münasebete elverişli olan bir kadının, aralarında evlilik, evlilik şüphesi ya da mülkiyet bağı bulunmadan kendi istekleriyle cinsi münasebette bulunmalarıdır.⁵⁴⁹ İslam hukukuna göre erkek ya da kadının işledikleri zina suçunun cezası "recm" yani taşlanarak öldürülmektir. Akli başında, ergin, evli ve Müslüman olmayan kadın ve erkeğin cezası da 100'er değnek vurulmasıdır. Köleler ise bu cezanın yarısına çarptırılır. Kur'an da ise zina için verilen ceza 100 değnektir.⁵⁵⁰ Osmanlı kanunnamelerinde ise zina suçunun cezası

⁵⁴⁶ K.Ş.S. 14 / 78-2 (8 Reb'ü'l-evvel 1081)

⁵⁴⁷ K.Ş.S. 13 / 65-1 (5 Z'îl-hicce 1087)

⁵⁴⁸ K.Ş.S. 13 / 220-1 (2 Cumade'l-ulâ 1088)

⁵⁴⁹ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C. 1, Konya 1989, s. 265

⁵⁵⁰ Coşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜHFĐ*, C. III, S. 1, 1946, s. 133; Nevin Ünal Özkorkut, "İslam Ceza Hukukunda Kadın", *AÜHFĐ*, C. 56, S. 2, 2007, s.

olarak recm ve değnekten bahsedilmeyerek suçu işleyen ekonomik durumu ile orantılı olarak 300-200-100 akçe arasında para alma olarak gösterilmiştir. Zina edenler evli değillerse bu ceza yine varlıklarına göre 200-100-40 akçeye düşmektedir. Zina eden gayrimüslimler de köle ve cariye cezası ödemişlerdir.⁵⁵¹

İncelenen sicillerde zinadan çok fi'l-i şeni'nin olduğu belgeler çoğunluktadır. Zinanın olduğu bir belgede, Şeyh'âlimân Mahallesi sakinlerinden Fatma adlı kadının evine Hüseyin bin Mehmed adlı kişinin gelip birlikte zina ettikleri duyulur. Mahalleliye ikisinin de nasıl birileri oldukları sorulduğunda mahalle ahali Fatma'nın kendi halinde biri olduğunu fakat Hüseyin'in iyi biri olmadığını ifade ederler.⁵⁵²

1. Namahremle Aynı Ortamda Bulunma

Zinanın yanı sıra konuyla alakalı durumlardan biri de kendisine namahrem olan kişilerle bir arada bulunan kadınların bir şekilde farkedilerek bu kişilerin mahkemeye çıkarılmalarıdır. Çoğunlukla böyle bir durumdan subaşı haberdar olmuş, kadın ve kendisine namahrem olan kişinin halleri mahalle ahalisine sorulmuştur. Kimi zaman kadınlar bu davalardan aklanarak kurtulmuş kimi zaman da suçlu oldukları ortaya çıkmıştır.

Kendisine namahrem olan bir kişiyi evine alıp oturan kadına ait bir belgede, subaşı Mahmud Ağa Sarıhasan Mahallesi'nden Marziye binti Şaban adlı kadının evinde kendisine mahrem olmayan Ahmed bin Mustafa adlı kişiyle oturduğunu duyar ve Marziye'nin evine gidilip bakıldığında ikisinin birlikte oturup konuştukları görülür.⁵⁵³ Gayrimüslim bir adamla evinin odasında birlikte oturdukları duyulan kadının bulunduğu bir belgede, Zevle Mahallesi sakinlerinden olan Ayşe binti Mustafa hatun ile kendisine namahrem olan Konya sakinlerinden Nikola veled-i Hüdaverdi adlı zımminin öğleden sonra Ayşe hatunun havlusu içinde olan odasında birlikte oturdukları duyulup bu durumun araştırılmasına karar verilir. Nikola

⁵⁵¹ Neşet Çağatay, "İslam Hukukunun Ana Hatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları", *Bellekten*, C. LI, S. 200, 1988, s. 634

⁵⁵² K.Ş.S. 20 / 178-3 (9 Muharrem 1086)

⁵⁵³ K.Ş.S. 19 / 47-3 (Gurre-i Safer 1084)

mahkemede Ayşe hatunda kendisinin 1 sim bıçağı olduğunu onu istemek için Ayşe hatunun evine gittiğinde ona seslendiğini fakat Ayşe'nin duymadığını bu yüzden havlusuna girdiğini ama odasına girmediğini söyler. Ayşe de Nikola'nın bu ifadesini doğrular. Bu konunun araştırılması için tayin edilen mübaşir Cafer Ağa'dan ikisinin aynı odada oturduklarına dair kanıt istenir. Bunun üzerine mahalle sakinlerinden şahitler Nikola'nın Ayşe hatunun odasına girip birlikte oturduklarını söylerler ve şahitlikleri mahkeme tarafından kabul edilir.⁵⁵⁴

Namahremle aynı ortamda buldukları duyulan kadınlar bazen de mahkemede mahalle ahalisinin kendisinin iyi ve kendi halinde biri olduğunu söylemeleri üzerine suçsuzluklarını bir şekilde ispatlamışlardır. Örnek olarak, subaşı İsmail Ağa, Konya sakinlerinden olan Kerime binti Mehmed adlı kadının Ömer Çelebi ibni Seydi'nin nikâhındayken, Erdik adlı zımminin kendisine içki verip kocasının kardeşi Ali ile birlikte içki içtiklerini duyar. Mahkemede şahitler Kerime hatun, Erdik ve Ali'nin kendi hallerinde iyi kişiler olduklarını, içki içtiklerini duymadıklarını söylerler ve şahitlikleri kabul edilir.⁵⁵⁵ Diğer bir belgede, Dinkeş Mahallesi sakinlerinden olan Ayşe binti Ali hatunun kendisine mahrem olmayan Mardaros Keşiş ile evinin havlusunda konuştukları duyulur ve Ayşe hatunla Mardaros bu iddiayı yalanlarlar. Bunun üzerine mahalle sakinlerine Ayşe hatun sorulur ve mahalle ahalisinden bazı kişiler Ayşe'nin kendi halinde biri olduğunu ve bu ana kadar uygunsuz bir davranışını görmediklerini söylerler.⁵⁵⁶ Konuyla alakalı bir başka belgede, subaşı Mustafa Ağa, gece vakti Şaban adlı kişinin Eşe binti Veli hatunun evine girdiğini ve namahrem olması nedeniyle soruşturulmasını talep eder. Şaban Eşe'nin kendisinin teyzesi olduğunu ve mahrem olduğunu o yüzden evine girdiğini söyler. Mahalle sakinleri de Eşme hatun ve Şaban'ın kendi hallerinde iyi birileri olduklarını belirtirler.⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ K.Ş.S. 13 / 48-2 (14 Zî'l-ka'de 1087)

⁵⁵⁵ K.Ş.S. 20 / 257-1 (17 Safer 1086)

⁵⁵⁶ K.Ş.S. 23 / 37-2 (9 Şa'bân 1088)

⁵⁵⁷ K.Ş.S. 16 / 168-1 (Selh-i Zî'l-ka'de 1083)

2. Kapiya Katran Sürülmesi

Zina konusuyla alakalı olarak sicillerde karşılaştığımız bir diğer durum kapiya katran sürülme hadisesidir. XVII. ve XVIII. yüzyıla ait şer'îye sicilleri incelendiğinde, bazı evlerin sokak kapılarına gecenin bir yarısı gizlice katran sürüldüğü anlaşılmaktadır. Genel kabule göre, kapiya katran evdeki kişilerin namussuzlukları nedeniyle sürülmekteydi. Zina olaylarının kanıtlanmasının çok zor olması, bu suça göz yummak istemeyen kişileri, mahrem ile kamusal alan arasında sınır olan sokak kapısı üzerinden, katran vasıtasıyla ilgili yetkililere duyurmaya yöneltmiştir.⁵⁵⁸

Kapiya katran sürme konusuyla alakalı olarak incelenen sicillerde yer alan belgelerde kapılarına katran sürülen kadınların halleri mahalle ahalisinden sorulmuş ve kendi hallerinde iyi birileri oldukları cevabı alınmıştır. Örnek olarak, Galebe Mahallesi sakinlerinden olan Fatma binti Mustafa hatunun geceleyin sokak kapısına katran sürülür, bunun üzerine subaşı Arslan Bey, Fatma hatunun durumunun mahalle sakinlerinden sorulmasını ister ve mahalle ahalisi Fatma hatunun kendi halinde biri olduğunu, bu zamana kadar uygunsuz bir davranışını görmediklerini söylerler.⁵⁵⁹ Başka bir belgede, Sahrâ Nâhiyesinden Raziye binti Nebi adlı kadının kapısına 16 gün önce es-Seyyid Ali adlı kişi katran sürüp, 1 gün sonra es-Seyyid Ali'nin kardeşi es-Seyyid Musa Raziye hatunun kızı Halime'yi kurban eti vermek bahanesiyle evine alıp kendi uçkurunu ve Halime'nin uçkurunu zorla çözüp tecavüze kasteder. Daha sonra Halime bağırarak elinden kurtulur. Bunun üzerine Raziye hatun mahkemeye başvurur, es-Seyyid Musa ve es-Seyyid Ali olayı inkâr ederler. Mahkemede şahitler Raziye'nin kapısına katran sürüldüğünü doğrularlar. Raziye'den suçsuz olduklarına dair kanıt istenir, Raziye'nin kanıtının olmadığını belirtmesi üzerine köy ahalisi Raziye hatun ve kızı Halime'nin kendi hallerinde iyi birileri olduklarını ifade ederler.⁵⁶⁰ Bu belgelerden de görüleceği üzere kapiya katran sürme eylemi, bir suç

⁵⁵⁸ Cemal Çetin, "Anadolu'da Kapiya Katran Sürme Vak'aları: Konya Şer'îye Sicilleri Işığında Hukuki, Kültürel ve Toplumsal Boyutları (1645-1750)", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 9/1, Ankara 2014, s. 133

⁵⁵⁹ K.Ş.S. 23 / 69-3 (13 Şa'bân 1088)

⁵⁶⁰ K.Ş.S. 13 / 71-3 (16 Z'îl-hicce 1087)

bildirme aracı olmaktan çıkıp iftira atmak, karalamak ve hakaret etmek için kullanılan etkili bir suç aracına dönüşmekteydi.⁵⁶¹

Kapısına katran sürülmesi üzerine mahkemeye başvurarak kendisinin ve karısının durumlarının mahalle ahalisinden sorulmasını talep eden kişiye ait bir belgede, Ahmeddede Mahallesi sakinlerinden Musa bin İsa geceleyin evinin kapısına katran sürülmesi üzerine mahkemeye giderek kendisinin ve karısı Ayşe hatunun durumlarının mahalle ahalisinden sorulmasını ister. Mahalle imamının da aralarında bulunduğu bazı kişiler mahkemede Musa ve karısı Ayşe'nin düzgün kişiler olduklarını ve bu zamana kadar uygunsuz bir davranışlarını görmediklerini söylerler.⁵⁶² Kapısına katran sürülen kişilerin bir an önce temize çıkabilmek ve itibarlarını tekrar kazanabilmek için, subaşının harekete geçmesini bile beklemeden, bizzat kendisi ve ailesi hakkında soruşturma yapılmasını istemesi de, kapıdaki katranın son derece etkili bir toplumsal baskı oluşturduğunu göstermektedir.⁵⁶³

D. Kamu Huzurunu Bozma

Mahalle ahalisinin aktif olarak rol aldığı noktalardan biri de mahallede yaşayan kişilerden kendilerini rahatsız eden, ahlâk ve namus dışı davranışlarda bulunan kişileri mahalleden çıkartabilme haklarının olmasıydı. Osmanlı hukukunda bu konu yer almış, I. Selim Kanunnâmesi'nde hakkında şikâyet olan kişinin mahalle ya da köy ahalisi tarafından oturduğu yerden çıkartılabileceği ifade edilmiştir.⁵⁶⁴ Kadı huzurunda taraflar dinlenir, mahalleli haklı bulunursa o kişinin mahalleden ihracına hükmedilirdi. Ancak, bunun rastgele yapılmadığı, belli bir usul dairesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu gibi işlemlerin merkezinde ise mahalle mescidinin imamının bulunması dikkat çekicidir.⁵⁶⁵

Konya'da subaşı olan Mehmed Ağa, Dolabucu Mahallesi'nde oturan Mihriban binti Ali adlı kadının pezevenk olduğunu ve bazı kişilere pezevenklik ettiğini duyar. Bunun üzerine Mihriban'nın oturduğu mahalle sakinlerinden

⁵⁶¹ Çetin, "Katran", s. 143

⁵⁶² K.Ş.S. 14 / 69-2 (23 Safer 1081)

⁵⁶³ Çetin, "Katran", s. 143

⁵⁶⁴ Tok, "Mahalle", s. 162

⁵⁶⁵ Özcan, "Osmanlı Mahallesi", s. 134

durumunun sorulmasını talep eder. Mahalle sakinlerinden aralarında imamın da bulunduğu bazı kişiler Mihriban'ın pezevenk olduğunu ve pezevenklik ettiğini, kendi halinde biri olmadığını söylerler. Ayrıca Mihriban'ın mahalleden ihrac edilmesini talep ederler ve mahkeme tarafından Mihriban'ın mahalleyi terk etmesi kararlaştırılır.⁵⁶⁶ Fakat belgede, mahallede ihracına karar verilen kişinin mekân olarak nereye gideceğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

E. Darp ve Yaralama

İncelenen sicillerde kadınların şiddete maruz kaldığı birçok belge bulunmaktadır. Bu belgelerdeki kadınlar bazen kocaları bazen damatları gibi yakın akrabaları bazen de akraba olmayan kişiler tarafından darp edilmişlerdir.

Kocası tarafından darp edilen kadına ilişkin bir belgede, Türbe-i Celâliye Mahallesi'nde yaşayan Şerife ibnite el-Hac Mustafa hatunun kocası Mehmed Halife ibni Süleyman, Şerife'nin eşyalarını alıp 1 gün öncede Şerife'yi yumrukla ve değnekle darp eder. Mehmed Halife eşyaları karısının kendisine hibe ettiğini, 1 gün önce karısından yemek istediğinde yapmayıp ayrıca kendisini azarlaması üzerine Şerife'yi darp ettiğini söyler.⁵⁶⁷ Diğer bir belgede, Ahmedfakîh Mahallesi sakinlerinden Ümmi binti Şaban adlı kadının kocası Hasan ibni el-Hac Bayram, Ümmi'nin saçını eline dolayıp sokak kapısına kadar onu sürükler. Mahkemeye başvuran kadını mahkemede şahitler doğrularlar.⁵⁶⁸ Kocası tarafından balta ile şiddete maruz kalan kadına ilişkin bir belgede, Şeyh Sadreddin Mahallesi sakinlerinden es-Seyyid Mustafa Çelebi ibni es-Seyyid Yusuf ve Abdurrahman Halife ibni Mustafa Efendi adlı kişiler aynı mahallede oturan Mustafa bin Hüseyin adlı kişinin karısı Fati binti Kemal'i şiddetli bir şekilde darp ettiğini, mahkeme tarafından olayın üzerine gidilip keşif yapılmasını talep ederler. Bunun üzerine olayın araştırılması için mahkeme tarafından Mevlana İsmail Efendi tayin edilir. Fati'nin evine gidilip keşif yapıldığında omuzu, beli ve sağ elinin içinin yara bere

⁵⁶⁶ K.Ş.S. 16 / 167-4 (24 Zî'l-ka'de 1083)

⁵⁶⁷ K.Ş.S. 13 / 21-2 (24 Şevvâl 1087)

⁵⁶⁸ K.Ş.S. 16 / 36-2 (5 Cumade'l-ulâ 1083)

içinde olduğu görülür. Fati'nin sorgulanması üzerine, Fati kocası Mustafa'nın kendisini balta ile darp ettiğini söyler.⁵⁶⁹

Gayrimüslim kadının şiddete maruz kaldığı bir belgede, İçkal'a Mahallesi'nde yaşayan Güllü binti Karagöz adlı nasraniye kadının evine 1 gün önce Gödene Köyünden Mehmed bin Abdi Beşe adlı kişi gelerek Güllü'yü arkasından bıçakla darp edip, yaralar. Güllü mahkemeye başvurarak Mehmed'in cezalandırılmasını talep eder. Mehmed'in olayı inkâr etmesi üzerine Güllü'den şiddete maruz kaldığına dair kanıt istenir. Mahalle ahalisinden şahitler Emine binti Abdullah, Ayşe binti Ali ve Şahin bin Abdullah Güllü'nün Mehmed tarafından darp edilip yaralandığını doğrularlar.⁵⁷⁰

Kadınlar kimi zaman darp edildiği iddiasıyla mahkemeye başvurmuş, fakat iddiasına kanıt gösterememiş ve dava ettiği kişi kadını darp etmediğine dair yemin etmiştir. Damadı tarafından darp edildiğini iddia eden kadına ait bir belgede, Değirmenderesi Mahallesi'nde yaşayan Asiye binti Abdullah adlı kadın damadı Ali bin Yunus'un kızı için fahişe dediği için mahkemeye başvurduğunda damadı Ali'nin kendisini darp ettiğini iddia eder. Mahkemede olaya dair kanıt istenir fakat Asiye kanıt gösteremez. Bunun üzerine damadı Ali'den kaynanasını darp etmediğine dair yemin etmesi istenir, o da yemin eder.⁵⁷¹ Diğer bir belgede, Muhtar Mahallesi sakinlerinden Alime binti Musli hatun, 1 gün önce kızını ziyaret etmek için evine gittiğinde damadı Mehmed tarafından tekmeyle darp edildiği iddiasıyla mahkemeye başvurur. Damat olayı inkar eder, Alime'den de olayın gerçekleştiğine dair kanıt istenir fakat Alime hiçbir kanıt gösteremez. Bunun üzerine damat Mehmed, eşinin annesi Alime hatunu darp etmediğine dair yemin eder.⁵⁷²

Kadınlar her zaman şiddet mağduru konumunda olmamış, bazen de bizzat şiddeti gerçekleştiren kişi olmuşlardır. Şiddet uyguladıkları kişiler bazen bir erkek bazen de hemcinsleri olmuştur. Kocasını darp eden kadının bulunduğu bir belgede, Nehr-i Kâfûr Mahallesi sakinlerinden Mehmed bin Sefer karısı Nesli binti Nuh

⁵⁶⁹ K.Ş.S. 13 / 120-3 (23 Muharrem 1088)

⁵⁷⁰ K.Ş.S. 24 / 72-2 (17 Muharrem 1089)

⁵⁷¹ K.Ş.S. 13 / 234-3 (15 Cumade'l-ulâ 1088)

⁵⁷² K.Ş.S. 13 / 237-3 (29 Cumade'l-ulâ 1088)

hatunun kendisini önceden ve hala darp edip, sakalını yolduğu iddiasıyla sakalından bir tutam mahkemeye getirip karısından davacı olur. Mahkemede şahitler de Nesli hatunun kocası Mehmed'e her zaman şiddet uyguladığını gördüklerini söylerler.⁵⁷³

Hamile bir kadını darp eden kadınlara ait bir belgede, Sadırlar Mahallesi'nde yaşayan Hani binti İsmail adlı hamile kadın aynı mahallede oturan Döndü bin İvaz ve Neslihan bin İsa hatunları kendisini yumrukla darp ettikleri gerekçesiyle dava eder ve mahkemede şahitler Hani'yi doğrularlar.⁵⁷⁴ Diğer bir belgede, Konya sakinlerinden olan Satı binti es-Seyyid Oruç adlı kadın, Cemile binti Musa hatunun kendisini yumrukla darp ettiği iddiasıyla Cemile'den davacı olur ve mahkemede Cemile suçunu kabul eder.⁵⁷⁵

Bazen de kadınlar şiddet uyguladıkları gerekçesiyle mahkemelik olmuş, fakat mahkemede olayı yapmadıklarına dair yemin ederek davadan aklanmışlardır. Böyle bir belgede, Konya Kazâsı Kozağacı Köyü sakinlerinden Ali bin Halil, Emine binti Bali adlı kadının kendisini kürekle darp ettiğini iddia ederek Emine'den davacı olur. Mahkeme tarafından Emine'den Ali'ye kürekle şiddet uygulamadığına dair yemin etmesi istenir, o da yemin eder.⁵⁷⁶

F. Hırsızlık

Hırsızlık suçunda İslam hukukunda değeri 10 dirhem gümüş bedelini geçen malları çalanın cezası elinin kesilmesiyken, Osmanlı kanunnamelerinde bazı durumlarda bir had cezası olduğu halde bu el kesmeden hiç söz edilmeden çalınan malın değerine de bakılmaksızın tazir şeklinde sopa cezası verilmiş buna ek olarak her sopa başına 1'er akçe alınmıştır.⁵⁷⁷ Osmanlı Devleti'nde, gerek kanunnamelerde, gerek ceza kanunlarında hırsızlık suçu için getirilen cezalarda cinsiyet ayrımı yapılmamıştır.⁵⁷⁸

⁵⁷³ K.Ş.S. 14 / 121-4 (28 Cemâziye'l-evvel 1081)

⁵⁷⁴ K.Ş.S. 14 / 4-2 (28 Zî'l-ka'de 1080)

⁵⁷⁵ K.Ş.S. 15 / 87-3 (12 Zî'l-ka'de 1081)

⁵⁷⁶ K.Ş.S. 14 / 152-3 (29 Cemâziye'l-âhir 1081)

⁵⁷⁷ Çağatay, "İslam Hukuku", s. 634

⁵⁷⁸ Özkorkut, "Ceza Hukukunda Kadın", s. 92

İncelenen sicillerde yer alan belgelerde kadınlar çoğu zaman hırsızlık konusunda mağdur olan taraf olmuştur. Konuyla alakalı bir belgede, Çavuş Mahallesi sakinlerinden Asiye binti Mehmed adlı kadının 18 gün önce evde yokken geceleyin evine giren Çavuş Mahallesi'nden Mustafa ibni es-Seyyid Hasan ve Karakayış Mahallesi'nden Hüseyin bin Yusuf adlı kişiler Asiye hatunun evindeki mallarını, yiyecek ve içeceklerini çalarlar.⁵⁷⁹ Diğer bir belgede, Ilgın Kazâsına bağlı Benekli Köyünden Cennet binti Mehmed hatun köy sakinlerinden olan Abdülbaki ve Abdülfettah adlı kişilerin evinde ahırın içinde bulunan kuyuya 40 kile buğday koyar ve ağzını belli olmayacak şekilde kapatır. Köy ahalisinden olan Mustafa bin Abdullah eve girerek Cennet'in buğdayını çalar bunun üzerine Cennet mahkemeye başvurarak Mustafa'dan davacı olur.⁵⁸⁰ Karı kocanın hırsızlıktan birlikte mağdur olduğu bir belgede, Öylebanladı Mahallesi sakinlerinden olan Hasan bin Hamza ve karısı Ayşe binti Hüseyin hatunun bundan 8 ay önce Yusuf bin Abdullah adlı kişi evlerine girerek içinden bazı eşyalarını çalar. Bunun üzerine karı koca mahkemeye başvurarak Yusuf'un eşyalarını çaldığını ve eşyalarının onun evinde olduğunu söylerler. Yusuf mahkemede evinde bulunan eşyaların onların olmadığını, o eşyaları At Pazarı'ndan satın aldığını belirtir. Fakat mahkemede şahitler Hasan ve karısını doğrularlar ve eşyaların Hasan'a teslim edilmesine karar verilir.⁵⁸¹

Kadınlar kimi zaman da hırsızlık konusunda suçlu olan tarafta yer almış ve mağdur ettiği kişi de hemcinsi olmuştur. Örnek olarak, Gallecerb Mahallesi'nde yaşayan Sultan binti Mardaros adlı nasraniyenin 1 sim kemer kuşak, 1 sim bıçak, 1 bazubendi 1 gün önce Eski Pazar'da bulunan kadınlara mahsus hamamda kaybolur ve eşyalar Çavuş Mahallesi sakinlerinden Ayşe binti Hüseyin adlı kadında bulunur. Bunun üzerine Sultan vekili olan kocası Bali veled-i Bali aracılığıyla Ayşe'den davacı olup, eşyalarının geri alınmasını talep eder. Ayşe mahkemede adı geçen eşyaları hamamda bulup aldığını ama bunların Sultan'ın eşyaları olup kaybolduğunu

⁵⁷⁹ K.Ş.S. 13 / 83-3 (26 Zî'l-hicce 1087)

⁵⁸⁰ K.Ş.S. 13 / 130-2 (8 Safer 1088)

⁵⁸¹ K.Ş.S. 15 / 16-2 (26 Receb 1081)

bilmediğini söyler. Mahkemenin Bali'den iddiasına kanıt istemesi üzerine aralarında kadınların da bulunduğu şahitler eşyaların Sultan'ın mülkü olduğunu belirtirler.⁵⁸²

G. Küfür

Kendisine küfür edildiği iddiasıyla mahkemeye başvuran kadına ait bir belgede, Beyhekim Mahallesi sakinlerinden Fatma Binti Nebi adlı kadın aynı mahalleden Halil adındaki kişinin kendisine kahpe ve oropsu diye küfür ettiği gerekçesiyle mahkemeye başvurur. Bunun üzerine mahkeme kadının durumunu mahalle ahalisinden sorar ve mahalleli Fatma'nın iyi bir kadın olduğunu söylerler.⁵⁸³

Gayrimüslim kadının kendisine küfür ettiği iddiasıyla kadından şikâyetçi olan adamın bulunduğu belgede, Akşemseddin Mahallesi'nde yaşayan İsmail bin Mehmed'in evinin yakınlarında Nargül adlı nasraniye kadının evi bulunmaktadır. İsmail'in bostanını Nargül'ün tavuklarının yiyip harap etmesi üzerine İsmail, Nargül'e tavuklarına niye sahip çıkmadın der. Bunun üzerine Nargül, ağzına münecces edeyim diyerek İsmail'e küfür eder. İsmail mahkemeye başvurarak Nargül'e gerekli cezanın verilmesini talep eder. Nargül mahkemede olayı inkâr eder fakat şahitler İsmail'i doğrularlar.⁵⁸⁴

H. Sû-i Zann

Kadınlar kendileri hakkında çıkan söylentiler üzerine mahkemeye giderek suçsuz olduklarını kanıtlamaya çalışmış ve eğer kötü bir şey yapacak olduğu takdirde kendilerine gereken cezanın verilmesini mahkemeden talep etmişlerdir. Örnek olarak, Akbaş mahallesi sakinlerinden olan Fatma binti Hacı hatun hakkında bazı kişiler onun kendisine namahrem olan kişilerden utanmadığını ve levendaddan bazı kişilerle ilişkisi olduğu söylentisini yayarlar. Bunun üzerine Fatma hatun mahkemeye giderek bunları yalanlar, eğer böyle bir şey yapacak olursa da kendisine gereken cezanın verilmesini söyler.⁵⁸⁵ Diğer bir belgede, Konya sakinlerinden olan Ayşe binti Abdullah adlı kadın mahkemeye gelerek, kendi evinin olmaması nedeniyle bazı

⁵⁸² K.Ş.S. 13 / 59-3 (26 Zî'l-ka'de 1087)

⁵⁸³ K.Ş.S. 14 / 15-2 (16 Zî'l-hicce 1080)

⁵⁸⁴ K.Ş.S. 13 / 178-2 (23 Rebî'ü'l-evvel 1088)

⁵⁸⁵ K.Ş.S. 15 / 74-3 (25 Şevvâl 1081)

kimselerin evlerinde kaldığını bu yüzden bazı kişilerin onun hakkında sū-i zann ettiklerini söyler. Yanlış bir şey yapmadığını ifade ederek, eğer uygunsuz bir hareket yapacak olursa gereken cezanın kendisine verilmesini belirtir.⁵⁸⁶

⁵⁸⁶ K.Ş.S. 21 / 81-3 (28 Safer 1087); Aynı konu hakkında bkz. K.Ş.S. 15 / 77-1; 86-5

SONUÇ

Oryantalist söylemlere göre Osmanlı kadını evlere kapatılmış, hapis hayatı yaşayan ve toplumda pasif varlıklar olarak hayatlarını devam ettiren bireyler olarak görülmüştür. Onlara göre kadınların aile içinde hiçbir zaman söz hakkı olmamış; kadınlar dışarıya rahatça çıkıp gezememiş; sosyal, ekonomik ve hukuki alanlarda hiçbir etkinlikte bulunamamışlardır. Yaptığımız çalışma neticesinde Oryantalist söylemlerin aksine Osmanlı'da kadınların toplumda aktif bir rol oynadıkları, dışarıya rahatça çıkıp ekonomik, sosyal ve hukuki alanda çeşitli faaliyetlerde buldukları gözlemlenmiştir.

Osmanlı toplumunda kadınlara gerek aile kurumunun oluşum gerekse dağılma sürecinde ekonomik, hukuki ve sosyal anlamda birçok haklar tanınmıştır. Kadınlar evlilik kurumunun sağladığı mehr, nafaka gibi haklar sayesinde kendilerini güvence altına almışlardır. Mehirleri üzerinde istedikleri gibi tasarruf etme haklarına sahip olmuş, bu da onlara ekonomik yönden bir güvence sağlamış, geleceklerini garanti altına alabilmişlerdir. Karısına nafakasını sağlamakla sorumlu olan koca bu görevini yerine getirmediği takdirde kadınlar mahkemeye başvurarak kendilerine tanınan hukuki haklar doğrultusunda kocasından nafakasını alabilmiştir. Ayrıca boşanma sonrası kocanın belli bir süre karısına nafakasını sağlaması da kadınların ekonomik yönden sıkıntıya düşmesini engellemiştir. Kadınlar istemedikleri bir kişiyle evlenmek zorunda kalmamışlar, küçükken velileri tarafından nişanlandırıldığı kişiden ayrılabilmiş, kıydırılan nikâhı mahkemeye başvurarak fesh ettirebilmişlerdir.

Osmanlı'da kadınlar aile içinde erkekler kadar aktif rol oynamış, söz hakları olmuştur. Kadınlar istedikleri zaman kendilerine tanınan haklar çerçevesinde mahkemeye başvurarak kocalarından ayrılabilmiş, istemedikleri bir evliliği yürütmek zorunda kalmamışlardır. Ayrıca boşanma süreci ve sonrasında da kendilerine tanınan haklar sayesinde mağduriyetten kurtulmuşlardır. Bunların yanı sıra kadınlar vasilik görevini üstlenerek de kimi zaman çocuklarının kimi zaman da torunlarının haklarını korumuşlardır. Ayrıca kendilerine vasi olarak atanan kişiler sayesinde âkile ve bâliğa olmayan kızların hakları korunmuş, bu kişiler bülûğ çağına geldikleri zaman vasîlerinden mallarını geri alabilmişlerdir. Boşanma sonucunda hidâne hakkını elinde

bulunduran anne çocuğunu yanına alabilmiştir. Bu süreçte koca da çocuğun nafakasını temin etmekle yükümlü kılınarak annenin ve çocuğun maddi olarak sıkıntıya düşmesi bir anlamda engellenmiştir. Miras davalarında da kadınlar kocalarının ve anne-baba, kardeş gibi diğer akrabalarının mirasından kendilerine düşen hisselerini alabilmek için mahkemeye başvurabilmişlerdir.

İslam hukukunda ifade edilen mal ayrılığı rejimi sayesinde kadınlar kendilerine ait olan para ve mallar üzerinde istedikleri gibi tasarruf etme haklarına sahip olmuş, eşleri hiçbir şekilde kadınlara ait olan mal ya da para üzerinde hak sahibi olmamıştır. Fakat kadınlar kendi istekleriyle kocalarına bunlardan hibe ettikleri takdirde kocaların bunlar üzerinde hak sahibi olmaları söz konusu olmuştur. Ekonomik ve ticari alanda kadınlar erkekler kadar aktif bir rol oynamış, ev, bağ, bahçe, dükkân gibi gayrimenkul sahibi olmuşlardır. Ayrıca sahip oldukları malları alıp, satmış kimi zaman da hibe etmişlerdir. Kendilerine ait olan paradan borç vermiş, bazen de almışlardır. Bunların yanı sıra mülk anlaşmazlıkları ve alacak davalarında da rahatlıkla mahkemeye başvurarak haklarını aramaya çalışmışlardır. Kadınlar ekonomik ve ticari faaliyetlerini bazen kendileri bazen de kendilerine vekil tayin ettikleri kişiler aracılığıyla yürütmüşlerdir. Kadınların vekilleri çoğu zaman kocaları bazen de oğulları olmuştur.

Osmanlı'da kadınlar hukuki bir takım haklara da sahip olmuş, her türlü sorunlarını mahkemeye rahatça taşıyarak orada kendilerini savunmuş, suçlu kişilerin cezalandırılmalarını sağlamışlardır. Tecavüz, hırsızlık, darp gibi mağdur durumda oldukları olaylarda mahkemelere bazen doğrudan kendileri bazen de vekil olarak tayin ettikleri kişiler aracılığıyla başvurmuşlardır. Kimi zaman da kadınlar mahkemede suçlu konumunda bulunmuşlardır. Fakat hukuki anlamda kadınlar erkeklere göre daha az hakka sahip olmuşlardır. Örneğin, incelenen sicillerde çok az belgede kadın şahitlere rastlanmıştır. Erkeğin mahkemede yemin etmesi ya da şahit olarak bulunmasıyla kadınlar çoğu zaman mağduriyetlerini ispatlayamamışlardır.

Sonuç olarak, Osmanlı'da kadınlar toplum içerisinde pasif varlıklar olarak hayatlarını sürdürmemişler, kendi haklarını rahatlıkla savunabilmişlerdir. Sahip

oldukları ekonomik, sosyal ve hukuki haklar sayesinde hayatın her alanında aktif bir rol oynamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

A- Arşiv Kaynakları

Konya Şer'îye Sicilleri

13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25.

B- İncelemeler

ABACI, Nurcan. *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986.

AKMAN, Filiz Barın. *Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2011.

AKTAN, Hamza. "İslâm Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992.

AKYILMAZ, Gül. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Göksu Matbaa, Konya 2000.

_____ "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *GÜHFD*, C. XI, S. 1-2, 2007, s. 471-502.

AKYÜZ, Jülide. "Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan 'Mehir' Hakkında Bazı Düşünceler", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, 2005, s. 213-230.

ALADA, Adalet Bayramoğlu. *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Kitabevi, İstanbul 2008.

ATAR, Fahrettin. "Muhâlea", *DİA*, C. 30, İstanbul 2005, s. 399-402.

AYDIN, M. Akif. "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992, s. 434

_____ *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

_____ "Mehir", *DİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 389-390.

AYDIN, M. Akif, HAMİDULLAH, Muhammed. “Köle”, *DİA*, C. 26, Ankara 2002, s. 237-246.

BAYKARA, Tuncer. *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.

BİLMEN, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 2, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1988.

BOZKURT, Gülnihal. *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.

CİN, Halil. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1988.

_____ *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1988.

CİN, Halil, AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi*, C. 1, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989.

ÇETİN, Cemal. “Anadolu’da Kapıya Katran Sürme Vak’aları: Konya Şer’iye Sicilleri Işığında Hukukî, Kültürel ve Toplumsal Boyutları (1645-1750)”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 9/1, Ankara 2014, s. 133-156.

ÇAĞATAY, Neşet. “İslam Hukukunun Ana Hatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları”, *Belleten*, C. LI, S. 200, 1988, s. 625-636.

DARKOT, Besim. “Konya”, *İA*, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.

DEMİREL, Ömer, GÜRBÜZ Adnan, TUŞ, Muhiddin. “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 1, Ankara 1992, s. 97-113.

DEVELLİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.

DOĞAN, İsmail. “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri”, *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 371-396.

DONUK, Abdülkadir. “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul 1982, s. 147-168.

DÜZBAKAR, Ömer. “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”, *OTAM*, S. 23, 2008, s. 85-100.

ENGİNÜN, İnci. “Kadın”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 5, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, s. 75-77.

ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

ERTEN, Hayri. *Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

FAROQHI, Suraiya. *Stories of Ottoman Men and Women Establishing Status, Establishing Control*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2002.

_____. *Orta Halli Osmanlılar*, çev. Hamit Çalışkan, Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

GERBER, Haim. “Social and Economic Position Of Women in an Ottoman City, Bursa 1600-1700”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 12, No. 3 (Nov. 1980), s. 231-244.

GÖÇEK Fatma Müge, BAER Marc David. “18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013.

GÖYÜNÇ, Nejat. “Hâne Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, Mart, İstanbul 1979, s. 331-348.

_____. “Hâne”, *DİA*, C. 15, İstanbul 1997, s. 552-553.

HALICI, Feyzi(haz.), *Konya*, Güven Matbaası, Ankara 1984.

IMBER, Colm. “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behçetü’l-Fetâvâsında Mehr”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013.

JENNINGS, Ronald. “Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 18, No.:1 (Jan., 1975), s. 53-115.

KAFESOĞLU, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.

KARAMAN, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*, C. 1, İz Yayıncılık, İstanbul 2001.

KARATAŞ, Ali İhsan. *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı – Bursa Örneği-*, İstanbul 2009.

KIA, Mehrdad. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, çev. Özgür Özol, Pozitif Yayınları, İstanbul 2013.

KIVRIM, İsmail. “17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)”, *GÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1, 2011, s. 371-400.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, ARABACI, Caner. *Selçuklular ve Konya*, Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 1994.

KONAN, Belkıs. “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM*, S. 29, 2011, s. 149-169.

KONYALI, İbrahim Hakkı. *Âbideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Ankara 1997.

KURNAZ, Şefika. *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, BAAK, Ankara 1991.

KURT, Abdurrahman. “Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu”, *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 434-449.

_____ “Osmanlı Toplumunda Poligami”, *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 397-406.

MONTAGU, Lady. *Şark Mektupları*, çev. Ahmed Refik, Timaş Yayınları, İstanbul 1998.

MUŞMAL, Hüseyin. “1640-1650 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 20, 2006, s. 201-232.

NEVEVİ, İmam. *Riyâzu's-Salihîn*, Işık Yayınları, İzmir 2008.

OĞUZOĞLU, Yusuf. “17. Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisini Etkileyen Bazı Faktörler”, *AÜDTCFD, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 25, 1981, s. 335-341.

ORTAYLI, İlber. “Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992, s. 456-467.

_____ *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

ÖGEL, Bahaeddin. *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001.

ÖZCAN, Ruhi. 17. Yüzyılda Konya 'da Mülk Satışları ve Fiyatları (1640-1665), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1993.

ÖZCAN, Tahsin. "Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", *Marife*, yıl:1, S. 1, 2001, s. 129-151.

ÖZKORKUT, Nevin Ünal. "İslam Ceza Hukukunda Kadın", *AÜHFD*, C. 56, S. 2, 2007, s. 83-95.

ÖZTÜRK, Said. "Osmanlı'da Çok Evlilik", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 375-383.

PAKALIN, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

PEIRCE, Leslie. *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.

RAHMAN, Fazlur. "İslam'da Kadının Konumu", çev. A. Bülent Baloğlu, Adil Çiftçi, *Türkiye Günlüğü*, S. 45, Mart-Nisan 1997, s. 89-101.

SAK, İzzet. "Konya'da Köleler (16. Yüzyıl Sonu-17. Yüzyıl)", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul 1989, s. 159-197.

_____ *Şer'ıye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. Ve 18. Yüzyıllar)*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1992.

_____ "Osmanlı Toplumunda Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği (18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer'ıye Sicillerine Göre)", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, Konya 2006, s. 493-523.

_____ "Şer'ıye Sicilleri Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hayatı: Konya Örneği (1700-1725)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 7, 2012, s. 117-135.

SAK, İzzet. AKÖZ, Alaaddin. "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi : Muhâla'a (18. Yüzyıl Konya Şer'ıye Sicillerine Göre)", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2004, s. 91-140.

SAVAŞ, Saim. "Fetva ve Şer'ıye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992.

SCHACHT, J. "Talâk", *İA*, C. 11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 683-691.

SOYKAN, T. Tankut. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler, Ütopya Kitabevi, İstanbul 1999.*

TABAKOĞLU, Ahmet. "Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 1, Ankara 1992, s. 92-96.

TOK, Özen. "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.18, Yıl: 2005/1, s. 155-173.

TUŞ, Muhittin, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Tablet Yayınları, Konya 2007.

TUCKER, Judith E. "Eksiksiz Sevgi: Osmanlı Suriye'si ve Filistin'inde İslam Hukukuna Göre Annelik", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madeline C. Zıfı, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013.

TÜRKDOĞAN, Orhan. "Türk Ailesinin Yapısı ve Tarihi Gelişimi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 96, Haziran 1995, s. 1-47.

ÜÇOK, Coşkun. "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜHFD*, C. III, S. 1, 1946, s. 125-146.

YAKUT, Esra. "Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin 'Fetavâ-yi Ali Efendi' Adlı Fetvâ Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Oluşması ve Dağılıması", *OTAM*, S. 7, 1997, s. 287-318.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi. *Kur'an-ı Kerim Meali*, Sentez Yayınevi, İstanbul 2009.

YILMAZ KOCA, Kadriye. *Osmanlı'da Kadın ve İktisat*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.

YÜKSEL, Hasan. "Vakfiyelere göre Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992.

_____ "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI. ve XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı*, C.5, S. 49, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 49-55.

EKLER

مراد
سدح
نسیا
کتاب
صحة
مكة
نسر
ومصافات
وموت
نسیا
نفس
الکافی
سدح
مراد
نسیا
کتاب
صحة
مكة
نسر
ومصافات
وموت
نسیا
نفس
الکافی

Ek-1 : K.Ş.S. 14 / 132-3 (5 Cumade'l-âhir 1081) Muhalâ'a örneği

محمد قنبره ذوله محله ساجه لردين مرضيه بنت عثمان نام خاتون مجلسه خطه لاهم التوقيره رابع الكتاب
 عليا بك ابن محمد محضه اقرار وتوكل كلام ايدوب محله رقومه واقع بر طرف حرم ملكا وبر طرف عليا بك وبر طرف
 مصطفى زده ملكا وبر طرف طريق عام ايله محدود بر صنف و بر طرف اناه و بر مقدار حرمها مشتمل منزل زور
 عليا بك اولاد ايلگي اسدي غوزه سبع بات حله شري ايله سوغ ايدوب اولاد ايلگي اسدي غوزه سبع ايله اشتر
 وقول ايلگي سوغ زور سوزي فزكور عليا بك بزدن بالتمام اخذ و قبض ايلگي اسلم سوغ ايلگي اسلم
 كلفه مشتر اسدي كفايت و مختار رضا و تصرف ايلگي اسلم بديكره صكره فله و رقومه مشرقيه در و نين اسلم
 ايله عليا زور عليا بك محضه اقرار ايدوب محله رقومه مشتر زور متصل رباب اخو خاتون اسلم
 حسيبه زور عليا بك اولاد اسدي غوزه سبع و سوغ ايلگي اسلم و قبض ايلگي اسلم تصرف اولگي اسلم بديكره
 رقومه بالطلب كتبا و لندعيه اليوم الثالث عشر شهر رجب الفرد كنه احد و نماينده و حقا
 السدي محمد اسلم
 الحاج محمد اسلم
 السدي محمد اسلم
 السدي محمد اسلم
 محمد اسلم
 محمد اسلم
 محمد اسلم
 محمد اسلم

EK-2 : K.Ş.S. 15 / 5-4 (3 Receb 1081) Ev satışı gerçekleştiren kadına ait bir belge

صبحه قاضی احمد فقیہ محلہ ساکنہ لرزن دافعة الكتاب امی بنت شعبان نام خاتون مجلس شرعی
 محکمہ قاضی احمد فقیہ محلہ ساکنہ لرزن دافعة الكتاب امی بنت شعبان نام خاتون مجلس شرعی
 خطہ لازم التوقیرہ زوجہ حسن ابراہیم الحاج بیام محضرتہ دعوی و تقوی کلام ابروہ دونکی کون
 قبل المنوب زوجہ محسن بنم ساچم النہ دولیب زوقا قیسینہ وارچہ بی سورودی
 سوال اولسون دینکر غب سوال و عقیب الاکار و بعد الاستہاد عدولہ مسکنہ ابوبکر
 مراد و محمد بن محمد بیام کمنہ لاجل الشہادہ مجلس شرعی حاضران اولدین استہاد اولدند قرآنہ
 فی الواقعہ دونکی کون قبل المنوب دقوہ امی خاتونک ساچمہ زوجہ محسن النہ دولیب زوقا
 قیسینہ وارچہ سورودی بزکوردک بوخصی شہادتہ شہادتہ دعوی ابروہ دیواداء
 شہادت شرعیہ ایلدن کلرینہ شہادتہ شہادتہ واقعہ اولغیہ ماوقعہ سوباشی عباس اعلم محضرتہ
 بالطلب کتب اولدند فی الیوم خامسہ من جمادی الاول سنہ ثلث وثمانین و...
 محمد القضاة
 احمد القضاة
 علی فلیحہ
 مصطفیٰ محمد
 محمد
 محمد

Ek-3 : K.Ş.S. 16 / 36-2 (5 Cumade'l-ulâ 1083) Kocası tarafından darp edilen kadına ait bir belge